

# **Sallingmålet**

Lydlære, grammatik, faste udtryk



# Indholdsfortegnelse

Forord.....	7
<b>Kapitel 1 Prosodiske forhold.....</b>	<b>9</b>
§ 1 Tryk.....	9
§ 2 Stød.....	12
§ 3 Længde.....	16
§ 4 Sammensætninger.....	18
<b>Kapitel 2 Vokaler.....</b>	<b>20</b>
§ 5 De snævre vokaler og deres forbindelser.....	20
§ 6 De faldende diftonger.....	28
§ 7 De halvsnævre vokaler og deres forbindelser.....	30
§ 8 De dybe / halvdybe vokaler og deres forbindelser.....	38
§ 9 a-lydene.....	51
§ 10 Det ubetonede “e”.....	55
Oversigt over vokalfonemerne i SM.....	56
<b>Kapitel 3 Konsonanter.....</b>	<b>58</b>
§ 11 <i>p, b, t, d, k, g</i> .....	58
§ 12 <i>q</i> .....	60
§ 13 <i>m, n, ŋ</i> .....	60
§ 14 <i>l/l</i> .....	64
§ 15 <i>r, ɹ, ə</i> .....	67
§ 16 <i>f, v, w</i> .....	68
§ 17 <i>s</i> .....	71
§ 18 <i>j</i> .....	72
§ 19 <i>h</i> .....	73
§ 20 Det manglende <i>ð</i> .....	74
<b>Kapitel 4 Sallingsprogets Grammatik.....</b>	<b>75</b>
§ 21 Kendeord.....	75
Det ubestemte kendeord.....	75
De bestemte kendeord.....	75
§ 22 Navneord.....	76
Navneordenes flertalsdannelse.....	76
Ejefald.....	81
Personidentifikation.....	82

§ 23 Tillægsord . . . . .	86
Tillægsordenes talbøjning . . . . .	86
Tillægsord i bestemt form . . . . .	88
Tillægsordenes gradbøjning . . . . .	89
§ 24 Stedord . . . . .	92
Personlige stedord . . . . .	92
Tilbagevisende stedord . . . . .	94
Ejestedord og ejefald af personlige stedord . . . . .	94
Påpegende stedord . . . . .	95
Spørgende stedord . . . . .	96
Henførende stedord . . . . .	96
Ubestemte stedord . . . . .	97
§ 25 Biord . . . . .	100
Tillægsord brugt som biord . . . . .	100
Egentlige biord . . . . .	101
§ 26 Forholdsord . . . . .	104
§ 27 Bindeord . . . . .	107
Sideordnende bindeord . . . . .	107
Underordnende bindeord . . . . .	109
§ 28 Talord og andre serier . . . . .	110
Tallene . . . . .	110
Bogstaverne . . . . .	111
Månederne . . . . .	112
Ugedagene . . . . .	112
§ 29 Udsagnsord . . . . .	112
Udsagnsord med svag bøjning . . . . .	112
Udsagnsord med halvstærk bøjning . . . . .	116
Udsagnsord med stærk bøjning . . . . .	118
Bydemåde . . . . .	120
Lang Tillægsmåde . . . . .	122
Lideform . . . . .	122
<b>Kapitel 5 Særlige ord og udtryk . . . . .</b>	<b>123</b>
Grove- ikke altid helt stuerene - udtryk . . . . .	124
Fortrinsvis personrelaterede korte udtryk . . . . .	126
Landbrugsudtryk . . . . .	128
Fortrinsvis lange udtryk og talemåder . . . . .	131
Bandeord . . . . .	134





## Forord

I min bog fra 1994: *Sö'en Háj· Vi Æ Mø't I Salling*, benytter jeg foruden rigsmålet (RM) en slags sallingsk skriftsprog, efter inspiration fra især Torolf Kristensens bog: *Fræ mi bet'te Ti' å ong· Daw· (TK)*, men i en noget anderledes udformning.

Den interesse, bogen blev mødt med, gjorde, at jeg fik lyst til at gå igang med en nærmere undersøgelse af Salling-sproget, som det tales i Oddense, midt i Salling. Jeg drøftede sagen med lektor Viggo Sørensen, Institut For Jysk Sprog- og Kulturforskning, og han har i de ca. 7 år, der er gået siden den første snak om undersøgelsen, ydet mig en stor og helt nødvendig hjælp. Hjælpen har dels bestået i en drøftelse af strukturen for beskrivelsen, og dels i en grundig efterbehandling af de enkelte afsnit.

Jeg har haft stor nytte af at læse andre dialektbeskrivelser, især Brøndum-Målet (BM) fra 1954 af Inger Ejskjær, som er en gennemgang af dialekten i en anden sallingsk kommune, og Houlbjergmålet fra 1944 samt Houlbjergmålets Bøjningslære (HM) fra 1956, begge af Ella Jensen.

Det, der gjorde, at jeg til trods for min ringe (manglende) uddannelse på området turde give mig i kast med opgaven, var, at jeg stadigvæk talte sallingsk rimeligt korrekt. Jeg har dog mange gange under hele forløbet været usikker m.h.t. udtalen eller betydningen af enkeltord, men så har jeg haft den mulighed at kunne rådføre mig med en lille kreds af sagkyndige, nemlig mine barndoms- og ungdomsvenner Jens Chr. Pedersen, Ove Pedersen, Holger Jensen og Else Krogs-gaard.

Jeg er naturligvis opmærksom på den fejlkilde, der ligger i, at jeg har begået fejl, som kunne være undgået, hvis jeg havde spurgt mig endnu mere for hos dette råd af sagkyndige.

M.h.t. såvel strukturen af beskrivelsen som gennemgangen af sallingsprogets lyde og udtalen af enkeltord har jeg af og til skelet til BM, men efter min egen mening i en så beskeden udstrækning, at der ikke er tale om noget større sammenfald m.h.t. måden at beskrive det stort set samme sprog på.

Halvøen Salling er geografisk meget klart defineret, og sproget er omtrent det samme i de forskellige dele af området, men bevæger man sig over i naboområdet, f.eks. Mors og Fjends, vil man kunne notere markante forskelle. Det giver altså mening at tale om Salling-sproget som det sprog, der tales i hele Salling og ikke andre steder. Der er givetvis små geografiske nuancer, men dem er jeg ikke i stand til at gøre rede for.

Der er i nærværende fremstilling først og fremmest tale om en gennemgang af sallingsprogets lydssystem, især en gennemgang af vokaler og konsonanter, hvortil kommer en gennemgang af nogle vigtige generelle forhold som "betoning", "stød" og "lydlængde".

På et vist tidspunkt ved afslutningen af arbejdet med denne beskrivelse fik

jeg lyst til at inddrage en gennemgang af den sallingske grammatik i projektet, først og fremmest fordi der, så vidt jeg ved, ikke findes en sådan udformet grammatik, bare nogle tilløb dertil - af dr.phil Gudmund Schütte og muligvis også andre. Grammatikken fremstår som kapitel 4 og er en gennemgang af de forskellige ordklasser. Her er også tale om en ret stor samling af SM-ord, fordelt på ordklasserne, noget større end den samling af ord, der er knyttet til kapitel 1, 2 og 3, selv om der naturligvis langt fra er tale om en fuldstændig samling.

For at give et yderligere indtryk af sallingsprogets og sallingboernes særpræg har jeg til slut medtaget en samling af karakteristiske ord, udtryk og talemåder som kapitel 5.

For klarheds skyld: Der er, som det vil kunne ses, i det foreliggende materiale anvendt tre sprog: 1. rigsmålet (RM), 2. en detaljeret sallingsk lydskrift (SM), beskrevet i kapitel 1, 2 og 3, og 3. (i kapitel 5, til venstre i tabellerne) en grov lydskrift med brug af RM's symboler, svarende til, men ikke magen til, skrivemåden i TK.

Om mig selv og mine beskedne uddannelsesmæssige forudsætninger for at lave en beskrivelse af sallingdialekten som den her foreliggende kan jeg oplyse følgende:

Jeg har gået 7 år i Oddense skole i Salling, derefter et år i Krabbesholm Højskoles præparandklasse og fire år på Jelling Statsseminarium, hvorfra jeg dimitterede i 1942.

Udover lærereksamen har jeg taget faglærereksamen i idræt og engelsk. Min interesse for sprog skyldes dels en inspirerende danskundervisning på seminariet og dels min egen undervisning som lærer i dansk og engelsk i børneskolen og på seminariet

Og så har det da også spillet ind, at jeg har ønsket at give Salling og sallingproget en mere fremtrædende plads på "landkortet" end hidtil.

Foruden en tak til ovennævnte personer skylder jeg en tak til min datter, Anne Ejsing, for en omhyggelig og tidskrævende korrektur, til min svigersøn, Christian Mondrup, for stor og uegennyttig hjælp til alt det tekniske m.h.t. brug af computersprog, og til min nevø Erik Due, for hjælp til opsætningen af teksten til bogform.

Anvendt litteratur:

Inger Ejsskjær: Brøndum-Målet

Ella Jensen: Houlbjergmålet

Ella Jensen: Houlbjergmålets Bøjningslære

A. C. Skyum: Morsingmålets Ordforråd

Gudmund Schütte: En bette "Sproglære for Sallingbomål"

Kristian Ringgaard: Vestjysk Stød

Torolf Kristensen: Fræ mi bet'te Ti' å ong· Daw·

Erik Rehling: Det Danske Sprog

# Kapitel 1 Prosodiske forhold

I dette kapitel behandles tryk, stød og længde, herunder også de forandringer, der sker ved sammensætning af ord. I ordeksemplerne benyttes den lydskrift, som gennemgås i de følgende kapitler. Jeg henviser dertil, hvis der skulle være problemer med forståelsen af de enkelte lydtegn.

## § 1 Tryk

Man kan skelne mellem 4 grader af tryk, nemlig, efter faldende skala, fortis (stærkt tryk), semifortis (halvstærkt tryk), levis (svagt tryk) og levissimus (det svageste tryk). Fortis angives efter sædvane ved en kort lodret streg foroven foran den pågældende stavelse, semifortis på tilsvarende måde ved en kort lodret streg forneden. Levis og levissimus angives ved fravær af fortis- og semifortisangivelser. Ved denne symbolbrug skelnes der altså ikke mellem de to svage former for tryk, men i praksis spiller det ikke nogen større rolle. Levissimusstavelserne udgøres i overvejende grad af stavelser med den afsvækkede vokal *a*, i nogle tilfælde også (kort) *i* og *u*, f.eks. *ʊn'ə* (under), *i'no* (endnu), *væj'lu* (vejr).

Der er normalt faldende tryk i flerstavellesord, især i tostavellesordene. I sammensatte ord vil der dog hyppigt være to stavelser med stærkt eller halvstærkt tryk (fortis-fortis, fortis-semifortis og (sjældnere) semifortis-fortis), evt. med mere trykssvage stavelser indimellem, f.eks. *ʊn'ə|båw'sə* (underbukser).

I det følgende vil der ikke blive angivet nogen trykfordeling ved ord med kombinationerne fortis-levis og fortis-levissimus, evt. fulgt af flere svage stavelser, men derimod altid i sammensætninger, hvor trykfordelingen er stigende, eller hvor der indgår mere end én fortis- eller semifortisstavelse.

Der kan ikke fastlægges noget præcist styrkeforhold mellem de forskellige former for tryk. Semifortis udgør ikke efter nogen form for udregning halvdelen af fortis, ligesom der heller ikke findes et bestemt forhold mellem f.eks. semifortis og enten levis eller levissimus eller mellem de to svage tryk indbyrdes. Det vil derfor ofte være med en vis usikkerhed, man angiver trykfordelingen for enkelte ord, en usikkerhed, der forstærkes af, at der er mange forskelle mellem forskellige personers udtale af de samme ord og mellem en persons udtale af samme ord i forskellige sammenhænge.

Måske skyldes usikkerheden også sommetider, at man forveksler trykfordeling med tonegang, så eksempelvis en lavere tone end i den foregående stavelse kan føre til den umiddelbare opfattelse, at trykket så også er lavere, hvilket ikke nødvendigvis er tilfældet. Et eksempel: I ordet *'mjəl'k'kusk* eller *'mjəl'k,kusk* kan den klart lavere tone på anden stavelse godt forlede en til at angive trykfordelingen som fortis-semifortis, mens den nok med lige så stor ret (jeg tør ikke lægge

mig fast på en af de to muligheder) kan angives som fortis-fortis.

Dette forhold svarer nogenlunde til, hvad der kendes fra musik: En (urutine-ret) sanger eller instrumentalist kan være tilbøjelig til at anvende øget styrke ved øget tonehøjde, også i de tilfælde, hvor det modsatte burde være tilfældet.

På side 13-14 i BM sammenlignes brugen af fortis-fortis og fortis-semifortis, og det anføres, at fortis-fortis sandsynligvis anvendes hyppigere af ældre personer end af yngre. Der er således nok grund til at tro, at udtalen i en del ord er på vej væk fra fortis-fortis og til fortis-semifortis.

I HM angiver EJ, at fordelingen fortis-fortis ikke findes i den midtøstjyske dialekt, men efter oplysning fra Poul Andersen i visse nordvestjyske dialekter. Herunder vil jeg altså godt regne sallingmålet.

I det følgende vil jeg give nogle eksempler på trykangivelser ved udtalen af enkeltord.

#### 1. fortis-levissimus:

<i>tøstə</i>	tørstig	<i>læ.ɪˈgi</i>	lærke
<i>wəjˈnsdə</i>	onsdag	<i>høwˈdə</i>	kreaturer
<i>vinˈdu/vini</i>	vindue	<i>gasi</i>	gase

#### 2. fortis-levis:

<i>tå.ɪˈgo</i>	Thorgård	<i>bljˈgo</i>	Bligård
<i>salen</i>	Salling	<i>brænˈvin</i>	brændevin
<i>kwenfɔlk</i>	kvinder	<i>swijˈnhus</i>	svinehus (-stald)

#### 3. fortis-fortis:

Som ovenfor omtalt kan man i mange tilfælde let komme i tvivl om denne trykfordeling, sammenlignet med fordelingen fortis-semifortis, men følgende sammensatte ord forekommer mig at (kunne) høre hjemme her:

<i>ˈfɑ.ɪˈkɔːl</i>	forkarl	<i>ˈyʷ.ɪˈawˈtən</i>	juleaften
<i>pʊsiˈræˈmanˈ</i>	fugleskræmsel	<i>ˈmjɑlˈkˈspanˈ</i>	mælkespand
<i>ˈsɔwˈnˈrɔːə</i>	sogneråd	<i>ˈkɔːqˈkuːən</i>	kogekone

#### 4. fortis-semifortis:

<i>ˈskʷəɫ.ɪstɔwˈ</i>	klasseværelse	<i>ˈruːə.ɪløˈv</i>	roekurv
<i>ˈgræs.pɫæˈn</i>	græsplæne	<i>ˈfɔsəɫs.ɪdɔˈ</i>	fødselsdag
<i>ˈgoːs.pɫas</i>	gårdsplads	<i>ˈgoː.manˈ</i>	gårdejer

Hvor der er stigende tryk, angives fordelingen mest som levissimus-fortis eller levis-fortis, men om et ord hører hjemme det ene eller andet sted, kan undertiden være svært at afgøre.

Også i de følgende to tabeller må det for nogle ords vedkommende bero på et skøn, om de hører hjemme det ene eller det andet sted.

5. levissimus-fortis:

<i>i'jæn</i>	igen	<i>i'no</i>	endnu
<i>i'ly<sub>1</sub>wal'ə</i> ( <i>i'lyw'l</i> )	alligevel	<i>få'anə</i>	forandre
<i>ma'rij'ə</i>	Marie	<i>få'stan'</i>	forstand

6. levis-fortis:

<i>əm'kreŋ'</i>	omkring	<i>be'sø'q</i>	besøg
<i>be'mæ.ɪ'kneŋ</i>	bemærkning	<i>sæ'føl'li</i>	selvfølgelig
<i>mu'sik</i>	musik	<i>go'mɔː</i>	godmorgen

Trykfordelingen semifortis-fortis er sjælden og forekommer mest, hvor man ønsker at fremhæve en del af et ord som f.eks. i *ɹw'l'aw'tən* (juleaften) som noget andet end f.eks. *ɹw'l'dɔː* (juledag).

*i* er den hyppigst forekommende vokal i ubetonede forstavelser, mens jeg ikke her har kunnet finde eksempler på brug af *ə*. Vokalen i den svagt betonedede og hyppigt forekommende forstavelse “for” angiver jeg som *â* uden et efterfølgende *ɪ*.

Sammenligner man SM-ord med tilsvarende RM-ord, vil man som hovedregel se, at trykfordelingen er den samme i direkte sammenlignelige ord; men der er nogle undtagelser:

I en del ord har RM-ordet tryk på første stavelse, mens SM-ordet har tryk på anden stavelse (eller senere):

<i>skanə'bå.ɪ'ə<sup>1</sup></i>	Skanderborg
<i>janu'a.ɪ'ə</i>	januar
<i>febru'a.ɪ'ə</i>	februar
<i>mo'to'ə</i>	motor
<i>mu'sikə</i>	musiker
<i>e'lɪgn<sup>2</sup></i>	Elin

Vel nok på grund af RM-påvirkningen udtales de 3 første af ovennævnte ord af de fleste sallingboer i dag med tryk på første stavelse.

Undertiden har SM levis- eller levissimusudtale af et 2. sammensætningsled, mens RM har regelret semifortis. Dette skal måske ses i sammenhæng med salling sprogets øvrige reducering af stavelser og sammentrækninger af ord, et fænomen, jeg vil vende tilbage til.

<sup>1</sup>Denne form for udtale af “Skanderborg” blev brugt, når en gruppe mænd(!) spillede whist og, inden spillet begyndte, skulle have afklaret, om man skulle “gå til Skanderborg” eller ikke. Udtrykket dækker, at man spiller nolo hver for sig, hvis der er meldt “pas” hele vejen rundt.

<sup>2</sup>Sådan udtalte sallingboerne fornavnet på den navnkundige redaktør af Skive Folkeblad Elin Hansen, søn af forgængeren på redaktørposten, den endnu navnkundigere Carl Hansen, men når fornavnet var kædet sammen med efternavnet, eller det var navnet på en kvinde, var udtalen den sædvanlige: *e'lin*.

Eksempler:

<i>kjømøn</i>	købmand	<i>lɔːfə</i>	Ladefoged
<i>bjæːrˌmøn</i>	Bjergmand(navn)	<i>jølan</i>	Jylland
<i>sjælan</i>	Sjælland	<i>hòwˌkamə</i>	huggehus
<i>mɑːskjˌnhus</i>	redskabshus	<i>sønələm</i>	Sønderlem

Her er trykfordelingen ved de tre første ord fortis-levissimus, i de to næste fortis-levis og i de sidste tre henholdsvis fortis-levis-levissimus, levis-fortis-levis og fortis-levissimus-levis.

Ord med et oprindeligt stød mister stødet, når de på denne måde får svagt tryk. Det gælder i ovenstående tabel ordene *man'*, *lan'*, *ləm'*.

Også klusilspringsord mister ved reduktion af trykket deres særlige udtale, som f.eks. ordet *hsk̥s*, der i den tryksvage stilling udtales -hus.

I tabel 2. ovenfor ses på samme måde, at ordene *go'ə* og *vjgn* i sammensætningerne bliver til -go og -vin.

## § 2 Stød

Stødet er et fænomen, der er tæt knyttet til det danske sprog, både RM og de fleste dialekter. Forekomsten af stødet er gennem de sidste ca. 150 år behandlet af mange sprogforskere, bl.a. professor Kristian Ringgaard (KR), hvis doktorafhandling omhandler det specielle vestjyske stød. Nogle af de følgende betragtninger bygger på en artikel af KR i LÆS, udgivet af Nordisk Institut, Århus i 1985.

Stødet består først og fremmest af en kortvarig sammentrækning af stemmebåndene, så de nærmes til hinanden uden nødvendigvis at danne et fuldstændigt lukke, og det fører til en kort afbrydelse af talestrømmen. Der er regionale forskelle på stødet, både m.h.t. dets frembringelse og anvendelse.

Man kan efter min mening ikke altid klart og entydigt konstatere, om et ord udtales med eller uden stød. Der er tale om gradforskelle, og f.eks. kan en kraftig betoning eller en høj tonegang godt forlede en til at tro, at et ord er udtalt med (et svagt) stød, selv om det ikke er tilfældet.

Stødet er betydningsbærende og adskiller f.eks. ordpar som maler (uo, med stød)/maler (no, u. stød) og bad (uo, med stød)/bad (no, u. stød). Disse to eksempler skal dog ikke forlede en til at tro, at det i sådanne ordpar altid er udsagnsordene, der har stød. Det forholder sig f.eks. modsat i ordparret badet (uo, u. stød)/badet (no, m. stød).

Der findes ikke enkle og klare regler for forekomsten af stød i RM, og RM-talende, der tidligere har talt dialekt, har i nogle tilfælde svært ved at finde ud af, om et ord udtales med eller uden stød. F.eks. udtales ord som "varsel", "barsel",

“kørsel”, “tyrker”, “perser” i stigende grad af (formodentlig sjællandske) TV-oplæsere og -journalister med stød, mens omvendt jyder overfører dialektstødet i ord som “himmel”, “sommer” og “hammer” til RM-udtalen.

Nemt er det ikke! For at røbe min egen usikkerhed: Udtales “stød” med eller uden stød, og udtales “lørdag” uden stød, når alle andre seks ugenavne dog udtales med stød? Selv om udlændinge siges ikke at benytte stød i deres eget sprog, er det dog ikke en regel uden undtagelser. F.eks. benytter mange briter fra forskellige samfundslag af og til (vestjysk, se nedenfor) stød, så de udtaler f.eks. “Scotland” og “certain” som *skɔˈtlən* og *səˈtən*.

I SM anvendes stødet hyppigt. Det forekommer som i RM efter vokaler og stemte konsonanter i fortis- eller semifortisstavelser, men det sker i nogen udstrækning efter andre regler end i RM.

I SM har man udover det sædvanlige stød, som angives med tegnet “ ’ ”, også vestjysk stød, der angives med tegnet “ ˘ ”. For den talende, men vel også for den hørende, er der en tydelig forskel på de to stød. Den talende mærker en kraftigere sammentrækning af stemmelæberne i vestjysk stød, næsten som en let hikke, og der er da også tale om et fuldstændigt stemmebåndslukke og en kraftig kontraktion af mellemgulvet.

Det er næsten umuligt at lære at tale en dialekt, man ikke er vokset op med. Hvad udtalen af det vestjyske stød angår, vil jeg anse det for noget af det allersværeste for “fremmede” at lære.

Almindeligt stød forekommer efter langvokaler eller stemte konsonanter som f.eks. følgende:

<i>bâl'</i>	bold	<i>tâˈɔ</i>	torv
<i>saŋ'</i>	sang	<i>tôl'</i>	tolv
<i>tɔm'</i>	tom	<i>be'gøn'</i>	begynd, begyndt
<i>skav'ə</i>	skabe (no)	<i>mòj'</i>	meget
<i>næ'ə</i>	nær, når	<i>sæ'l</i>	seddel
<i>no'l</i>	nål	<i>føl'</i>	fyld
<i>sɔ'n</i>	sand (no)	<i>sa'l</i>	sal
<i>wòj'ns</i>	Oddense	<i>le'ə</i>	ligger, lægger

Vestjysk stød forekommer lige efter kortvokal eller stemt konsonant foran *p*, *t* eller *k*:

<i>taˈk</i>	takke	<i>tyˈkə</i>	tykkere
<i>kuˈk</i>	kukke	<i>beˈtə</i>	lille/bitte
<i>støˈk</i>	stykke	<i>nøˈt</i>	nytte
<i>hoˈp</i>	hoppe	<i>løˈp</i>	loppe
<i>malˈk</i>	malke	<i>stamˈp</i>	stampe
<i>baŋˈk</i>	banke	<i>hinˈt</i>	hente
<i>møˈt</i>	midt	<i>røˈk</i>	ryg/rykke

Når et SM-ord har vestjysk stød, har det tilsvarende RM-ord ikke stød.

Som det antydes i tabellen, svarer i de fleste tilfælde et enstavelses SM-ord med vestjysk stød til et tostavelses RM-ord.

Der findes nogle få eksempler på SM-ord, der indeholder langvokal + almindeligt stød + klusil, f.eks. *be't*, *brø'k*, *kamə'ra't*, *apo'te'k*, *sol'da't* (bet, brøk, kammerat, apotek, soldat). Stødet her må ikke forveksles med vestjysk stød.

At stødet er betydningsbærende, kan ses i følgende tabel. Den omfatter begge former for stød, men mest det vestjyske stød, der bl.a. i en række af eksemplerne markerer flertal.

<i>hwalp</i>	hvalp	<i>hwal"p</i>	hvalpe
<i>kat</i>	kat	<i>ka"t</i>	katte
<i>kɔp</i>	kop	<i>kɔ"p</i>	kopper
<i>stā.ək</i>	stork	<i>stā.ɪ"k</i>	storke
<i>taŋk</i>	tank	<i>taŋ"k</i>	tanke (ft)
<i>kjɛp</i>	kæp	<i>kje"p</i>	kæppe
<i>skik</i>	skik	<i>ski"k</i>	skikke
<i>tyk</i>	tyk	<i>ty"k</i>	tykke
<i>flɔt</i>	flot	<i>flɔ"t</i>	flotte
<i>skruk</i>	skruk	<i>skru"k</i>	skrukke
<i>swòt</i>	sort	<i>swò"t</i>	sorte
<i>mæt</i>	mæt	<i>mæ"t</i>	mætte
<i>træt</i>	træt	<i>træ"t</i>	trætte
<i>høt</i>	højt, hørt	<i>hø"t</i>	hørte
<i>lot</i>	lukket	<i>lo"t</i>	lukkede
<i>jòwə</i>	yver	<i>jòw'ə</i>	jord
<i>bòj</i>	bud	<i>bòj'</i>	by

En række ordpar adskiller sig (kun) fra hinanden ved, at det ene ord har stød og det andet længde. Mere derom under lydlængde i næste afsnit.

Forekomsten af det vestjyske stød i SM er den klareste forskel fra RM's brug af stød, men der er andre forskelle:

RM-ord, der slutter med en stemt konsonant efterfulgt af en ustemt, har sædvanligvis stød efter den stemte konsonant, mens det tilsvarende SM-ord ikke har stød. Det gælder f.eks. følgende ord:

<i>stæmt</i>	stemt	<i>konso'nant</i>	konsonant
<i>fɔlk</i>	folk	<i>hjalp</i>	hjælp (no)
<i>pønt</i>	pynt	<i>somp</i>	sump
<i>hals</i>	hals	<i>hålt</i>	holdt
<i>dømt</i>	dømt	<i>dansk</i>	dansk
<i>fransk</i>	fransk	<i>taŋk</i>	tank
<i>sålt</i>	salt	<i>hal'fæms</i>	halvfems

Modsat har en del SM-ord almindeligt stød, hvor det tilsvarende RM-ord ikke har stød, f.eks følgende:

<i>jun'i</i>	juni	<i>jul'i</i>	juli
<i>bæ'ə</i>	bær	<i>skiv'ə</i>	skibe
<i>e.ɪ'ek</i>	Erik	<i>pow'l</i>	Poul
<i>mu'ə</i>	mor	<i>fɔ'ə</i>	far

Når et trykstærkt enstavelsesord efterfølges af et tryksvagt ditto, kan de to ord ofte i udtalen smelte sammen til et enkelt, og der kan da forekomme stød efter første eller (sjældnere) i starten af det andet ord, det såkaldte enklisestød. Det sker bl.a. i sammenstødet mellem forholdsordene til, ved, af, med og et efterfølgende stedord som den, dem, det, os. Her nogle eksempler:

*vi wa:ɪ mæj te'ə, di bløw leq'n vew'əs, han ku næjsten æ" kom ɔ'am, te'lø"k mæ'ə*  
 (vi var med til det, de blev liggende ved os (fra Blichers sang om skærtorsdags-  
 slaget), han kunne næsten ikke komme af dem, tillykke med det).

Andre eksempler, hvor det første ord er et udsagnsord: *de ka'an nem', do mo hælə fo'am i dɔ', ɔm æ sɔm'ə so'an ham næjstən al'dri* (det kan man nemt, du må hellere få dem i dag, om sommeren så man ham næsten aldrig).

I en række ord med vestjysk stød, som f.eks. nedenstående, kan klusilen forsvinde, både i indlyd og (sjældnere) i udlyd.

En særlig stilling indtager ordet "ikke" (*æ"t*). Ved sammensmeltning med andre ord kan både æ'et og t'et forsvinde, så kun det vestjyske stød bliver tilbage.

efterår	<i>'a"ə, o'ə</i>	
bagefter	<i>'ba'ɪa"ə</i>	
otteogtyve	<i>'ɔ"ə'tyvw</i>	
lukker	<i>lo"ə</i>	
klokken syv	<i>æ klɔ"ə syw'</i>	
skal vi ikke tage en tur til Skive		<i>ska vi"t ta æn tsgə te skyw' eller skvi"t ta æn tsgə te skyw'</i>
Otting		<i>ɔ"ŋ</i>
det kan de (du) ikke nå		<i>de ka di"t (do"t) nòw' eller de ka di" (do") nòw'</i>
de var ikke kommet endnu		<i>di war æ" kom'n i'no</i>
det var jo ikke meningen		<i>de war jo"t æ mjæneŋ ɔ'ə eller de war jo" æ mjæneŋ ɔ'ə</i>
det kan jeg ikke huske		<i>de ka a æ" håw' eller de ka a"t håw' el ler de ka a" håw' eller de ka" håw'</i>

I det sidste eksempel er tre ord trukket sammen til et.

Med bortfald af klusil efter vestjysk stød kan man komme i den situation, at forskellen på to ord alene består i, om der bruges almindeligt stød eller vestjysk stød. Forskellen på de to stødformer træder på den måde meget klart frem. Vokalerne i de to ord, henholdsvis en langvokal og en kortvokal, er dog også lidt forskellige, selv om de noteres ens. I den følgende tabel ses nogle eksempler på sådanne ordpar:

<i>a'ə</i>	ar	<i>a"ə</i>	efter
<i>næ'ə</i>	nær, når	<i>næ"ə</i>	aftensmad
<i>ku'ə</i>	korn	<i>ku"ə</i>	kukker

<i>klɔ̃ːə</i>	klar	<i>klɔ̃ːə</i>	klokker
<i>lõːə</i>	lår	<i>lõːə</i>	lukker
<i>læ̃ːə</i>	lær	<i>læ̃ːə</i>	lettere
<i>nø̃ːə</i>	nød (ikke frugt)	<i>nø̃ːə</i>	nytter, -ede
<i>flø̃ːə</i>	flød	<i>flø̃ːə</i>	flytter, -ede

### § 3 Længde

Vokaler og stemte konsonanter er modtagelige for længde. M.h.t. diftonger og glidere henvises til kapitel 2, § 6. I den følgende tabel gives der eksempler på, at modsætningen længde-ikke-længde er betydningsadskillende for en række vokalers og konsonanters vedkommende.

<i>fre</i>	fred	<i>freː</i>	frede
<i>gle</i>	gled (no)	<i>gleː</i>	glæde
<i>sɔ</i>	så (bno)	<i>sɔː</i>	sagde
<i>möl</i>	møl	<i>mölː</i>	mølle
<i>kɔst</i>	koste (uo)	<i>kɔːst</i>	kaste
<i>hæjst</i>	hest	<i>hæjːst</i>	heste, hejsede
<i>bøj</i>	bud	<i>bøjː</i>	beordre
<i>hals</i>	hals	<i>halːs</i>	halse
<i>hun</i>	hun	<i>hunː</i>	hunde
<i>haw</i>	hav	<i>hawː</i>	have (no)
<i>dæ</i>	dig	<i>dæː</i>	der
<i>fai</i>	fad	<i>faiː</i>	fade, farve
<i>fäi</i>	for	<i>fäiː</i>	fyrre
<i>lɔw</i>	lov (no)	<i>lɔwː</i>	love

Vokalerne *i*, *y*, *u* modtager kun længde (og stød) i forbindelse med de diftonger og glidere, hvori de indgår, jvf. §5, der behandler de høje vokaler og deres forbindelser.

Modsatningen stød-længde findes hos langvokaler og konsonanter. Nedenfor følger nogle eksempler på ordpar med langvokal, hvor den eneste forskel er, at det ene ord har stød og det andet længde:

<i>frø</i>	frø	<i>frøː</i>	frede
<i>sø̃ːə</i>	sød	<i>sø̃ːə</i>	sødere
<i>sæ̃ːl</i>	seddel	<i>sæ̃ːl</i>	sedler
<i>sø̃ːən</i>	sådan	<i>sø̃ːən</i>	Søren
<i>lɔ̃ː</i>	lagt	<i>lɔ̃ː</i>	lagde, lade (no)
<i>læ̃ːs</i>	læs (uo)	<i>læ̃ːs</i>	læsse
<i>pæ̃ːn</i>	pæn	<i>pæ̃ːn</i>	pæne
<i>brø̃ːl</i>	brøl, råb (no)	<i>brø̃ːl</i>	brøle, råbe

For en del ords vedkommende har jeg været noget i tvivl om længdens placering. Jeg har markeret længde på enten vokalen eller den efterfølgende konsonant, men tvivlen kunne vel netop skyldes, at længden for visse ords vedkommende fordeler

sig henover både vokalen og konsonanten. Det gælder f.eks. følgende:

*in'*, *sam'*, *san'*, *saŋ'*, *ha'l*, *haw'*, *æ'l* (inde, samme, sande, sange, halve, have, byger).

Man kunne overveje at indføre et halvlængdetegn, som så skulle knyttes både til vokalen og konsonanten, så man f.eks. skrev *ha.w*. i stedet for *haw'*, men det har jeg ikke gjort. Det ville bl.a. antyde, at længden er ligeligt fordelt på vokal og konsonant, hvilket nok i de fleste tilfælde ikke ville være korrekt. Længden ligger fortrinsvis enten på vokalen eller konsonanten, den, som i eksemplerne ovenfor er tildelt længdetegnet.

I de fleste tilfælde er der ikke tvivl om længdens placering. F.eks. ligger længden i *sal'm* (salme) tydeligt på konsonanten, men i *ka'l* (karle) på vokalen, og mens længden i *in'* (inde) fordeler sig på vokalen og konsonanten, ligger længden i *in-n* (inden) udelukkende på konsonanten.

Den næste tabel viser eksempler på modsætningen stød/længde efter de forskellige stemte konsonanter.

<i>pen'</i>	pind	<i>pen'</i>	pinde
<i>møn'</i>	mund	<i>møn'</i>	munde
<i>jæn'</i>	en (talo)	<i>jæn'</i>	ene (so)
<i>sæn'</i>	send	<i>sæn'</i>	sendte
<i>in'</i>	ind	<i>in'</i>	inde
<i>dom'</i>	dum	<i>dom'</i>	dumme
<i>rem'</i>	rem	<i>rem'</i>	remme
<i>lam'</i>	lam (ent)	<i>lam'</i>	lam (fl)
<i>saŋ'</i>	sang	<i>saŋ'</i>	sange
<i>tɔŋ'</i>	tung	<i>tɔŋ'</i>	tunge
<i>tå.ɪ'ə</i>	torv	<i>tå.ɪ'ə</i>	torve
<i>graw'</i>	grav	<i>graw'</i>	grave
<i>føl'</i>	fyld	<i>føl'</i>	fylde
<i>hyl'</i>	hyld	<i>hyl'</i>	hylde
<i>wa.ɪ'm</i>	varm	<i>wa.ɪ'm</i>	varme
<i>fōw'l</i>	fugl	<i>fōw'l</i>	fugle
<i>sæj'</i>	sig (uo), sej	<i>sæj'</i>	sige, seje

I tabellen er der ikke ordpar med de stemte konsonanter *q, v*. De kan dog begge modtage stød, og *q*, men ikke *v*, også længde. Se følgende eksempler:

<i>lâq'ə</i>	låg (fl)
<i>leq'n</i>	ligne, liggende
<i>skiv'ə</i>	skibe

En del navneord og tillægsord danner flertal ved længde på slutkonsonanten, sådan som det ses i et par af eksemplerne ovenfor, men jeg mener at have gjort den iagttagelse, at en del ord, som måske nok før i tiden dannede flertal på den måde, i dag - hos yngre SM-talende - danner flertal med tilføjelse af *ə*.

I BM angives f.eks. ental og flertal af nogle navneord som følger (side 18-20):

<i>skav</i>	skab	<i>sgav</i>	skabe
<i>sgɔw</i>	skov	<i>sgɔw</i>	skove
<i>hæqs</i>	heks	<i>hæq's</i>	hekse
<i>heŋst</i>	hingst	<i>heŋ'st</i>	hingste
<i>væj</i>	vej	<i>væj</i>	veje

De fleste SM-talende vil i dag udtale de fem flertalsord *skav'ə*, *skɔwə*, *hæqsə*, *heŋstə*, *væjə*.

En del SM-ord har (overraskende) længdemarkering, hvor det tilsvarende RM-ord har stød, eksempelvis:

<i>san</i>	sand (to)	<i>saw</i>	sav
<i>ken</i>	kind	<i>dam</i>	dam
<i>spat</i>	spurv	<i>stræ'q</i>	streg
<i>stræŋ</i>	streng (to)	<i>søn</i>	synd (for)

## § 4 Sammensætninger

I sammensatte SM-ord ændres der hyppigt på tryk, stød og længde i forhold til udtalen af de enkeltord, som indgår i sammensætningen. Det samme gør sig jo også gældende i RM, og i mange tilfælde er ændringerne de samme. Nedenfor gennemgås de forskellige former for ændringer:

### 1. Ændringer på sidste led

De fleste ændringer finder sted på første led af sammensætningen, men der er en enkelt ændring på andet led, som jeg mener er karakteristisk for SM, i hvert fald i forhold til RM :

I sidste tabel i § 1 er der eksempler på, at 2. sammensætningsled i stedet for forventet fortis eller semifortis får levis- eller levissimustryk og i den forbindelse mister evt. stød eller klusilspring. Noget lignende gælder for en række andre SM-ord som *tistə*, *o'stə*, *sohus*, *sønəbɑ̀*, *man'də*, *tɪ'əsɔə* o.s.v., *gaməlgo* (Thisted, Åsted, sohus, Sønderborg, mandag, tirsdag o.s.v., Gammelgård).

Det kan ofte være svært at afgøre, om ordene slutter med en levis- eller levis-simusstavelse, men i hvert fald stavelser med *-ə* må regnes for levissimus.

### 2. Ændringer på første led

#### 2.1. Almindeligt stød erstattes med længde:

Det er vistnok den mest almindelige ændring ved overgang fra enkeltord til sammensat ord, og ændringen rammer ofte de samme ord, som i RM får tilføjet “-e”.

Nogle eksempler:

*ˈvɔw'n,man'*, *ˈna'æn*, *ˈsɔw'n'fɔwə*, *ˈywl,træj'*, *ˈbø'daw'*, *ˈhun',hwalp*, *ˈru'əbo'*, *ˈgo'ə,man'*, (vognmand, nordende, sognefoged, juletræ, barndomstid, hundehvalp, roebør, gårdejer). Førsteleddene som enkeltord: *vɔw'n*, *na'ə*, *sɔw'n*, *ywl*, *bɔ'ə*/*bø'ə*, *hun'*, *ru'ə*, *go'ə*.

## 2.2. Klusilspring forsvinder:

Almindeligvis ændres et klusilspring til den tilsvarende glider, eksempelvis i *'bjj'₁l₁tsqə, 'sɣj'₁l₁spes, 'tɣj'₁kal', 'tɣj'₁gal', 'm̥sw's₁fæl', swij'nhus, 'dɣj'₁læ'qə* (biltur, sylespids, tyrekalv, tyreagal, musefælde, svinesti, dyrlæge). Førsteleddene som enkeltord: *bjgl, sɣgl, tɣgə, tɣgə, m̥ks, swign, dɣgə*.

Ændringen forekommer ikke overraskende. Klusilspringet er en støderstatning og forsvinder naturligvis under de samme betingelser.

## 2.3. Bortfald af stød uden længdeerstatning:

I en del sammensatte ord bortfalder stødet på første led, uden at den tilsvarende stavelse modtager længde. Nogle eksempler:

*'fāros₁a₁bə, 'kə'pə"tə, 'səmə'frak, 'ålədom, 'gul₁reŋ'* (forårsarbejde, kopatter, sommerfrakke, alderdom, guldring). Ændringerne omfatter bortfald af stød i ordene *'fār₁o'ə, kòw', sòm'ə, ål'ə, gul'*.

## 2.4 Bortfald af klusilspring uden længdeerstatning:

Parallelt med bortfald af stød uden længdeerstatning kan også klusilspring bortfalde uden længdeerstatning, men, så vidt jeg kan se, kun i ganske få ord som f.eks. *'hjə,həst, 'tybo, 'ly₁man'* (høhøst, thybo, lydmand)

Ordet *hjøli* ((hø)le, no) kan derimod ikke betragtes som et sammensat ord, da sidste del af ordet ikke eksisterer som enkeltord i SM.

## 3. Indskud af “s” og “e”

I en del sammensatte SM-ord, også en del af de ovenfor nævnte, anvendes et “s” til at binde de to dele sammen med, eksempelvis i *'gə's₁pləs, 'aw"təns₁kafə, 'nəj'os₁aw"tən, 'fə's₁lo'ə, 'gə'əmans₁ku'ən, 'hsw'smansf₁mili* (gårdsplads, aftenkaffe, nytårsaften, fårelår, gårdmandskone, husmandsfamilie).

I RM anvendes på lignende måde “s” som forbindelsesled. RM's anden mulighed “e” benyttes også i SM, men kun i ganske få ord, eksempelvis *'ska"əjajt, 'öl'əbrəj'* (skattejagt, øllebrød). Det hænger bl.a. sammen med, at mange SM-ord har enstavelsesform med vestjysk stød, hvor det tilsvarende RM-ord har to stavelser og slutter på -ə. Eksempler: “kattekillig”, “malkespan” og “storkerede”, som i SM hedder *'ka"t₁kileŋ, 'mal"k₁span', 'stā.ɪ"k₁rej'*.

## Kapitel 2 Vokaler

I mine optegnelser på SM har jeg fundet det nødvendigt at benytte følgende vokaltegn for at give et dækkende indtryk af udtalen:

**Figur 1**

	Kortvokaler				Langvokaler			
	Urundet fortunge- vokal	Rundet fortunge- vokal	Urundet bagtun- gevokal	Rundet bagtun- gevokal	Urundet fortun- gevokal	Rundet fortun- gevokal	Urundet bagtun- gevokal	Rundet bagtun- gevokal
1	<i>i</i>	<i>y</i>		<i>u</i>				
2	<i>ĩ</i>	<i>ỹ</i>		<i>ũ</i>				
3	<i>e</i>	<i>ø</i>		<i>o</i>	<i>e˙</i>	<i>ø˙</i>		<i>o˙</i>
4				<i>ò</i>				
5	<i>æ</i>	<i>ø</i>		<i>â</i>	<i>æ˙</i>	<i>ø˙</i>		
6	<i>æ</i>	<i>ö</i>		<i>ɔ</i>	<i>æ˙</i>	<i>ö˙</i>		<i>ɔ˙</i>
7	<i>a</i>		<i>a</i>				<i>a˙</i>	

Hertil kommer i levissimusstavelser mellemtungevokalen *ə*.

Det er imidlertid ikke alle de optegnede vokallyd, der er funktionelle vokaler (vokalfonemer). Mange af dem er blot varianter, brugt i bestemte lydige omgivelser.

De følgende afsnit vil nærmere belyse forholdet mellem de opregnede vokallyd og deres sproglige funktion i SM.

### § 5 De snævre vokaler og deres forbindelser

Vokalerne *i*, *y*, *u* (række 1 i fig. 1) svarer i udtalen ganske nøje til de tilsvarende vokaler i RM, men i SM forekommer de ikke som langvokaler (sådan som de gør i RM), undtagen som første led i diftongerne *i'ə*, *y'ə*, *u'ə* og tilsvarende med stød: *i'ə*, *y'ə*, *u'ə*.

Vokalerne i række 2 (*i*, *y*, *u*) er fonetisk set slappe, let sænkede udgaver af *i*, *y*, *u*. De benyttes i de såkaldte klusilspringsforbindelser i forbindelse med *g* eller *k*. Her har jeg fundet det mest dækkende at anvende *g*, når der følger en stemt lyd efter, f.eks. i *tsqə* (tur), ellers *k*, f.eks. i *hskks* (hus). Desuden benyttes de som første led i diftongerne (gliderne) *ij̣*, *yj̣*, *sẉ*, *jṿ*. a. og b. nedenfor:

a.	<i>fɪgl</i> (fil)	<i>lygn</i> (lyn)	<i>hskks</i> (hus)
b.	<i>fj̣l</i> (file)	<i>lyj̣n</i> (lyne)	<i>hsẉs</i> (huse)

Ofte svarer et “klusilsprings”ord til et tilsvarende “glider”ord, så de repræsenterer to forskellige bøjningsformer af det samme ord eller to forskellige ord, afledt af samme ordstamme, sådan som det ses i følgende tabel. Det ses også, at der til enhver af de pågældende glidere og klusilspringsforbindelser i SM svarer en langvokal i RM.

<i>skjk</i>	ske (uo)	<i>skj̣</i>	skete
<i>vjk</i>	vid (to), vie	<i>vj̣</i>	vide (to)
<i>stjgl</i>	stil (no)	<i>stj̣l</i>	stile
<i>fɪgl</i>	fil	<i>fj̣l</i>	file
<i>dygv</i>	dyb (to)	<i>dyj̣v</i>	dybe
<i>lyks</i>	lys	<i>lyj̣s</i>	lyse
<i>lyk</i>	lyd	<i>lyj̣</i>	lyde
<i>nyks</i>	nys	<i>nyj̣s</i>	nyse
<i>hskks</i>	hus	<i>hsẉs</i>	huse
<i>msgə</i>	mur	<i>msẉə</i>	mure
<i>lsgn</i>	lun	<i>lsẉn</i>	lune
<i>brsks</i>	brus	<i>brsẉs</i>	bruse

Man kan betragte klusilspringsforbindelserne og diftongerne i a. og b. og i tabellen ovenfor som SM’s udtale af et sæt funktionelle langvokaler, svarende til det kortvokaliske sæt *i*, *y*, *u*. Når man på denne måde anskuer dem som fonemer, betegnes de som */ị/*, */ỵ/*, */ụ/*, svarende til de korte fonemer */i/*, */y/*, */u/*.

Forskellen på de lange fonemers udtale i række a. og b. afspejler tilstedeværelsen, hhv. fraværet, af stød i de tilsvarende RM-udtaler. Det forventede stød er blot i SM erstattet af klusilerne *g*, *k* (se række a), mens man i de stødløse fonemer har stærk diftongering (række b). Funktionelt set er eksempelvis *ik*, *ij̣* varianter helt på linie med RM’s *e*’ og *ẹ*.

Erfaringsmæssigt afhænger vokalers forekomst og udtale mest af den efterfølgende (konsonant-) lyd. I figur 2 og 3 gives der eksempler på anvendelsen i SM af de forskellige vokalfonemer i forbindelse med efterfølgende konsonant - i samme rækkefølge, hvori konsonanterne gennemgås i kapitel 3 - dog sådan, at *r* og *h* aldrig efterfølger en vokal i samme stavelse og derfor ikke er medtaget i figurerne. Overensstemmelsen mellem konsonanterne i SM og RM er så stor, at det næppe vil volde større vanskeligheder at benytte konsonanterne allerede her i kapitel 2. Gennemgangen af dem udskydes derfor til kapitel 3.

Det ses i figurerne 2 og 3, at de korte såvel som de lange snævre vokalfoner med få undtagelser kan efterfølges af alle dialektens konsonanter. Hvor der er "huller" i materialet, betyder det, at det ikke har været muligt at finde ord med den pågældende forbindelse mellem vokal og efterfølgende konsonant, selv om der udtalemæssigt ofte ikke er noget i vejen for, at sådanne ord eksisterer.

**Figur 2**

/i/		/y/		/u/	
<i>p/b</i>					
<i>ribə</i>	ribbe	<i>hyp</i>	hyp (tilråb)	<i>lup</i>	lup
<i>ti"p</i>	tippe	<i>hy"pə</i>	hypper-ede	<i>du"p</i>	duppe
<i>ski"p</i>	skæppe				
<i>'kip,kal'</i>	(kip)kalv				
<i>'ki"p,kal'</i>	(kip)kalve				
<i>t/d</i>					
<i>sit</i>	set	<i>ka'hyt</i>	kahyt	<i>sut</i>	sut
<i>ki"t</i>	kitte	<i>ly"t</i>	lytte	<i>du"t</i>	duede, dutte
<i>tit</i>	tit	<i>dy"tə</i>	dytter	<i>tu"t</i>	tudede
<i>ski"t</i>	dårlige	<i>by"tə</i>	bytter,-ede,-et	<i>smu"t</i>	smutte
<i>k/g</i>					
<i>pulə'tik</i>	politik	<i>sygəl</i>	cykel, cykle	<i>skruk</i>	skruk
<i>vi"k</i>	vig	<i>ty"k</i>	tykke	<i>kru"k</i>	krukke
<i>ki"ka</i>	kikker-ede,-et	<i>kygən</i>	køkken	<i>ku"ka</i>	kukker,-ede,et
<i>skik</i>	skik	<i>by"k</i>	byg	<i>'ku"ka,man'</i>	gøg
<i>q</i>					
<i>'liq,skə</i>	ligskare	<i>'byq,grøj'ə</i>	byggørød	<i>duq</i>	dug (på bord)
<i>'piq,kjep</i>	pigkæp	<i>syqən</i>	sygdom	<i>duq'ə</i>	duge
<i>'piq,tæskə</i>	pigtæsker	<i>syq</i>	syge(to,flt)		
<i>'liqka,pæ'l'</i>	ligkapel				
<i>m</i>					
<i>'gim'ə,lam'</i>	gimme-lam				
<i>n</i>					
<i>hinə</i>	hænder (no), hendes	<i>fyn·bo</i>	fynbo, rheinlænder	<i>hunə</i>	hundrede

/i/		/y/		/u/	
<i>in'</i>	ind	<i>nyn'</i>	nynne	<i>kun'</i>	kunnet
<i>hin</i>	hende	<i>fynsk</i>	fynsk	<i>hun'</i>	hunde
<i>in'n</i>	inden	<i>nynə</i>	nynne,- ede-et	<i>unt</i>	ondt
<i>ŋ</i>					
<i>l/l</i>					
<i>vili</i>	vilje	<i>hylə</i>	hylder	<i>fulə</i>	fulgte
<i>vil'</i>	vild, villet	<i>skyl't</i>	skyldte	<i>skul'</i>	skuldet
<i>vilenŋ</i>	vælling	<i>kyl'</i>	kyle	<i>kul'</i>	kulde
<i>fil'</i>	faldt	<i>bylə</i>	bylder	<i>rul'</i>	rulle
<i>ɹ/ə</i>					
<i>fɪ.rma</i>	firma	<i>fɪ</i>	fyr (træ)	<i>aw'gu.ɹk</i>	agurk
<i>di.ɹ'k</i>	dirke	<i>dy.ɹ'k</i>	dyrke	<i>sku.ɹ'k</i>	skurke
<i>li.ɹ'k</i>	lirke	<i>sty.ɹ'k</i>	styrke (uo)	<i>sku.ɹk</i>	skurk
		<i>dy.ɹ'kə</i>	dyrke,- ede,-et		
<i>f</i>					
<i>gifti</i>	giftig			<i>ufə</i>	Uffe
<i>skifə</i>	skifer				
<i>v</i>					
<i>skiv</i>	skib	<i>syvi</i>	siv		
<i>skiv'ə</i>	skibe				
<i>w</i>					
<i><sup>1</sup>liw,ø'</i>	Livø	<i>yws</i>	økse		
<i><sup>1</sup>biw'l</i>	bibel	<i>i<sup>1</sup>lyw'l</i>	alligevel		
<i>twiw'l</i>	tvivl	<i>byw'</i>	bøje		
<i>twiw'l</i>	tvivle	<i>dryw'daws</i>	omkr.kl. 13 <sup>1</sup>		
<i>s</i>					
<i>kist</i>	kiste	<i>kys</i>	kys, kysse	<i>blus</i>	bluse
<i>tisə</i>	tisser, These	<i>fā'nys</i>	fornylig	<i>tusə</i>	frøer
<i>sist</i>	sidst, sidste	<i>lysən</i>	lyn <sup>2</sup>	<i>pusə</i>	pudser,- ede-et
<i>klistə</i>	klister, -tre	<i>tyskə</i>	tysker	<i>kusk</i>	kusk
<i>j</i>					
				<i>guj</i>	gud
				<i>huj</i>	hud

/i/		/y/		/u/	
<i>(i udlyd)</i>					
<i>si</i>	sin	<i>doməby</i>	Dommerby	<i>ku</i>	kunne
<i>di</i>	din, dine	<i>lyj·by</i>	Lyby	<i>sku</i>	skulle
<i>gi</i>	give				
<i>mi</i>	min, til- lægsagt.				

<sup>1</sup>*dryw·daws*, <sup>1</sup>*dryw·daws,tijə* er den tid på dagen, da man - efter middagsøvnene og middagsmalkningen - driver køerne ud i marken igen.

<sup>2</sup>*de kam: səm æn lysən*: det kom som et lyn, meget pludseligt.

### Figur 3

/i/		/y/		/u/	
<i>p/b</i>					
<i>t/d</i>					
<i>k/g</i>					
<i>q</i>					
<i>pij·q</i>	pige	<i>fij·q</i>	fyge	<i>lsw·q</i>	luge
<i>skrij·qə</i>	skriger	<i>byj·q</i>	byge	<i>rsw·q</i>	ruge
<i>rij·q</i>	rige	<i>ryj·q</i>	ryge, lugte	<i>lsw·qə</i>	luger,-ede,et
<i>dij·q</i>	dige	<i>fij·qə</i>	fyger	<i>rsw·qə</i>	ruger,-ede,et
<i>m</i>					
<i>lij·m</i>	lime				
<i>grij·m</i>	grime				
<i>lijgm</i>	lim				
<i>tij·m</i>	time				
<i>n</i>					
<i>grij·n</i>	grine	<i>dij·n</i>	dyne	<i>sw·n</i>	unde, onde
<i>sij·n<sup>3</sup></i>	siden (fho)	<i>trij·n</i>	tryne	<sup>1</sup> <i>nu·ə,lsw·n</i>	nogenlunde
<i>fign</i>	fin	<i>fign</i>	Fyn	<i>sgn</i>	ond
<i>grigñ</i>	grin (no)	<i>grign</i>	gryn	<i>ssgn</i>	sund (no)

/i:/		/y:/		/u:/	
<i>η</i>					
<i>l/l</i>					
<i>pj̃·l</i>	pile	<i>kj̃·l̃ə</i>	smider,kyler	<i>hsw·l</i>	hule (no)
<i>fj̃·l</i>	file	<i>syj̃·l</i>	syle	<i>gsw·l</i>	gule
<i>bj̃gl</i>	bil	<i>sygl</i>	syl	<i>ssgl</i>	sul
<i>kj̃gl</i>	kedel	<i>tyj̃·l̃ə</i>	tydelig	<i>gsgl</i>	gul
<i>ɹ/ə</i>					
<i>fj̃·ə</i>	fire	<i>gryj̃·ə</i>	gryde	<i>knsw·ə</i>	knude
<i>krij̃·ə</i>	kridt	<i>gryj̃·ə·</i>	gryder	<i>knsw·ə·</i>	knuder
<i>skj̃gə</i>	skid, sker	<i>kj̃gə</i>	køer	<i>tsqə</i>	tur
<i>bj̃qə</i>	bier (no)	<i>fj̃gə</i>	fyr	<i>lsqə</i>	lur
<i>frj̃gə</i>	frier	<i>tygə</i>	tyr	<i>fsqə</i>	Fur
<i>f</i>					
<i>v</i>					
<i>knj̃·v</i>	knibe	<i>dj̃·v</i>	dybe	<i>strsw·v</i>	strube
<i>knj̃·və</i>	kniber	<i>dj̃gv</i>	dyb	<i>strsw·və</i>	struber
<i>strj̃·və</i>	striber, stribet	<i>kryj̃·və</i>	kryber	<i>grsw·və</i>	gruber
<i>vj̃·v</i>	vibe	<i>krygv</i>	kryb (no)	<i>stsw·v</i>	stuve
<i>w</i>					
<i>s</i>					
<i>vj̃·s</i>	vise	<i>nyj̃·s</i>	nyse	<i>sw·s</i>	vokse
<i>prij̃·sə</i>	priser	<i>lyj̃·sə</i>	lyser	<i>ssw·sə</i>	suser
<i>prij̃ks</i>	pris	<i>lyks</i>	lys	<i>ssks</i>	sus
<i>vj̃ks</i>	vis (to, uo)	<i>nyks</i>	nys (no)	<i>lsks</i>	lus
<i>j</i>					
<i>(i udlyd)</i>					
<i>sij̃</i>	side	<i>gj̃j̃</i>	kunstgød- ning	<i>lsw</i>	hue
<i>skj̃j̃·</i>	skete,skide			<i>smsw</i>	smøge
<i>skj̃k</i>	ske (uo)	<i>skj̃j̃·</i>	skyde	<i>rsk</i>	ru
<i>vjk</i>	vid	<i>lyk</i>	lyd	<i>grsk</i>	gru
		<i>skyk</i>	sky		

<sup>3</sup>Også stedord: *hwæm' æɹ de sij̃·n* (hvis er det). Men tryksvagt: *hwæm' æɹ de si lsw* (hvis er den hue).

## Kommentarer

/i/, /y/, /u/ (fig. 2):

*i*, *y*, *u* er kortvokaler og udgør, som det ses i figur 2 (s. 22), hver sit fonem. De kan bære vestjysk stød, men som andre kortvokaler ikke almindeligt stød.

De tre vokaler er ret sparsomt repræsenteret i SM, idet SM-ord meget hyppigt har en lavere tungestilling end tilsvarende RM-ord, eksempelvis i ord som *du*, *fugle*, *fin*, *fylde*, der udtales henholdsvis *do*, *fōwːl*, *fign*, *føl*.

Vokalerne forekommer yderst sjældent foran *m*, selv om eksemplet i figur 2 viser, at der udtalemæssigt ikke er noget i vejen for det. Ligeledes forekommer lydene meget sjældent foran *f*, *v* og *j*.

At *i* og *y* ikke forekommer foran *j*, og *u* ikke foran *w*, skal ses i sammenhæng med anvendelsen af langvokalerne (gliderne) *ij*, *ɣj*, *sw*.

RM-*i* foran *v* bliver i SM til *y*, som f.eks. i *skyw*, *ryw*, *gywt*, *iˈlyˌwalʔə* (Skive, rive, gift (uo, to), alligevel).

*i* og (i mindre grad) *u* forekommer som tidligere nævnt hyppigt i svage stavelser, både i forlyd og udlyd.

Følgende tabel angiver eksempler på SM-ord med trykssvage stavelser, der indeholder *u* og (fortrinsvis) *i*.

<i>vini</i>	vindue (gl)	<i>iˈmæl</i>	imellem
<i>hjøli</i>	(hø)le	<i>iˈlyˌwalʔə</i> , <i>iˈlywːl</i>	alligevel
<i>feˈi</i>	ferie	<i>iˈno</i>	endnu
<i>læˈiˌgi</i>	lærke	<i>iˈmuə</i>	imod
<i>dræni</i>	dreng (gl)	<i>iˈjæn</i>	igen
<i>faˈmilˈi</i>	familie	<i>iˈan<sup>4</sup>(jan)</i>	ian (jan)
<i>syvi</i>	siv	<i>væjˌlu</i>	vejr
<i>guˈi</i>	gudik	<i>vinˈdu</i>	vindue

Der synes dog at være en vis bevægelse væk fra nogle af disse *i*- og *u*-former, formodentlig p.gr.a. RM-påvirkning. F.eks. siger de fleste i dag *vinˈdu* og *dræni* i stedet for *vini* og *dræni*.

/iː/, /yː/, /uː/:

De tre langvokaler har, som det er beskrevet ovenfor og eksemplificeret i figur 3 (s. 24), to manifestationer, dels *i*, *ɣ*, *s* + klusil og dels gliderne *ij*, *ɣj*, *sw*.

Vokallydene *i*, *ɣ*, *s* er forskellige fra *i*, *y*, *u*, og forskellen er betydningsadskilende ved en række ordpar:

<sup>4</sup>Man kan gøre modstanderne *iˈan* (i kortspillet ligeud) ved at tage alle sine stik hjem, inden modstanderne får nogen

kortvokal + klusil:

<i>skik</i>	skik
<i>skygə</i>	skygge
<i>kik</i>	kik
<i>pulə'tik</i>	politik
<i>gik</i>	gik
<i>sygl</i>	cykel
<i>tyk</i>	tyk
<i>kuk</i>	kuk

klusilspringsforbindelser:

<i>skjk</i>	ske (uo)
<i>skygə</i>	skyer
<i>kjk</i>	ked (af det)
<i>pulə'tjk</i>	politi
<i>gjk</i>	give
<i>sygl</i>	syl
<i>tyk</i>	Thy
<i>ksk</i>	“q“

I lighed med at et evt. stød bortfalder i levis- og levissimusstavelser, , som omtalt i § 1, også klusilspringsforbindelserne i de svage stavelser, så f.eks. “vin” og “brændevin” hedder henholdsvis *vjgn* og *bræn'vin* og “hus” og “svinehus” henholdsvis *hsk*s og *swj'nhus*.

*ij' (ij)*, *ɣj' (ɣj)*, *sw' (sw)*:

De tre såkaldte glidere forekommer hyppigt i SM og svarer som regel til langt i, y, u i tilsvarende RM-ord.

Jeg har overvejet at lydskrive dem som *ij'*, *ɣj'*, *sw'*, svarende til angivelsen i BM, men sammenligner man to ord som *dej'n* (degne, ælte dej) og *dij'n* (din, dine), forekommer det lige så rimeligt at anvende *j* i det ene ord som i det andet. På samme måde forholder det sig med *w* og *u*, så f.eks. “ager” og “ude” begge noteres med *w* som *awə* og *swə*.

De tre glidere forekommer foran *v* og *l*, men ikke foran *w* og *l*.

Foran *m* forekommer kun *ij'*.

Glidene forekommer hyppigt i udlyd, men da i en del tilfælde også i afkortet form. Det gælder følgende, hvor jeg også medtager de tilsvarende lange former, der som regel efterfølges af det ubetonede *ə*:

<i>kwij</i>	kvie	<i>kwij'ə</i>	kvier
<i>stij</i>	sti, stige (no)	<i>stij'ə</i>	stier, stiger
<i>rij</i>	ride	<i>rij'ə</i>	rider
<i>sij</i>	side	<i>sij'ə</i>	sider
<i>gɣj</i>	kunstgødning	<i>gɣj'</i>	gøde
<i>lsw</i>	hue	<i>lswə</i>	huer
<i>flsw</i>	flue	<i>flswə</i>	fluer

Til den korte form, der kun findes i få ord, svarer altså en lang form, der i de fleste tilfælde indgår i en anden bøjningsform af det samme ord.

I betragtning af at de forkortede glidere *ij*, *ɣj*, *sw* lige så konsekvent som de lange modsvarer langvokaler i RM, vil det være mest hensigtsmæssigt at betragte dem som særlige udlydsvarianter af langfonemerne */i' /*, */ɣ' /*, */u' /*.

## Overvejelser over klusilspringet og angivelsen af det

Klusilspringet, hvor en snæver vokal efterfulgt af stød er erstattet af en noget lavere vokal + klusilen *g/k*, må antages at være et fænomen af nyere dato, men det er svært at sige noget mere nøjagtigt om, hvornår det er opstået.

I "En bette Sproglære for Sallingbomål", en artikel i Skivebogen fra 1939, skriver daværende redaktør, dr. phil. Gudmund Schütte: "Lærer Mortensen har hørt, at Esper Brogaards og Mikkel Strøms børn siger nik, tik for ni, ti. Det er dog næppe ægte sallingsk, for Esper er morsingbo, og Mikkel er furbo. Jeg ser også i Morsingboernes Sangbog, at der skrives tigg (Tid), feskerik (Fiskeri), uked (ud), og Vildsund kaldes Welsugn; sådanne former kan jo nok gøre en ikkemorsing tummelumsk".

I Torolf Kristensens bog fra 1939 tages klusilspringet ikke op til behandling i det ellers fyldige forord, og han skriver f.eks. Ti' (tid) og Hy' (hø) i stedet for - som her - *tjk, hγk*.

I BM anvendes f.eks. følgende betegnelser (side 128-129): *muks, kruqs, lyks, grijs, 'msu:s'hwòl, nyys, grii's* (mus, krus, lys, gris, musehul, nyse, grise). Lydskriften svarer altså nogenlunde til den, jeg anvender. I BM anvendes *g/k* dog, som det ses af eksemplerne, i forbindelse med vokalsættet *i, y, u* i klusilspringsforbindelserne, mens de noget dybere vokaler *j, γ, s* tilsyneladende kun anvendes som første led i de lange langvokaler (gliderne).

### § 6 De faldende diftonger

SM har ikke som RM rene langvokaler *i, y, u*. Disse lyde forekommer kun som første led i de faldende diftonger *iə, yə, uə* (og tilsvarende med stød: *i'ə, y'ə, u'ə*).

Trods diftongudtalen er det hensigtsmæssigt at betragte diftongerne som et sæt funktionelle langvokaler, for de modsvarer på systematisk måde de ægte langvokaler *e, ø, o* i RM, som det også fremgår af figur 4 nedenfor.

Som funktionel betegnelse for de tre faldende diftonger anvender jeg */iə/, /yə/, /uə/*. I figur 4 vises - på lignende måde som for de snævre vokaler i fig. 2 og 3 - eksempler på forbindelse mellem diftongerne og de forskellige efterfølgende konsonanter.

**Figur 4**

	<i>/iə/</i>	<i>/yə/</i>	<i>/uə/</i>
<i>p/b</i>			
<i>t/d</i>			
<i>g/k</i>			

/iːə/		/yːə/		/uːə/	
<i>q</i>					
<i>stiːəq</i>	stege				
<i>stiːəq</i>	steg				
<i>m</i>					
<i>n</i>					
<i>siːən</i>	sene (to)	<i>kyːən</i>	kørende	<i>ˈnuːən fuːə</i>	nord for
<i>siːən</i>	sen <sup>5</sup>	<i>syːən</i>	syn	<i>buːən</i>	bånd
<i>biːən</i>	ben (ent)	<i>fāːsyːən</i>	forsyne	<i>uːən</i>	uden
<i>biːən</i>	ben (flt)	<i>ˈfā.ɫsyːən</i>	forsyn (no)	<i>huːən</i> <sup>6</sup>	hvordan
<i>ŋ</i>					
<i>l/l</i>					
<i>niːəls</i>	Niels			<i>huːəl</i>	hule (to)
<i>diːəl</i>	del			<i>suːəl</i>	sol
<i>biːəl</i>	hyle			<i>stuːəl</i>	stole
<i>fiːəl</i>	fjæl, fjæle			<i>skuːəl</i>	skole
<i>ɹ/ə</i>					
<i>f</i>					
<i>v</i>					
<i>kiːəvə</i> <sup>7</sup>	kæber	<i>kyːəv</i>	købe	<i>luːəvə</i>	lurvet
<i>siːəv</i>	sæbe	<i>kyːəv</i>	køb	<i>skuːəv</i>	skurv
<i>s</i>					
<i>niːəs</i>	næse	<i>kyːəs</i>	køres	<i>huːəsə</i>	strømper
<i>fiːəs</i>	firs	<i>fāːstyːəs</i> <sup>8</sup>	forstyrres	<i>ruːəs</i>	ros
<i>niːəsə</i>	næser, næsvis			<i>muːəs</i>	mose (no)
				<i>puːəsə</i>	poser
<i>(i udlyd)</i>					
<i>liːə</i>	lede	<i>skyːə</i>	skøre	<i>truːə</i>	troede
<i>skiːə</i>	ske (no)	<i>kyːə</i>	kør	<i>ruːə</i>	roe, roer
<i>miːə</i>	mere	<i>fāːstyːə</i>	forstyrre	<i>guːə</i>	god
<i>liːə</i>	ler (no)	<i>skyːə</i>	skør	<i>buːə</i>	borde

<sup>5</sup>Om en ko, der ikke giver mere mælk, før den har kælvet, siger man, at den er *siːən*.

<sup>6</sup>*de wai no boːdə huːən ɔ soːən mæ de* (det var nu både "hvordan og sådan" med det). Udtrykket markerer en vis usikkerhed eller skepsis over for noget. <sup>7</sup>*do ka fo nuːə o di kiːəvə* (du kan få en lussing (nogen på hovedet)).

<sup>8</sup>s-lideformen benyttes ikke meget i SM. Normalt vil man sige *blywə fāːstyːə* (bliver forstyrret) og (ovenfor) *blywə kjəw*, (bliver kørt).

Nogle ord har i sammensætninger og flertalsformer en afvigende, kortvokalisk udtale i forhold til et forventet *i̇ə, ẏə, u̇ə*, eller *i̇ə, ẏə, u̇ə*:

“Koner” hedder ikke *ku̇ənə*, men *kwònə*. “Sten” hedder *sti̇ən*, men “stenkirke” hedder *ˈstjæn|kjæ.i̇k*. “Ben” (ft) hedder *bi̇ən*, men “kød- og benmel” hedder *kjə- å ˈbjæn|mi̇əl*. “Højskole” hedder *ˈhøj̇|sku̇əl*, men “højskoleophold” hedder *ˈhøj̇|skwòləˈɔ̇p|hå̇l*. Navneordet “stole” hedder enten *stu̇əl* eller *stwòl̇ə*.

Man kunne overveje her at betragte lydforbindelserne *jæ, wò* som korte modsvaregheder - */i̇ə/, /u̇ə/* - til fonemerne */i̇ə/, /u̇ə/*, men jeg vil i denne sammenhæng vælge at betragte dem som “almindelige” *jæ-, wò*-forbindelser, altså kombinationer af fonemerne */j/ + /æ/, hhv. /w/ + /ò/*.

Diftongernes stød og længde er, som man vel kunne forvente, betydningsbærende og adskiller hyppigt - sådan som det også er tilfældet for RM’s vedkommende - forskellige bøjningsformer af samme ord, jvf. figur 4 og følgende tabel:

<i>ski̇ə</i>	ske (no)	<i>ski̇ə</i>	skeer, skære
<i>kẏə</i>	kør	<i>kẏə</i>	køre
<i>sẏən</i>	syn	<i>sẏən</i>	syne
<i>stu̇ə</i>	stor	<i>stu̇ə</i>	store
<i>tru̇ə</i>	troet	<i>tru̇ə</i>	troede
<i>stu̇əl</i>	stol	<i>stu̇əl</i>	stole
<i>gu̇ə</i>	god	<i>gu̇ə</i>	gode
<i>fi̇ə</i>	fed	<i>fi̇ə</i>	fede

De tre glidere fra §5 og de tre diftonger her er (naturligvis) forskellige, som det ses af følgende eksempler:

<i>li̇j̇</i>	lige	<i>li̇ə</i>	lede
<i>skij̇</i>	skete	<i>ski̇ə</i>	skeer, skære
<i>mij̇.n<sup>9</sup></i>	min	<i>mi̇ən</i>	mene
<i>kij̇.s</i>	kyse	<i>kẏəs</i>	køres
<i>bəẇ</i>	bue	<i>bu̇ə</i>	boede, borde
<i>msẇə</i>	mure	<i>mu̇ə</i>	modig
<i>skij̇ə</i>	skyder	<i>skẏə</i>	skøre
<i>fij̇ə</i>	fire	<i>fi̇ə</i>	fede
<i>tij̇ə</i>	tider	<i>ti̇ə</i>	tjære

<sup>9</sup> *hin ə mij̇.n* (hende af min), siger man på SM om sin kone.

## § 7 De halvsnævre vokaler og deres forbindelser

De halvsnævre vokaler (linie 3 i fig.1) realiserer kortvokalfonemerne */e/, /ø/, /o/* og langvokalfonemerne */ė/, /ø̇/, /ȯ/*. I almindelighed udtales SM’s halvsnævre vokaler ganske som RM’s. Dog har vokalfonemet */o/* to udgaver: *o* og *ò* (hvor *ò* udgør en let sænket, mindre rundet udgave af *o*. Der findes ikke to forskellige ord med modsætningen *o:ò* som eneste forskel, så de udgør altså ikke

hvert sit fonem.

Forskellen i udtalen af *o* og *ò* er ret lille, men dog tydelig nok. Der er en klar forskel i vokalkvaliteten i ordpar som *po"t/wò"t*, *plot/swòt*, *komə/kwònə*, *bosk/wòst* (putte/våd, plukket/sort, kommer/koner, busk/ost). Som eksemplerne antyder, er det ofte et foregående *w*, der fremkalder nuancen *ò*, men det kan også være et efterfølgende *w*, *l*, *n* eller *q*.

Der findes ingen langvokal, der svarer til kortvokalen *ò*.

I figur 5 - 6 nedenfor gives der eksempler på forbindelser mellem de enkelte halvsnævne vokaler og efterfølgende konsonant, taget i samme rækkefølge som i fig. 2-4. En blank rubrik angiver som i de foregående figurer, at forbindelsen efter min mening ikke eksisterer i SM.

**Figur 5**

/e/		/ø/		/o/	
<i>p/b</i>					
<i>kjep</i>	kæp			<i>hop</i>	hop
<i>de"p</i>	dyppe			<i>sko"p</i>	skubbe
<i>le"p</i>	læbe			<i>skro"p</i>	skruppe
<i>flep</i>	flip			<i>skop</i>	skub (no)
<i>t/d</i>					
<i>slet</i>	slidt	<i>skjot</i>	skudt	<i>plot</i>	plukket
<i>ne"tn</i>	nitten	<i>mø"t</i>	midt	<i>po"t</i>	putte
<i>let</i>	lidt (to)	<i>tøt</i>	syntes (ft)	<i>swòt</i>	sort
<i>be"tə</i>	lille	<i>tø"t</i>	syntes(dat)	<i>wò"t</i>	våd
<i>smet</i>	smidt	<i>fløt</i>	flyttet	<i>pwòt</i>	port
<i>k/g</i>					
<i>stek</i>	stik	<i>røk</i>	ryk	<i>plok</i>	pluk
<i>ne"k</i>	nikke	<i>rø"k</i>	ryg, rykke	<i>lo"k</i>	lukke
<i>dre"k</i>	drikke	<i>sø"k</i>	synke	<i>bok</i>	buk
<i>stre"k</i>	strikke	<i>te"lø"k</i>	tillykke	<i>dro"kən</i>	drukket
<i>q</i>					
<i>leq"n</i>	ligne, liggende	<i>døqti</i>	dygtig	<i>føqti</i>	fugtig
		<i>bøq'ə</i>	bøger	<i>løq"t</i>	lugte
<i>deq"tə</i>	digter	<i>tøqə</i>	tygger, -ede,et	<i>frøq't</i>	frugt
<i>'seq"te,brøj'</i>	sigtebrød			<i>bròq't</i>	brugt
<i>veqti</i>	vigtig	<i>brøqə</i>	brygger		

/e/		/ø/		/o/	
<i>m</i>					
<i>rem'</i>	remme	<i>kjøm'n</i>	købmand	<i>komə</i>	kommer
<i>grem'</i>	grim	<i>swøm'</i>	svøm	<i>dom'</i>	dum
<i>drem'</i>	drømme	<i>swømə</i>	svømmer, -ede, -et	<i>skomə</i>	skummer, -ede, -et
<i>hem'əl</i>	himmel			<i>tom'</i>	tomme(no)
<i>n</i>					
<i>benə</i>	binder	<i>be'gønə</i>	begynder	<i>bøn'</i>	bund
<i>ven'</i>	vind	<i>tøn'</i>	tynd	<i>søn'</i>	sund
<i>blen'</i>	blinde	<i>søn'</i>	synde, skam	<i>røn'</i>	runde
<i>menə</i>	mindre			<i>grøn'</i>	grund
<i>ken'</i>	kind	<i>søn'ə</i>	syd	<i>fā'swòn'n</i>	forsvundet
<i>kjen'</i>	kende	<i>tøn'</i>	tønde, tynde	<i>ønə</i>	undre
		<i>flønə</i>	flynder		
<i>ŋ</i>					
<i>feŋə</i>	finger	<i>sønə</i>	synger	<i>ronə</i>	runger
<i>teŋ'k</i>	tænke	<i>søn'k</i>	sønke	<i>on'</i>	ung
<i>reŋ'</i>	ring	<i>døn'</i>	dyng	<i>bon'k</i>	bunke
<i>swen'</i>	svinge	<i>løn'</i>	lyng	<i>søn'kən</i>	sunket
<i>l/l</i>					
<i>kjelə</i>	kælder	<i>hjəli</i>	(hø)le	<i>rələ</i>	rolig
<i>spel'</i>	spild	<i>fəl't</i>	fyldte	<i>wəlen</i>	Volling
<i>spelə</i>	spilder	<i>fəl'</i>	fylde	<i>kwəl</i>	kul
<i>kjel'</i>	brønd	<i>fələ</i>	fylder	<i>wəl</i>	vel (bio)
<i>ɹ/ə</i>					
<i>fe.ɹ'i</i>	ferie			<i>hwə.ɹ</i>	horn
<i>pe.ɹ'əsən</i>	Pedersen <sup>10</sup>			<i>wə.ɹ'm</i>	orm
<i>spe.ɹ'itus</i>	spiritus			<i>slə.ɹk</i>	slurk
				<i>lə.ɹ.də</i>	lørdag
				<i>wə.ɹ</i>	våde (to)
<i>f</i>					
<i>grefəl</i>	griffel	<i>bəfəl</i>	bøffel	<i>trofən</i>	truffet
<i>veftə</i>	vifter, viftede	<i>bəf</i>	bøf	<i>loft</i>	luft
		<i>fā'bləfə</i>	forbløffet	<i>pəf</i>	puffe
<i>kjeft</i>	kæft	<i>rəfəl</i>	røffel	<i>skof</i>	skuffe
<i>stest</i>	stift (no)				

/e/		/ø/		/o/	
<i>v</i>					
<i>knev</i>	kneb (no)			<i>slovə</i>	slubre
				<i>stovə</i>	stubbe (korn)
<i>w</i>					
<i>drew'lə</i>	drypper, siler	<i>øw'n</i>	øjne (no)	<i>hòwə</i>	hugger, -ede,- et
<i>sew'l</i>	Sevel	<i>bøw'l</i>	bås, be- svær	<i>skòw'</i>	sko
<i>skjew'l</i>	nedsæt. om en, der går dårligt	<i>øw'ə<sup>11</sup></i>	over	<i>fòw'l</i>	fugle
		<i>(i)øw'ə,gu'ə</i>	(i) forgårs	<i>jòwə</i>	yver
		<i>løw't</i>	løfte (uo)		
		<i>støw't</i>	møgbør		
<i>s</i>					
<i>nes</i>	nisse	<i>løst</i>	lyst	<i>wòst</i>	ost
<i>mestə</i>	mister, mistede	<i>tøstə</i>	tørstig	<i>wòs</i>	os (so)
<i>rest</i>	rist, ryste	<i>føst</i>	først, første	<i>loskə</i>	lusket
<i>vest</i>	whist, vidst	<i>bøs</i>	bøsse	<i>bosk</i>	busk
<i>sweskə</i>	svesker	<i>søstə</i>	søster	<i>roskə</i>	rusker, -ede, -et
<i>j</i>		<i>tøj</i>	tøj	<i>wòjə</i>	vader
<i>sej</i>	sidde	<i>nøj'</i>	ny	<i>wòj'ns</i>	Oddense
<i>sej'ə</i>	sidder	<i>røj'</i>	røde	<i>mòj'</i>	meget
<i>dej'n</i>	lægge dej, lærere	<i>støj'ə</i>	stund, tid	<i>bòj'</i>	by
<i>bej'ə</i>	bider	<i>løj't</i>	lugte		
<i>bej'sə</i>	bisser (uo)				
<i>(i udlyd)</i>		<i>tø (ɔp)</i>	tø (op)	<i>mo</i>	må
<i>sme</i>	smed (no)	<i>brø</i>	brød (sig om)	<i>sto</i>	stod
<i>hån·kle</i>	håndklæde			<i>fo</i>	få (uo)
<i>ve</i>	ved (fho)			<i>do</i>	du (so)
<i>le</i>	ligge			<i>no</i>	nu
<i>te</i>	til, at(foran sætn.)			<i>i'no</i>	endnu
<i>fre</i>	fred				

<sup>10</sup> Navnet Pedersen udtales for nogles vedkommende *pe.l'əsən*, mens andre hedder *pæj'sən*, det første vel nok lidt finere end det andet.

<sup>11</sup> Man kan arbejde *øw'ə æ hɔ'n* eller *mæ' æ hɔ'n*, svarende til udtrykkene *fræ' æ hɔ'n* og *te' æ hɔ'n*. Bruges om det at kaste jord, roer ell. lign. med en skovl eller greb. Hvis man har venstre hånd foran og kaster til venstre eller højre hånd foran og kaster til højre, arbejder man *mæ' æ hɔ'n* eller *te æ hɔ'n*. Hvis man kaster til modsat side, arbejder man derimod *øw'ə æ hɔ'n* eller *fræ' æ hɔ'n*.

**Figur 6**

/e/		/ø/		/o/	
<i>p/b</i>				<i>ˌga.ɪdə'roːbə</i>	garderobe
<i>t/d</i>					
<i>be't</i>	bet				
<i>k/g</i>		<i>brø'k</i>	brøk		
<i>q</i>					
<i>ble'q</i>	blege (to)	<i>rø'qə</i>	ryger	<i>mo'qə</i>	muger
<i>ne'q</i>	neg (ent)	<i>lø'q</i>	løg	<i>klo'q</i>	klog
<i>ve'q</i>	væge	<i>rø'q</i>	ryge	<i>to'q</i>	tåge
<i>pe'q</i>	pege	<i>sø'q</i>	søge	<i>do'q</i>	dug (væde)
<i>ne'q</i>	neg (flt)	<i>få'sø'q</i>	forsøg (no)	<i>kro'q</i>	kroge
<i>m</i>					
<i>n</i>					
<i>te'n</i>	ten	<i>mø'n</i>	Møn	<i>tæ'lə'fo'n</i>	telefon
<i>le'nə</i>	Lene			<i>sta'sjo'n</i>	station
<i>ŋ</i>					
<i>l/l</i>					
<i>se'l</i>	sele	<i>nø'l</i>	nøle	<i>mo'l</i>	male
<i>re'lə</i>	redelig	<i>fø'l</i>	føle		(korn)
		<i>kø'l</i>	køle	<i>ko'l</i>	kål
		<i>sø'l</i>	søle	<i>to'l</i>	tåle
				<i>skro'l</i>	skråle
<i>ɹ, ə</i>					
<i>le'ə</i>	ligger, læg- ger	<i>flø'ə</i> <sup>12</sup>	fløde	<i>lo'ə</i>	lår (ent)
<i>sme'ə</i>	smed (uo)	<i>blø'ə</i>	bløder, blødere	<i>fo'ə</i>	får
<i>swe'ə</i>	sved	<i>blø'ə</i>	blød	<i>to'ə</i>	tår
<i>le'ə</i>	leder (no), (uo, f.eks. idræt)	<i>klø'ə</i>	klør	<i>lo'ə</i>	lår (flt)

/e/		/ø/		/o/	
<i>f</i>					
<i>v</i>					
<i>greːv</i>	grebe	<i>døːv</i>	døbe	<i>roːv</i>	råbe
<i>greːv</i>	greb	<i>løːv</i>	kurv	<i>groːv</i>	grøft
<i>kneːv</i>	kneb (uo)	<i>søːv</i>	søbe	<i>groːv</i>	grøfter
<i>sleːv</i>	sleb	<i>støːv</i>	støbe	<i>høːvə</i>	håber
<i>w</i>					
<i>s</i>					
<i>sneːs</i>	snese	<i>løːs</i>	læse, løse	<i>poːsk</i>	påske
<i>sneːs</i>	snes	<i>tøːs</i>	tøs, synes	<i>proːs</i>	ubehj. per-
<i>kreːs</i>	kreds	<i>tøːs</i>	tøse		son
		<i>frøːs</i>	frøs	<i>loːs</i>	lås
<i>j</i>					
<i>(i udlyd)</i>					
<i>smeː</i>	smede	<i>søː</i>	søde	<i>ˈhywːlˌboː</i>	trillebør
<i>gleː</i>	glæde	<i>tøː</i>	sinke (v)	<i>toː<sup>13</sup></i>	tå
<i>sweː</i>	svede	<i>føː</i>	føde, mad	<i>ˈgoː</i>	gårde
<i>leː</i>	lede (f.eks idr.)	<i>fløː</i>	fløde (ft)	<i>bloː</i>	blå

<sup>12</sup> *fløːə*, *grøfːə*, *søːp* er flertalsord. Det hedder f.eks. *nuːə tyːk fløːə* (en tyk fløde) og *nuːə guːə søːp* (en god suppe).

<sup>13</sup> *å tremˌl toː* : at lave en serie kolbøtter ned ad en bakke, med krydsede ben og hænderne fattet om tæerne.

## Kommentarer

Kortvokalerne *e, ø, o/ò*:

Hvis man sammenligner vokalerne *e, ø, o/ò* med de snævre vokaler *i, y, u*, er forskellen ganske klar, som det f.eks. kan høres ved udtalen af ordparrene *di/de, by"t/bø"t*, *slut/slot* (*de/det, bytte/bøtte, slut/slukket*).

Forskellen på udtalen af *e, ø, o/ò* og *i, y, u* er p.g.a. de tre sidstnævnte vokalers lavere tungestilling noget mindre, men dog klar nok, som f.eks. i *njk/nek, rjk/røk, ssgø/sogø* (*ni/nik, ry/ryk, sur/sukker*).

Næste tabel giver eksempler på, at vokalerne kan efterfølges af vestjysk stød, af ustemt konsonant, af stemt konsonant med eller uden stød og af langkonsonant:

<i>ne"k</i>	nikke	<i>begøn'</i>	begynd, begyndt
<i>rø"k</i>	rykke	<i>dom'</i>	dum
<i>lo"t</i>	lukkede	<i>feηø</i>	fingre
<i>lest</i>	liste	<i>tønø</i>	tønder, tyndere
<i>tøstø</i>	tørstig	<i>wòni</i>	orne
<i>lot</i>	lukket	<i>grem'</i>	grimme
<i>wòt</i>	været	<i>søn'</i>	synd (for)
<i>nem'</i>	nem	<i>wòj'</i>	vade

Der er mange vokalforskelle mellem SM-ord og de tilsvarende RM-ord, specielt indenfor de halvsnævre kortvokaler. Det gælder især for SM-*o*, der i en del ord svarer til RM-*u* eller RM-*å* som f.eks. i *do, fo* (*du, få* (*uo*)), og for SM-*e*, der i en del SM-ord svarer til RM-*ø* eller *æ* som i *frej', ne"p* (*frø, næb*)<sup>14</sup>. Her følger nogle flere eksempler:

<i>spel'</i>	spilde	<i>kjel'</i>	brønd (kilde)
<i>teη"k</i>	tænke	<i>kjep</i>	kæp
<i>bej'ø</i>	bider	<i>mø"t</i>	midt
<i>snøj'</i>	sne	<i>mø"t</i>	mødte
<i>løj"t</i>	lugte	<i>nøj'</i>	ny
<i>tø"t</i>	syntes	<i>skjöt</i>	skudt
<i>mo</i>	må	<i>tom'</i>	tomme (no)
<i>stovø</i>	stubbe	<i>bosk</i>	busk
<i>i"no</i>	endnu	<i>po"t</i>	putte

*e'/ej', ø'/øj'*:

En del ord angives normalt med *e'* eller *ø'* i udlyd, i tilfælde, hvor jeg mener, der bør tilføjes et *j* som slutkonsonant. M.h.t. udtalen af visse af ordene er jeg ikke enig med angivelserne i BM og TK. Nogle eksempler:

<sup>14</sup> I titlen på min bog fra 1994: *So'an hāj vi æ mø"t* i Salling har ordet *mø"t* voldt besvær for mange, netop på grund af vokalforandringen fra det tilsvarende rigsdanske ord "midt". Mange oversætter ordet til "mødt" og kan derfor slet ikke forstå titlen

Tallet tre udtales *trej*.

Ordet "død" angives i BM og TK som *dø'*, mens jeg angiver det som *døj'*.

"Sne" angives på lignende måde som henholdsvis *snø'* og *snøj'*.

M.h.t. ordene "frø" og "tø" er jeg lidt usikker, men jeg angiver dem som *frej'/frøj'* og *tøj'*.

Ordet "ved" (uo) udtales efter min mening *vej'ə* og ikke *ve'ə*, som man ellers tit ser det.

BM og TK beskriver sydsallingmålet og jeg midtsallingmålet, så måske er der tale om en geografisk betinget forskel i udtalen.

*ø/ø:*

Ved visse ord har jeg svært ved at afgøre, om det er rigtigst foran *j* og *w* at bruge *ø* eller *ø* til angivelse af en vokal. Problemet er muligvis, at intet af de to lydtegn er det helt rigtige! Virkelighedens sprog er mere nuanceret end vores beskrivelse af det. Nogle eksempler:

"lugte" og "løfte" bør angives som henholdsvis *løw"t* (eller *løj"t*) og *løw"t*.

"by" og "meget" er jeg mere i tvivl om, men jeg mener, at de bedst angives som henholdsvis *bøj'* og *møj'*, ikke *bøj'* og *møj'* - og slet ikke *bøj'* og *møj'*.

"møgbør" hedder *stòw"t*, men kan evt. også angives som *støw"t*.

"stund" (tid) angives som *støj'ə*, f.eks.: *han so ɔ sna"ka mə æ ku'ən, de støj'ə te han fæk hans kafə* (han sad og snakkede med sin kone (konen), mens han fik (sin) kaffe).

*te/te', ve/ve':*

Et oprindeligt stød bortfalder som tidligere omtalt i svage stavelser. Omvendt sker det undertiden, at normalt tryksvage ord forsynes med stød, når de bruges i trykstærkt stilling. Det gælder f.eks. småordene *ve* (ved) og *te* (til):

Sp.: *hwa ær do ve?* Sv.: *a ær ve/ve' å lø's æ a'vjks*. Sp.: *hwa ska do te?* Sv.: *a ska te/te' å tøn ru'ə sgə*. (Hvad er du ved? Jeg er ved at læse avisen. Hvad skal du til? Jeg skal til at tynde roer ud).

Både i spørgsmålene (hvor *ve* og *te* står sidst i sætningen, løsrevet fra deres styrelse) og i svarene (hvor de efterfølges af en infinitiv med *å*), får *ve* og *te* halvtryk. I det første tilfælde sker der ikke mere, men i det sidste tilfælde indgår den efterfølgende tryksvage stavelse (*å*) i enklise med de trykstærke *te*, *ve* - hvorved der (som vist i § 2) banes vej for enklisestød.

I den forbindelse vil jeg kommentere et sprogligt fænomen, som er behandlet i Sprog og Kultur, 22. bind hæfte 4: Når forholdsord styrer infinitiv eller bisætning, indskydes i visse egne stedordet "det" (i afsvækket form) mellem de to dele, samtidig med, at forholdsordet får stød, som det kan ses i de følgende eksempler - to fra TK og to fra Peter Skautrup: Et Hardsysselmål:

*han fæ æ"t låw te'ə å kom məj* (han fik ikke lov til (det) at komme med). *Han*

*kam ɔsə te'ə ɔ bæ'ə æ 'dejn,naw'n* (han kom også til (det) at bære degnenavn).  
*di dræl't mæ mæ'ə, te de war 'dræŋ,træ'sgo* (de drillede mig med (det), at det var  
drengetræsko). *væl i no ræk te'ə, hwa dær ær o æ bu'ə*. (vil I nu række til (det),  
hvad der er på bordet!).

Udtrykket “Jeg skal hjem” hedder, hvis man indskyder et “det”: *a ska te'ə ɔ  
hjem'*.

I oversigtskortet over fænomenet, side 126 i hæftet, ses det, at det pågældende  
område dækker egnen sydvest for Salling helt ud til Vesterhavet, men ikke Salling.  
Der er senere rejst tvivl om afgrænsningen mod nordvest, og det falder jo godt i  
tråd med, at TK, som er fra Sydvestsalling, mange gange i sin bog benytter sig af  
det ekstra pronomen.

Hverken jeg selv eller mine SM-kontaktpersoner har nogensinde hørt (eller  
lagt mærke til) det ekstra pronomen, heller ikke hos sydsallingboerne, hvortil en  
stor del af min familie hører. Eksempelvis udtaler vi sidstnævnte sætning sådan:  
*a ska te' ɔ hjem'* - med “almindeligt” enklisestød og udeladelse af det ekstra  
pronomen.

Ved aflytning af et bånd med tidligere sognerådsformand Søren Dath, som  
hele sit liv boede i Midtsalling, har jeg dog noteret følgende, hvor det ekstra  
pronomen forekommer, omend ikke særlig klart udtalt: *æn eksempel po'ə, hwa  
vi* (et eksempel på (det), hvad vi); *sɔ sku han te'ə ɔ fen sɡə ɔ'ə, hwa* (så skulle han  
til (det) at finde ud af (det), hvad); *æn prob'le'm ɔm'ə, te vi sku fen nøj aɪ'bə* (et  
problem med hensyn til det (om det), at vi skulle finde noget arbejde).

Der er altså nogle sallingboer, der har brugt (bruger) det ekstra pronomen,  
men hvor udbredt brugen har været/er, er svært at afgøre.

Langvokalerne *e*, *ø*, *o*:

Langvokalerne (fig. 6) forekommer enten stødløst som i *pe'q, dø'v, to'l* (pege,  
døbe, tåle) eller med almindeligt stød, som i *ne'q, lø's, tælə'fo'n* (neg, løs/læs,  
telefon). *ø* forekommer ikke i en langvokaludgave, men når vokalen efterfølges  
af langkonsonant som i *wøj, hòw* (vade, hugge), kan længden dog i en vis  
udstrækning fordele sig på vokal og konsonant.

## § 8 De dybe / halvdybe vokaler og deres forbindelser

De dybe og halvdybe vokaler i linie 5 og 6 i fig. 1 (s. 20) svarer til kun en enkelt  
række i RM, d.v.s. kortvokalerne *æ, ø, å* og langvokalerne *æ', ø', å'*. Det er ord  
med disse lyde, der svarer til SM-ord med lydene *æ, ø, å - æ, ö, ɔ - æ', ö' - æ', ö',  
ɔ'*. Som materialet er opstillet i fig. 7-10 (ligesom i de foregående figurer m.h.t.  
efterfølgende konsonant), vil man nemt kunne se, at de to vokalrækker sjældent  
optræder i de samme omgivelser og altså langthen kan betragtes som varianter.  
Som det ses i det følgende, kan nogle få eksempler dog medføre, at to vokallyde  
må betragtes som selvstændige vokalfonemer og ikke som varianter af samme  
fonem.

I det følgende gennemgås de ovenfor nævnte SM-lyde, og der tages via eksempler stilling til, hvilke af dem der må betragtes som selvstændige vokalfonemer.

De halvdybe kortvokaler

I figur 7 (s. 43) eksemplificeres anvendelsen af de fire fortungevokaler: de to urundede:  $\alpha$ ,  $\alpha$ , og de to rundede:  $\emptyset$ ,  $\ddot{o}$ .

$\alpha$ ,  $\alpha$ :

$\alpha$  svarer til det almindelige RM- $\alpha$  som i udtalen af “den” og “tæt”, mens  $\alpha$  svarer til det lidt forsænkede og mere afslappede RM- $\alpha$ , som det udtales i “ret” og “grædt”. I overensstemmelse med anvendelsen af  $\alpha$ 'erne i de to eksempler gælder det generelt, at når  $r$  efterfølges af en  $\alpha$ -lyd, er det det forsænkede  $\alpha$ . Noget lignende gælder for  $j$ , som det ses i ord som  $j\alpha n\alpha$ ,  $j\alpha n'$ ,  $skj\alpha n\alpha$  (ene, én, skinner).

$\alpha$  og  $\alpha$  udgør hver sit fonem, sådan som det kan udledes af følgende eksempler, hvor den eneste forskel på lydangivelsen af to ord er valg af vokal:  $h\alpha n'$ ,  $h\alpha n'$  (hængt, hen);  $h\alpha n'$ ,  $h\alpha n'$  (hang/hængte, henne);  $v\alpha n\alpha$ ,  $v\alpha n\alpha$  (vender, venner);  $h\alpha l\alpha$ ,  $h\alpha l\alpha$  (hælder, hellige). I det sidste eksempel optræder l-lyden i to udgaver:  $l$ , som efterfølger  $\alpha$ , og  $l$ , som efterfølger  $\alpha$ , sådan som det også ses i en række andre eksempler i fig.7. De to kortvokalfonemer benævnes naturligvis  $/\alpha/$  og  $/\alpha/$ .

Angående de to l-varianter og tidligere brug af to n-varianter, herunder det palataliserede “l” og det palataliserede “n”, må der henvises til gennemgangen af konsonanterne i kapitel 3.

I en række ord, hvor  $\alpha$  efterfølges af  $j$ , er der en karakteristisk forskel på SM-udtalen og RM- udtalen, idet SM benytter  $\alpha$ , hvor RM i en del af ordene benytter en  $a$ -lyd. Det gælder f. eks. de 6 første af følgende eksempler:  $v\alpha j$ ,  $l\alpha j$ ,  $\alpha j'n\alpha$ ,  $\alpha j'se\eta$ ,  $\alpha j'skj\alpha\alpha$ ,  $kl\alpha j'n\alpha$ ,  $kl\alpha j'\alpha$ ,  $n\alpha j\alpha$  (vej, leje (uo), Ejnar, Ejsing, Ejskjær, klejner, klæder/tøj, nederste<sup>15</sup>)

$\emptyset$ ,  $\ddot{o}$ :

Udtalen af  $\emptyset$  svarer til RM-udtalen af vokalen i ord som “køn” og “lørdag”.  $\ddot{o}$  dannes længere tilbage i munden end  $\emptyset$  og med en lavere tungestilling.  $\ddot{o}$  findes kun foran  $l$  og svarer ikke til nogen RM-lyd. Man kan få en god fornemmelse af de to lyde ved at udtale ordene  $\emptyset l\alpha br\alpha j'$  og  $'\ddot{o}l'\alpha br\alpha j'$  (elleve brød, øllebrød), hvor  $\emptyset$ 'erne er klart forskellige og efterfølges af hver sin l-variant.

$\emptyset$  og  $\ddot{o}$  må betragtes som to variationer af det samme fonem, som her betegnes  $/\emptyset/$ . Jeg har ikke kunnet finde ordpar, hvor eneste forskel i udtalen er valg af de to  $\emptyset$ -lyde, og har i øvrigt kun kunnet finde to (sammenhængende) eksempler på, at  $\emptyset$  efterfølges af en l-lyd, nemlig  $\emptyset l\alpha$  (elleve) og  $\emptyset l't$  (elvte).

<sup>15</sup> Den nederste ende af en mark og den øverste ende af marken kaldes henholdsvis  $\alpha n\alpha j\alpha$  og  $\alpha \ddot{a}v\alpha$

Eksempler på brug af *ö*: *öl, töl, köl, söl'ə, brö'l, söl', föl's* (øl, tolv, kølle, sølle, brøl, sølv, følges).

De fire fortungekortvokaler udgør altså 3 forskellige vokalfonemer: /*æ*/, /*ɛ*/, /*ø*/, jvf. figur 7.

Sammenligner man de fire vokaler med de tilsvarende halvsnævre vokaler, hvor tungestillingen er noget højere, er forskellen (naturligvis) tydelig, f.eks. i ordparrene *de/dæ, ren/ræn, mø't/mø't, folə/fölə* (det/dig, skorpe (i et stykke brød)/løbe, midt/mødte, fylder/følger (uo)).

*å, ɔ*:

I fig. 8 (s. 46) gives der eksempler på brug af bagtungevokalerne *å* og *ɔ*.

*å* udtales nogenlunde som "o" i "skod" og "å" i "Ålborg". *ɔ* dannes langt tilbage i munden og med en lavere tungestilling end *å*, omtrent som *å*'et i "Århus" og "årene", men med en lavere tungestilling end kortvokalen "å" i RM-ord som "råt" og "så".

Spørgsmålet er nu, om de to *å*'er udgør hver sit vokalfonem eller i alt kun et fonem. Der er ret få ordpar, hvor valget mellem de to lyde er betydningsbærende, men nogen er der, f.eks. *bålə, bɔlə* (boller (til kaffen), bulner (om et sår, der væsker)), *bål', bɔl'* (bolde, bulne), og *tålə, tɔlə* (kræve told af i overført betydning<sup>16</sup>, rolig og sindig). Der er altså tale om to fonemer, som naturligvis benævnes henholdsvis /*å*/ og /*ɔ*/ . I ovenstående parvise eksempler efterfølges de af en *l*-variant, idet *å* efterfølges af *l* og *ɔ* af *l*. Jvf. tilsvarende forhold for de to *æ*'er. Påvisningen af at de to *å*-er udgør hver sit fonem, bygger altså på, at de to *l*-lyd betragtes som varianter af et og samme konsonantfonem.

Som det kan ses i figur 8, forekommer *å* kun foran konsonanterne *n, l, ɹ, j* og tiest, hvor de forekommer som langkonsonanter. Derimod forekommer *ɔ* ikke foran disse konsonanter.

*å* modtager hverken stød eller længde, men den efterfølgende konsonant kan modtage både vestjysk stød, almindeligt stød og længde. Nogle eksempler:

<i>få.ɹ</i>	for	<i>sålt</i>	salt
<i>bålə</i>	boller	<i>lånt</i>	langt
<i>små.ɹ</i>	smør	<i>stå.ɹk</i>	stork
<i>fål'</i>	folde	<i>kål'</i>	kolde
<i>lāj'n</i>	lodne	<i>å.ɹm</i>	arm
<sup>1</sup> <i>krāj',veŋə</i>	krøjvinger	<i>få.ɹ</i>	fyrre
<i>bå.ɹŋ</i>	armfuld (hø,halm)	<i>hån'kle</i>	håndklæde
<i>ål'ə</i>	alder	<i>tål'</i>	prop, told
<i>tå.ɹ'ə</i>	torv	<i>bål'</i>	bold
<i>få.ɹ'k</i>	forke	<i>stå.ɹ'k</i>	storke

<sup>16</sup> Hvis man vil give udtryk for, at der er spist mange småkager (ud af en dåse med endnu flere), siger man f.eks. *de hɔ tålə slæm ɔ æ 'smo,kə'qə*.

<i>hålt</i>	holdt (uo)	<i>stålt</i>	stolte
<i>fåj</i>	født	<i>båjn</i>	indbudt

Jeg har overvejet, om det ville være mere dækkende at anvende *ø* i stedet for *å* i visse af ordene og f.eks. skrive *føj*, *smøi*, *føt*, *løjn*, *krøj*, *veø* i stedet for at benytte *å* som angivet ovenfor. Det er ikke altid helt indlysende for mig, hvad der dækker bedst, men jeg holder mig i hvert fald til *å* i ovenstående fire eksempler.

*ɔ* modtager vestjysk stød og kan forekomme i udlyd eller efterfølges af stemt eller ustemt konsonant, som det ses nedenfor:

<i>sɔt</i>	satte	<i>ɔt</i>	otte
<i>klɔk</i>	klokke <sup>17</sup>	<i>tɔp</i>	toppe
<i>sɔmʔ</i>	sommer	<i>sɔmə</i>	somre
<i>tɔlə</i>	rolig, sindig	<i>stɔŋ</i>	stang
<i>kɔm</i>	kam	<i>bɔlə</i>	bulner (om sår)
<i>blɔsə</i>	blåsur (om mælk)	<i>sɔm</i>	som
<i>tɔt</i>	tot	<i>sɔt</i>	sat
<i>tɔsi</i>	tosset	<i>bɔst</i>	børste
<i>hɔw</i>	huske	<i>lɔw</i>	love (uo)
<i>sɔ</i>	så (bind.o)	<i>nɔ</i>	nå (udbrud)

Forskellen på *å*, *ɔ* og de tilsvarende mellemtungevokaler *ø*, *o* er ikke stor, men høres f.eks. tydeligt i udtalen af ordparrene *no/nɔ*, *wøj/håj* og *hòw/håw* (nu/nå (udbrud), vade/havde, hugge/huske).

#### De halvdype langvokaler

*æ*, *æ̃*:

I fig. 9 (s. 48) vises eksempler på brug af langvokalerne *æ* og *æ̃*. Lyddannelsen af de to vokaler svarer så nogenlunde til de tilsvarende kortvokaler.

De to vokallyd udgør hver sit fonem, som det kan ses af følgende ordpar: *hæ* / *hæ̃*, *væ(ə)* / *væ̃* (her/herre, være/vædde). I lydangivelsen af hvert af de to ordpar er, som det ses, valg af "æ" betydningsbærende, og altså må *æ*, *æ̃* udgøre to vokalfonemer, hvilket jo også svarer til forholdene for de tilsvarende kortvokaler. Fonemerne betegnes /*æ*/ og /*æ̃*/.

De to vokaler forekommer i stor udstrækning foran de samme konsonanter, fortrinsvis de stemte: *q*, *m*, *n*, *l/l*, *ə*, *v* og det ustemte *s*, samt i udlyd.

Som det er tilfældet for kortvokalerne *æ*, *æ̃*, gælder det også for langvokalerne *æ*, *æ̃*, at der efter *r* og *j* følger *æ̃* og ikke *æ*, f.eks. i ordene *græ̃*, *stræ̃q*, *jæ̃n*, *kjæ̃st* (græde, streg, (den) ene, kæreste).

<sup>17</sup>"Hun kommer klokken otte" hedder *hun komə æ klɔkə ɔt*.

Svarende til forholdene for kortvokalerne gælder det, at de to langvokaler efterfølges af hver sin l-lyd som f.eks. *sæʔal/sæʔal*, *sæʔl/sæʔl*, *pæʔl/pæʔl* (sælg (sæl)/seddel, sælge/sedler, pæle/perle). Her gælder det, at æʔ efterfølges af l og æʔ af l, altså det modsatte af forholdene for de tilsvarende kortvokaler.

Det kan undertiden være svært at afgøre, om æʔ, æʔ efterfølges af et ə eller ej. Man kunne f.eks. angive udtalen af sælge og sedler som *sæʔal* og *sæʔal*. Hvor jeg har været i tvivl, har jeg som hovedregel ikke noteret noget ə.

Jeg har i nogle tilfælde overvejet, om et ord har æʔ/æʔ i udlyd, eller der skal tilføjes et j til kortvokalen æʔ/æʔ. I BM angives f.eks. "træ" og "fra" som *træʔ* og *fræʔ*, mens jeg noterer de to ord som *træjʔ* og *fræjʔ*. Jvf. i øvrigt lignende betragtninger over eʔ/ejʔ og øʔ/øjʔ under gennemgangen af mellemtongevokalerne.

øʔ, öʔ:

Hvad langvokalerne øʔ og öʔ (fig. 10, s. 50) angår, dannes de nogenlunde som de tilsvarende kortvokaler. I lighed med kortvokalerne må de betragtes som variationer af samme vokalfonem, hvor öʔ altid efterfølges af l, mens øʔ aldrig efterfølges af hverken l eller l. Fonemet benævnes /øʔ/.

Eksempler på brug af øʔ – med længdemarkering og med stød:

*røʔ*, *høʔn*, *søʔən*, *ʔbøʔnəʔvowʔn*, *ʔbøʔdawʔ*, *hjøʔn*, *søʔən*, *bøʔə*, *røʔə* (tøre, høne, Søren, barnevogn, barndom, hjørne, sådan, børn, rør).

Eksempler på brug af öʔ (+ l): *möʔl*, *köʔl*, *bröʔl*, *bröʔl*, *bröʔlə*, *bröʔlt*, *böʔl* (mølle, kølle, brøl, brøle, brøler, brølede, råstærk person).

Det er svært at afgøre hvor stor en del af længden, der ligger på henholdsvis vokalen og konsonanten. I følgende ord ligger længden efter min mening fortrinsvis på konsonanten: *fölʔs*, *krölʔ*, *skölʔ*, *dölʔby*, *ʔmölʔbøwə* (følges, krølle, skylle, Dølby, møllebygger).

ɔʔ:

Langvokalen ɔʔ (fig. 10, s. 50) dannes nogenlunde som den tilsvarende kortvokal, d.v.s. dybt og langt tilbage i mundhulen. Den danner sit eget vokalfonem, som vi naturligvis betegner /ɔʔ/. Der findes ingen langvokal, der svarer til kortvokalen å, udover den afsmitning på længden, som en efterfølgende langkonsonant kan medføre, som f.eks. i ordet *håjʔ* (havde) og *båjʔn* (indbudt). Som det ses af figuren, kan vokalen, både med længdemarkering og i den kortere form med stød, efterfølges af mange konsonanter. Hvor den efterfølges af en l-lyd, er det lyden l, som det også er tilfældet for den tilsvarende kortvokal, mens kortvokalen å efterfølges af l. Nogle eksempler på brug af /ɔʔ/:

*rɔʔn*, *mɔʔnə*, *sɔʔlə*, *hɔʔ*, *rɔʔ*, *blɔʔ*, *tɔʔi*, *slɔʔst*, *klɔʔe*, *sɔʔn*, *wɔʔn*, *ʔiləʔbrɔʔn* (hønsespind, måned, såler, hare, række (no), blade, tosse, været oppe at slås, klar, sand, vant (til), brand).

Alt i alt indeholder gruppen af åbne eller halvåbne langvokalfonemer følgende fire: /æ:/, /æ'/, /ø'/, /ɔ'/ . Også her kan passende ordpar illustrere modsætningerne mellem de halvsnævre og de åbne eller halvåbne vokaler,

f.eks. *le·ə/læ·ə*, *swē/swæ·*, *kø'l/kø'l*, *po·sk/ɔ·sk* (leder/lærer, svede/sværge, køle/kølle, påske/aske).

**Figur 7**

		/æ/		/ø/	
<i>p/b</i>					
<i>tæp</i>	tæppe	<i>skræ"pə</i>	skræpper		
<i>hæ"p</i>	heppe	<i>ræ"p</i>	ræbe		
<i>t/d</i>					
<i>næt</i>	nat	<i>ræt</i>	ret <sup>18</sup>	<i>høt</i>	højt, hørt
<i>tæt</i>	tæt	<i>træt</i>	træt	<i>møt</i>	mødt
<i>mæ"t</i>	Mette, mætte	<i>træ"t</i>	trætte	<i>mø"t</i>	mødte
<i>sæ"tə</i>	sætter	<i>dræ"t</i>	befrugte (hane)	<i>stø"t</i>	stødte
<i>k/g</i>					
<i>fæk</i>	fik	<i>træk</i>	træk <sup>19</sup>		
<i>tæ"kə<sup>20</sup></i>	tækker, -ede	<i>bræ"k</i>	brække		
<i>sæk</i>	sæk	<i>ræ"k</i>	række		
<i>knæ"kə</i>	knækker	<i>stræ"kə</i>	strækker		
<i>q</i>					
<i>hæqs</i>	heks	<i>skræq'n</i>	skreget	<i>spøq"t</i>	legede
<i>hæq"t</i>	hægte	<i>ræq'əl</i>	regel	<i>søq"t</i>	søgte
<i>tæqə</i>	tigger	<i>ræq'lə</i>	regler	<i>fā'søqt</i>	forsøgt
<i>mæq'l</i>	mægle			<i>fā'søq"t</i>	forsøgte
<i>jæqə</i>	eger			<i>roq"t</i>	røg (uo)
<i>m</i>					
<i>klæm"t</i>	klemte	<i>fræmə</i>	fremmed	<i>døm·</i>	dømme
<i>slæm<sup>.21</sup></i>	slemme	<i>hwæm'</i>	hvem	<i>døm"t</i>	dømte
<i>tæm·</i>	tømme	<i>fræm'</i>	frem	<i>be'døm·</i>	bedømme
<i>glæmt</i>	glemt			<i>be'rømt</i>	berømt

/æ/		/æ/		/ø/	
<i>n</i>					
<i>hæn</i>	hang, hængte	<i>hæn</i>	henne	<i>kjønə</i>	kønnere
<i>læn"t</i>	lånte	<i>ræn</i>	løb (uo)	<i>skjøn'</i>	dejlig
<i>æn"t</i>	endte	<i>vænə</i>	venner	<i>sønə</i>	sønner
<i>vænə</i>	vender	<i>ræn's</i>	rense	<i>'øn'ə,tøj</i>	undertøj
<i>dæn</i>	den, man	<i>mæn</i>	men	<i>bønə</i>	bønner
<i>η</i>					
<i>hæηə</i>	hænger	<i>dræηe</i>	dreng		
<i>'æη"gə,ku'ə</i>	enke	<i>træη'</i>	trænge		
<i>æη'</i>	eng	<i>stræη'</i>	strengt		
<i>'æη',hγk</i>	enghø	<i>dræη'</i>	dreng		
<i>sæη'</i>	seng	<i>stræη'</i>	streng (no)		
<i>l/l</i>					
<i>hælə</i>	hælder	<i>hælə</i>	hellige	<i>olə</i>	elleve
<i>hælsən</i>	ellers	<i>hælsən</i>	hilsen	<i>ol"t</i>	elvt
<i>hæl"t</i>	hældte	<i>kjælə</i>	forkælet	<i>höl'skle</i>	lagen (uldent)
<i>bæl"t</i>	bælte	<i>bæle</i>	billede, bælger, -ede, -et	<i>töl</i>	tolv
<i>i'mæl'</i>	imellem	<i>tæl'mə</i>	kød, pålæg	<i>föl's</i>	følges
<i>ɹ,ə</i>		<i>kjæɹ"k</i>	kirke	<i>'bøɹnə,vòw'n</i>	barnevogn
		<i>mæɹ'qəl</i>	mergel	<i>søɹ'</i>	sørge (for)
		<i>næɹ'mə</i>	nærmere	<i>møɹ"k</i>	mørke
		<i>kjæɹ'go</i>	kirkegård	<i>søɹ'</i>	sørg (for)
<i>f</i>					
<i>bjæfə</i>	bjæffe	<i>kræftə</i>	kræfter	<i>snøftə</i>	snøfter
<i>hæft</i>	hæfte	<i>træf</i>	træffe	<i>røfəl</i>	røffel
<i>hæftə</i>	hæfter	<i>træfə</i>	træffer	<i>tøfəl</i>	tøffel
<i>hæfəl</i>	gå sjustet klædt				
<i>w</i>					
<i>læw'n</i>	levne	<i>ræw'n</i>	revne	<i>løwə</i>	lever (uo, no)
<i>æw'l</i>	æble, ævle	<i>ræw</i>	ræv		
<i>dæw'l</i>	djævel	<i>ræwə</i>	ræve	<i>løw'n</i>	løgn
<i>slæwt</i>	slæbt	<i>skræw'</i>	skræve	<i>døw'</i>	døje
				<i>løw'n</i>	levende

/æ/		/æ/		/ø/	
<i>s</i>					
<i>fæst</i>	fest	<i>ræstə</i>	mangler (uo)	<i>nøs</i>	kostald
<i>æs</i>	es			<i>støst</i>	størst
<i>væst</i>	vest	<i>græs</i>	græs	<i>røst</i>	røst
<i>blæst</i>	blæst			<i>høst</i>	høst
		<i>ræst</i>	rest,		
		<i>præs</i>	mangle pres, presse		
<i>j</i>					
<i>sæj</i>	sige	<i>ræj'n</i>	regne	<i>nøj</i>	noget
<i>bæjə</i>	bedre	<i>ræj'</i>	bange, ræd	<i>føj'</i>	født
<i>æj</i>	eje	<i>kræj·bjæ.ɹ</i>	Krejbjerg	<i>brøj·ə</i>	brødre
<i>sæj'l</i>	sejl (no)	<i>træj'</i>	træde	<i>røj"t</i>	røgte
<i>'hæj·st,gal'</i>	hestgal (om hoppe)	<i>dræj'n</i>	dræne	<i>'krøj·,veŋə</i>	krøjvinger (på mølle)
<i>hæjst</i>	hest	<i>fræj·də</i>	fredag	<i>tøj·</i>	forsinkede
<i>(i udlyd)</i>					
<i>mæ</i>	mig	<i>fræ</i>	fra	<i>kjø</i>	kød
<i>sæ</i>	sig	<i>æ</i>	(best. ko)	<i>tø(ɹ)</i>	tør (nut)
<i>dæ</i>	dig				
<i>læ</i>	lade (uo)				

<sup>18</sup> *ræt* betyder også stiv eller strunk. *han wɑɹ tɔw' tomə øw'ə ræt* (han var to tommer over ret): han var meget stiv og strunk.

<sup>19</sup> *di fæk æ træk*: de fik de stik, de skulle have for at vinde.

<sup>20</sup> *soj får tæ"kə*: at hjælpe tækkemanden ved - inde i huset - at trække tækkenålen ind gennem taget og stikke den ud igen - det rigtige sted - til tækkemanden.

<sup>21</sup> Fanden hedder på SM *dæn slæm* eller *dæn be"ə man'*.

**Figur 8**

<i>/ã/</i>		<i>/ɔ/</i>	
<i>p/b</i>	<i>kɔp</i> kop <i>tɔp</i> top <i>tɔ"p</i> toppe <i>sɔ"p</i> soppe		
<i>t/d</i>	<i>fɔt</i> fâet <i>sɔt</i> sat <i>ɔ"t</i> otte <i>flɔ"t</i> flotte		
<i>k/g</i>	<i>kɔk</i> kok, hane <i>nɔk</i> nok <i>klɔ"k</i> klokke <i>flɔ"k</i> flokke		
<i>q</i>	<i>lɔq</i> låg (ent) <i>knɔq</i> fog (sne, sand) <i>lɔq'ə</i> låg (ft) <i>sprɔq</i> sprog		
<i>m</i>	<i>kɔm'</i> kam <i>sɔm'ə</i> sommer <i>sɔmə'</i> somre <i>'u·ən,ɔm'</i> udenom		
<i>n</i> <i>hãn·kle</i> håndklæde <i>lãnt</i> langt			
<i>ŋ</i>	<i>tɔŋ'</i> tung <i>gɔŋ'</i> gange <i>tɔŋ'</i> tunge <i>lɔŋə</i> lunger		

/â/		/ɔ/	
<i>l/l</i>			
<i>hâl·</i>	holde	<i>bɔl·</i>	væske (sår) (uo)
<i>kâl·</i>	kold	<i>bɔlə</i>	væsker, -ede, -et
<i>kâl·</i>	kolde, kaste omkuld		
<i>tâlə</i>	tolder	<i>tɔlə</i>	sindig, rolig
<i>skâl·</i>	skolde	<i>lɔlan</i>	Lolland
<i>ɹ/ə</i>			
<i>tâ.r·ə</i>	torv		
<i>tâ.r·</i>	tørv		
<i>fâ.r·</i>	fyrre (alder)		
<i>kâ.r·ə</i>	kurve		
<i>f</i>		<i>ɔfə</i>	offer, ofre, -ede, -et
		<i>ka'tɔflə</i>	kartofler
<i>v</i>			
<i>w</i>		<i>hɔw·</i>	huske
		<i>lɔw·</i>	love
		<i>stɔw·ə</i>	stuer
		<i>(æ) ɔwə</i>	(det) øverste
		<i>skɔwə</i>	skove, madrest i bunden af gryden
<i>s</i>		<i>bɔst</i>	børste
		<i>lɔsk</i>	løbsk
		<i>tɔsk</i>	torsk
		<i>tɔsi</i>	tosset
<i>j</i>			
<i>hâj·</i>	havde		
<i>bâj·n</i>	budt		
<i>lâj·n</i>	lådne		
<i>fâj·'</i>	født		
<i>(i udlyd)</i>		<i>sɔ</i>	så (bno)
		<i>nɔ</i>	nå (udbrud)
		<i>ɔ</i>	og, af (foran navnem.)

**Figur 9**

/æ/		/æ/	
<i>p/b</i>			
<i>t/d</i>			
<i>k/g</i>			
<i>q</i>			
<i>hæ'qən (a"ə)</i>	lysten (efter)	<i>stræ'qə</i>	streger
<i>klæ'q</i>	klæg	<i>æ'qə</i>	ærgrer
<i>læ'qə</i>	læge (no)	<i>bræ'q</i>	bræge
<i>klæ'q</i>	klæge	<i>stræ'q</i>	streg
<i>m</i>			
<i>glæ'm</i>	glemme	<i><sup>1</sup>kræ'mə,hsks</i>	kræmmerhus
<i>tæ'm (tæm')</i>	tømme (no)	<i><sup>1</sup>ben'<sup>1</sup>kræ'mə</i>	bissekræmmer
<i>klæ'm</i>	klemme	<i>næ'mə</i> <sup>22</sup>	nærmer
<i>n</i>			
<i>læ'n</i>	låne, læne	<i>ræ'n</i>	løb
<i>hæ'n</i>	hang, hængte	<i>hæ'n</i>	henne
<i>pæ'n</i>	pæne	<i>jæ'n</i>	(den) ene
<i>pæ'n</i>	pæn	<i>jæ'n</i>	jern
<i>ŋ</i>			
<i>l/l</i>			
<i>sæ'l</i>	sælge	<i>sæ'l</i>	sedler
<i>æ'l</i>	kortvarig bygge	<i>æ'li</i>	ærlig
<i>mæ'l</i>	måle	<i>sæ'l</i>	seddel
<i>sæ'l</i>	sælg	<i>vræ'l</i>	vræle
<i>hæ'l</i>	hæl, træpig til tøjr	<i>pæ'lə</i>	perler
<i>hwæ'l</i>	hælde	<i>sæ'li</i>	særlig
<i>ɹ/ə</i>			
<i>bæ'ə</i>	bærer	<i>græ'ə</i>	græder
<i>bæ'ə</i>	bær (no, uo)	<i>græ'ə</i>	græd
<i>knæ'ə</i>	knæ (ft)	<i>hæ'ə</i>	herrer
<i>hwæ'ə</i>	hver	<i>tæ'ən</i>	tid <sup>23</sup>
<i>tæ'ə</i>	tæer	<i>væ'ən</i>	fuldbefaren, dygtig

/æː/		/æː/	
<i>f</i>			
<i>v</i>			
<i>slæːv</i>	slæbe	<i>stræːv</i>	skynde (sig)
<i>slæːv</i>	slæb	<i>ræːv</i>	ræbe
<i>slæːvə</i>	slæber	<i>skræːv</i> (ɔː)	prale (af)
<i>w</i>			
<i>s</i>			
<i>blæːsə</i>	blæser	<i>kjæːst</i>	kæreste (no)
<i>hæːs</i>	hæse	<i>træːsgo</i>	træsko
<i>hwæːs</i>	hwæse		
<i>blæːst</i>	blæst (uo)		
<i>j</i>			
<i>(i udlyd)</i>			
<i>bæː</i>	bære	<i>græː</i>	græde
<i>væː</i>	være	<i>væː</i>	vædde
<i>næː</i>	holde varmen <sup>24</sup>	<i>fæː</i>	fødde
<i>swæː</i>	svære, tykke	<i>swæː</i>	sværge
<i>sæː</i>	sæde, sære	<i>fræː</i>	fra <sup>25</sup>

<sup>22</sup> Den hest i et spand, der går til venstre, kaldes *dæn næːmæ*, og hesten til højre kaldes *dæn fjæːmæ*.

<sup>23</sup> Udtrykket "hele tiden" (hver tid) kan udtrykkes som *hwæːə tæːən*.

<sup>24</sup> Spørgsmålet *ka do næː dæː?* er ikke en advarsel, men drejer sig om, om vedkommende har tilstrækkeligt med varmt tøj på.

<sup>25</sup> Jvf. kapitel 2, note 11.

**Figur 10**

/ø/		/ɔ/	
<i>p/b</i>			
<i>t/d</i>		<i>dɔ't</i>	Dath (navn)
<i>k/g</i>		<i>stɔ'kəl</i>	stakkel
<i>q</i>		<i>ɔ'qə</i> <i>rɔ'qə</i>	Åge råger
<i>m</i>			
<i>n</i>			
<i>hø'n</i>	høne	<i>stɔ'n</i>	tid <sup>26</sup>
<i>hjø'n</i>	hjørne	<i>kɔ'n</i>	kane
<i>sø'n</i>	sådan	<i>wɔ'n</i> <i>sɔ'nə</i>	vane sandet (to)
<i>η</i>			
<i>l/l</i>			
<i>kö'l (köl')</i>	kølle	<i>hɔ'l</i>	hale (no)
<i>brö'l</i>	brøle	<i>kɔ'l</i>	karle
<i>mö'l</i>	mølle	<i>fɔ'lə</i>	farlig (overf. bet.)
<i>bö'l</i>	råstærk person	<i>kɔ'l</i>	karl
<i>ɹ/ə</i>			
<i>bø'ə</i>	børn	<i>kɔ'ə</i>	kar
<i>rø'ə</i>	rører	<i>gɔ'ə</i>	garn
<i>rø'ə</i>	rør	<i>bɔ'ə</i>	barn
<i>sø'ən</i>	Søren	<i>skɔ'ə</i>	efterbyrd (ko)
<i>f</i>			
<i>v</i>		<i>lɔ'fə</i>	Ladefoged
<i>w</i>			

/øː/		/ɔː/	
<i>s</i>		<i>kɔːst</i>	kaste
		<i>ɔːsk</i>	aske
		<i>slɔːs</i>	slås
		<i>kɔːst</i>	kastet
<i>j</i>			
(i udlyd)			
<i>røː</i>	røre	<i>dɔː</i>	dag
<i>ˈbøːˌdauː</i>	barndomstid	<i>ɔː</i>	for, altfor <sup>27</sup>
		<i>glɔː</i>	glade
		<i>klɔː</i>	klare
		<i>rɔː</i>	række (neg)

<sup>26</sup> “God tid” hedder *guːə stɔːn*.

<sup>27</sup> Et eksempel: *han waː næjstən ɔː guːə* (han var næsten for god)

## § 9 a-lydene

RM har (mindst) to a-kortvokaler, det dybe “a” som f.eks. i “rakke” og det mere flade “a” som i “sande”. Ovenfor er behandlet SM’s to æ-er og to å-er. At der i SM findes to a-vokaler, hvoraf den ene også findes i en langvokaludgave, er vel næsten, hvad man kunne forvente. De to a-kortvokaler i SM, henholdsvis den dybe bagtungevokal, som her benævnes *a*, og den noget fladere fortungevokal, som benævnes *a*, svarer nogenlunde til RM’s to a-kortvokaler. Svarende til kortvokalen *a* har SM langvokalen *aː*, mens der ikke eksisterer en langvokal, der svarer til kortvokalen *a*. Det passer godt med forholdene for å-lydenes vedkommende.

*a* er en urundet bagtungevokal, og udtalen svarer som nævnt ovenfor omtrent til udtalen af det dybe “a” i RM, men dog efter min mening med en endnu lavere tungestilling. Vokalen er sammen med den tilsvarende langvokal *aː* og vokalerne *ɔ* og *ɔː* de dybest liggende vokaler i SM.

*a* kan modtage vestjysk stød og kan efterfølges af stemt eller ustemt konsonant. *a* kan efterfølges af *l*, men ikke *l*.

I figur 11 kan man se, at *a* kan efterfølges af næsten alle konsonanter, dog ikke *ɹ* og *j*, som til gengæld hyppigt følger umiddelbart efter *a*, som det ses på

figuren. *a* forekommer, i modsætning til *a*, også i udlyd. Nogle få eksempler på brug af *a*:

*rap, ra"p, ta"ka, fra"k, lam', blaŋ"k, tal'ə, fastə'law'n* (rap (til roeoptagning), do (ft), takker, frakker, lam, blanke, talg, fastelavn).

Det urundede *a* må betragtes som en fortongevokal, og udtalen svarer omtrent til udtalen af *a*'et i "mad" og "lande". De to *a*'er udgør hvert sit fonem, hvilket f.eks. kan illustreres ved følgende ordpar, hvor forskellen i lydangivelsen af de to ord i hvert par udgøres af valget af vokal: *anə/anə* (Anne, andre) og *anəs/anəs* (Annes/Anders); *alə/alə* (alvor/alle); *kal'/kal'* (kalv/kald). De to vokalfonemer betegnes naturligvis /*a*/ og /*a*'/.

Til påvisning af at de to æ-kortvokaler og de to å-kortvokaler udgør hver sit vokalfonem, blev der anvendt ord, hvor vokalerne efterfølges af hver sin *l*-variant eller af *n*. Det samme er tilfældet her, og som man kunne forvente, efterfølges den dybeste vokal: *a*, af den dybeste *l*-lyd: *l*, mens *a* efterfølges af *l*.

*a* kan modtage vestjysk stød, men efter hvad jeg kan finde ud af, kun for et par enkelte ords vedkommende, nemlig *ka"t* (katte) og *la"t* (ladte).

Langvokalen *a*' indgår i mange ord og kan efterfølges af de fleste konsonanter, både med længdemarkering og med stød, som det ses på figur 11.

Til forskel fra SM har RM to *a*-langvokaler, som f.eks. i "bare" og "bade". Forskellen mellem *a*-langvokalerne i RM og SM er f.eks. tydelig ved ord som bage, bare og *ba·q*, hvor *a*-erne kan karakteriseres som henholdsvis "dybt, dybere, dybest".

**Figur 11**

/a/		/a/		/a' /	
<i>p/b</i>		<i>knap</i>	knap		
		<i>klap</i>	klap		
		<i>sta"pə</i>	stopper -ede, -et (pibe)		
		<i>sla"p</i>	slappe		
<i>t/d</i>					
<i>kat</i>	kat	<i>tat</i>	tækket	<i>hja't</i>	hjerter
<i>ka"t</i>	katte	<i>kra"t</i>	rive (til korn)	<i>pa'ra't</i>	parat
		<i>la"t</i>	lægte	<i>kamə'ra't</i>	kammerat
		<i>vat</i>	vat	<i>'sko'swa't</i>	skosværte

/a/		/a/		/a/	
<i>k/g</i>		<i>jak</i>	jakke		
		<i>baʷk</i>	bakke		
		<i>pak</i>	pakke		
		<i>snaʷkə</i>	snakker,- ede,-et		
<i>q</i>					
<i>aqsəl</i>	aksel, Aksel	<i>baqʷləns</i>	baglæns	<i>baʷq</i>	bage
<i>baqə</i>	bager (no)			<i>haʷqə</i>	hager
<i>kaqə</i>	kager			<i>kaʷq</i>	kage
<i>baqʷt</i>	bagte			<i>smaʷq</i>	smag
<i>taqt</i>	takt			<i>taʷq</i>	tag
<i>m</i>					
		<i>damʷ</i>	dam	<i>daʷmə</i>	dame
		<i>stamə</i>	stammer	<i>reʷklaʷmə</i>	reklame
		<i>ham</i>	ham	<i>laʷm (lamʷ)</i>	lamme, lam (fit)
		<i>kamʷ</i>	kom		
<i>n</i>					
<i>anə</i>	andre	<i>anə</i>	Anne	<i>baʷn</i>	bane
<i>banʷ</i>	bande (uo)	<i>hans</i>	hans	<i>faʷn</i>	fane
<i>kanʷ</i>	kande	<i>manə</i>	mange	<i>swaʷn</i>	svane
<i>manʷ</i>	mand	<i>danə</i>	dannet (to)	<i>haʷn</i>	hane (rør)
<i>stanʷ</i>	reparere	<i>tran</i>	tran	<i>plaʷn</i>	plan
<i>ŋ</i>					
		<i>ʷsaŋʷ</i>	sange		
		<i>slaŋʷ</i>	slange		
		<i>faŋə</i>	fanger, -ede, -et		
		<i>blaŋk</i>	blank		
<i>l/l</i>					
<i>falʷ</i>	falde	<i>valʷ</i>	valg	<i>gaʷl</i>	gale
<i>kalʷ</i>	kald	<i>kalʷ</i> <sup>28</sup>	kalv	<i>kaʷl</i>	kalve
<i>alʷ</i>	alle	<i>alə</i>	alvor	<i>ʷhaʷlʷɔʷt</i>	halvotte
<i>kalə</i>	kalder	<i>sals</i>	stuehus	<i>saʷl</i>	sal
		<i>skjalʷ</i>	skille		
		<i>skjalʷn</i>	skelne		

/a/		/a/		/a/	
<i>a/ə</i>					
<i>maɪ</i>	mad			<i>ta'ə</i>	tørrer
<i>waɪ'm</i>	varm			<i>sta'ə</i>	større
<i>faɪ</i>	fad			<i>ja'ə</i>	(plov)jern
<i>aɪ'ə</i>	arv			<i>swa'ə</i>	særlig <sup>29</sup>
<i>aɪ'</i>	arve			<i>wa'ə</i>	værd
<i>spaɪ'</i>	spurv				
<i>f</i>					
		<i>kafə</i>	kaffe	<i>sta'fən</i>	Steffen
		<i>traf</i>	traf		
		<i>skafə</i>	skaffer,- ede, -et		
		<i>gafəl</i>	gaffel		
<i>v</i>					
		<i>skav</i>	skab	<i>ska'v</i>	skabe (uo)
		<i>skav'ə</i>	skabe (no)	<i>ta'v</i>	tabe
				<i>ga'v</i>	gabe
				<i>ga'v</i>	gab
<i>w</i>					
		<i>saw'</i>	sav, save		
		<i>'kaw'   hånə</i>	kejthåndet		
		<i>gaw'</i>	gave		
		<i>staw'le</i>	u-formede søm		
		<i>jawə</i>	jager (ovf.) <sup>30</sup>		
		<i>waw'nhus</i>	våbenhus		
<i>s</i>					
		<i>las</i>	læs	<i>(i) ja's</i>	(i) aftes
		<i>pas</i>	pas	<i>te'fa's</i>	på færde
		<i>task</i>	taske	<i>va's</i>	vase
		<i>klasə</i>	fugtig, blæv- ret	<i>ma's</i>	Mads, mase
<i>j</i>					
<i>laj</i>	loft (ov. stald)				
<i>laj'</i>	lade (gevær)				
<i>laj'</i>	ladt (gevær)				
<i>haj'sə</i>	haser (korn)				
<i>maj'</i>	maj				
<i>glaj's</i>	(drikke)glas				

/a/	/a/	/a/
(i udlyd)	<i>ska</i> skal <i>wa</i> vores <i>ga</i> gav <i>ta</i> tage <i>hwa</i> hvad, hvabeħa'ŕ	<i>ba</i> bare (bio) <i>wa</i> vare (uo) <i>swa</i> svare <i>ta</i> tørre

<sup>28</sup> Kommentar til en vits: I BM side 59 omtales en misforståelse, forårsaget af brugen af de to l'er, så ordet "kald" forveksles med "kalv". Udover forskellen på de to l'er er der dog også forskel på a'erne. De to ord udtales i herværende notation *kal*, (kald) og *kał*, (kalv), altså med hver sin vokal og med hver sin l-variant, mens der er benyttet samme "a", men forskelligt "l", i BM.

<sup>29</sup> Eks.: Han var ikke særlig stor: *han wał æ't swa'ə stu'ə*.

<sup>30</sup> "Det haster vel ikke så meget" hedder på SM de haste *wol æ't mi'ə, in de jawə*.

## § 10 Det ubetonede "e"

Ved udtalen af det trykssvage (trykkløse) ə er mundstillingen helt afslappet og ellers uden særlige karakteristika, som det f.eks. også er tilfældet i udtalen af de svage stavelser i RM-ordene "alle" og "lotteri".

ə anvendes mest i udlyd og i udlydsstavelser. I flerstavellesord forekommer det dog også i indlydsstavelser, men jeg mener ikke, at det forekommer i forlyd eller forstavelser. Derimod forekommer "e" hyppigt i forstavelser med levistryk, jvf. følgende tabel med eksempler på brug af e og ə:

<i>be'tyj'ə</i>	betyder	<i>be'mæ.ł'kə</i>	bemærker, -ede
<i>i'ly,wal'ə</i>	alligevel	<i>skanə'bā.ł'ə</i>	Skanderborg
<i>te'əw'əs</i>	tilovers	<i>sep'təm'bə</i>	september
<i>məjə'rjk</i>	mejeri	<i>le'vi.ł'ə</i>	leverer

Det kan undertiden være svært at afgøre, om ə indgår i udtalen af et ord, hvilket måske blot indikerer, at det indgår i ordet i visse sammenhænge og hos visse personer. Figur 6 (s. 34) rummer f.eks. følgende langvokalord, hvor jeg føler en vis usikkerhed:

*blə'ə, flə'ə, lo'ə* (bløde(r), fløde, lår (ft)) og *sme', bo', tə', go'* (smede, trillebør, sinke (uo), gårde).

I nogle ord er anvendelsen eller ikke-anvendelsen af é betydningsbærende, hvilket naturligvis gør usikkerheden mindre:

*tə', tə'ə* (sinke, sinker eller sinkede); *sme', sme'ə* (smede, smeder (-ede, -et)); *bo', bo'ə* (trillebør, trillebøre); *blə', blə'ə* (bløde, bløder eller blødere); *sə.ł', sə.ł'ə*

(sørge, sørger eller sørgede).

I visse ord, der i ental ender på *ə*, dannes flertal ved at forlænge lyden, som f.eks. følgende:

*knsw'ə, knsw'ə'* (knude, knuder); *grɣj'ə, grɣj'ə'* (gryde, gryder); *rsw'ə, rsw'ə'* (rude, ruder); *səm'ə, səmə'* (sommer, somre).

I forbindelse med anvendelsen af *ə* og *ɪ* er jeg undertiden i tvivl om lydangivelsen af visse ord, som f.eks. firs, smed (uo), Karl, sedler, hvedebrød, som efter min mening har følgende to muligheder: *fi'əs/fi.ɪ's, sme'ə/sme.ɪ'ə, ka.ɪ'əl/ka.ɪ'l, sɛ'ɪə/sɛ.ɪ'lə, 'hwæ.ɪ'brɔj'/'hwæ'ɪbrɔj'*.

Ved enklisestød, hvor et tryksvagt ord (hyppigt "det"), hæftes på et trykstærkt, anvendes i mange tilfælde et *ə*, som f.eks. i følgende: *sə'n bləw'ə* (sådan blev det), *di bləw bu'ən vew'əs* (de blev boende hos os), *a twij'lt nək po'ə* (det tænkte jeg nok).

*-iŋ, -eŋ, -əŋ:*

En del RM-ord ender på "ing" som f.eks. "Salling, forretning". Af de tre mulige SM-angivelser ovenfor bør man nok forkaste *-iŋ*, men hvilken af de andre to angivelser der er den mest dækkende, er svært at sige. Jeg mener dog, at det må være *-eŋ*, så man f.eks skriver *salen* (Salling) og *få'ræ"tneŋ* (forretning).

## Oversigt over vokalfonemerne i SM

Kortvokaler			Langvokaler				
1	<i>i</i>	<i>y</i>	<i>u</i>	2	<i>ɨk/ɨg</i>	<i>ɣk/ɣg</i>	<i>sk/sg</i>
				3	<i>ij'/ij</i>	<i>ɣj'/ɣj</i>	<i>sw'/sw</i>
				4	<i>i'ə</i>	<i>y'ə</i>	<i>u'ə</i>
				5	<i>i'ə</i>	<i>y'ə</i>	<i>u'ə</i>
6	<i>e</i>	<i>ø</i>	<i>o</i>				
			( <i>ö</i> )	7	<i>e'</i>	<i>ø'</i>	<i>o'</i>
8	<i>æ</i>	<i>ø</i>	<i>å</i>	9	<i>æ'</i>	<i>ø</i>	
		( <i>ö</i> )				( <i>ö'</i> )	
10	<i>æ</i>		<i>ɔ</i>	11	<i>æ'</i>		<i>ɔ'</i>
12	<i>a</i>	<i>a</i>		13		<i>a'</i>	



## Kapitel 3 Konsonanter

I en vis udstrækning er konsonanterne allerede behandlet, eller i hvert fald omtalt, i kapitel 2. Formålet var her at illustrere brugen af de forskellige vokaler, og konsonanterne optrådte stort set kun som naboer til de behandlede vokaler.

Så vidt jeg kan se, foreligger der ikke en indlysende og klar gruppeinddeling af konsonanterne på forhånd, sådan som det er tilfældet for vokalerne vedkommende. Jeg vælger - uden anden argumentation end at konsonanterne i de forskellige grupper har en vis indbyrdes sammenhæng, lydligt og/eller i deres distribution - at benytte mig af følgende inddeling, hvor rækkefølgen, bortset fra pkt. 9 (*h* følger lydæssigt aldrig umiddelbart efter en vokal) er den samme som den, der blev benyttet under gennemgangen af vokalerne i kap. 2, specielt i de forskellige figurer:

- |                            |             |                   |               |                   |
|----------------------------|-------------|-------------------|---------------|-------------------|
| 1. <i>p, b, t, d, k, g</i> | 2. <i>q</i> | 3. <i>m, n, ŋ</i> | 4. <i>l/l</i> | 5. <i>r, ɹ, ə</i> |
| 6. <i>f, v, w</i>          | 7. <i>s</i> | 8. <i>j</i>       | 9. <i>h</i>   |                   |

Jeg har ikke tilstrækkeligt kendskab til andre dialekter, til at jeg kan drage sammenligninger mellem dem og SM, men som ved vokalerne vil jeg i en vis udstrækning sammenligne SM-ord og -lyd med de tilsvarende i RM.

Der er kun ganske kort gjort rede for, hvordan de forskellige lyd dannes. Derimod er det med mange ordeksampler vist, hvordan lydene indgår i SM's ordforråd.

### § 11 *p, b, t, d, k, g*

Gruppen består af seks lukkelyd. Lyddannelsen sker, så vidt jeg kan se, som i de tilsvarende RM-lyd.

De seks lukkelyd er tydeligt forskellige. De dannes parvis samme sted i munden: *p, b* som læbelukkelyde, *t, d* ved et lukke mellem tungespids og gane og *k, g* ved et lukke mellem bagtungen og ganen. *b, d, g* er svagt "pustede" (eller for enkelhedens skyld "upustede") i sammenligning med det kraftigere "pust", især i forlyd, i udtalen af *p, t, k*.

Der er stor forskel på udtalen og anvendelsen af de seks konsonanter i forlyd og i ind- og udlyd, så beskrivelsen foregår i disse to afsnit.

## Forlyd

Lukkelydene forekommer alle i forlyd, og distinktionen mellem pustedede og upustedede illustreres nedenfor ved ordpar, hvor den eneste forskel i udtalen mellem de to ord er begyndelseskonsonten:

<i>pa<sup>h</sup>kə</i>	pakker	<i>ba<sup>h</sup>kə</i>	bakker
<i>tro<sup>h</sup>kən</i>	trukket	<i>dro<sup>h</sup>kən</i>	druknet
<i>kròw<sup>h</sup></i>	kro	<i>gròw<sup>h</sup></i>	gro

De seks lukkelyd danner i forlyd tokonsonantgrupper sammen med efterfølgende *r*, *w*, *j*, *l/l* og *n*. Jvf. følgende tabel:

<i>priks</i>	pris	<i>træj<sup>h</sup></i>	træde	<i>kròw<sup>h</sup>n</i>	krone
<i>brøj<sup>h</sup></i>	brød	<i>dræj<sup>h</sup></i>	dreje	<i>grskli</i>	gruelig
<i>pwòt</i>	port	<i>twat</i>	tværs	<i>kwò<sup>h</sup>l</i>	kvalt
<i>blo<sup>h</sup></i>	blå	<i>dwa<sup>h</sup>l</i>	dvale	<i>gwò<sup>h</sup>l<sup>h</sup></i>	gulv
<i>pjat</i>	pjat	<i>tjæn<sup>h</sup></i>	tjene	<i>kja<sup>h</sup>ə</i>	kær (no)
<i>bjæ.rq</i>	bjerge	<i>dje</i>	deres	<i>gja<sup>h</sup>n</i>	gerne
<i>plot</i>	plukket	<i>plaw<sup>h</sup></i>	plage	<i>klistə</i>	klistet
<i>bløj</i>	blod	<i>blə<sup>h</sup></i>	blade	<i>glə<sup>h</sup></i>	glad
<i>knij<sup>h</sup>v</i>	knibe	<i>gnij<sup>h</sup></i>	gnide	<i>knsw<sup>h</sup>ə</i>	knude

Til RM-v svarer i disse forbindelser SM-w, som det ses i nogle af eksemplerne. I SM findes forbindelserne *dj-*, *gw-* og *pw-*, mens de tilsvarende forbindelser ikke findes i RM.

I to- og trekonsonantgrupper, der begynder med *s-* efterfulgt af en lukkelyd, forekommer imidlertid kun ét sæt lukkelyd, som jeg vælger (i forlængelse af dansk lydskrifttradition) at betegne *p*, *t*, *k*, selv om betegnelserne *b*, *d*, *g* lydmæssigt vil være de bedst dækkende. Nogle eksempler:

<i>span<sup>h</sup></i>	spand	<i>sti<sup>h</sup>ən</i>	sten	<i>skalə</i>	skaldet
<i>spə<sup>h</sup></i>	spade, spare	<i>stan<sup>h</sup></i>	reparere	<i>skəl<sup>h</sup></i>	skylle
<i>spren<sup>h</sup></i>	springe	<i>stjat</i>	stjært	<i>skro<sup>h</sup>l</i>	skråle
<i>spræj<sup>h</sup></i>	spredte	<i>stræŋ<sup>h</sup></i>	streng(t)	<i>skro<sup>h</sup></i>	skrå

### Udlyd og indlyd:

Forekomsten af konsonanter i ind- og udlyd svarer ganske nøje til hinanden og behandles derfor i det følgende under ét. I ud- og indlyd findes, ligesom efter *s*, kun ét sæt lukkelyd: *p*, *t*, *k*, som f.eks. i følgende ord:

<i>skop</i>	skub	<i>lɔ̃p</i>	loppe	<i>drẽp</i>	dryppe
<i>lot</i>	lukket	<i>lõt</i>	lukkede	<i>næt</i>	nat
<i>kək</i>	kok, hane	<i>klɔ̃k</i>	ur, klokke	<i>stek</i>	stik
<i>frãkə</i>	frakker	<i>apəl̃sɪgn</i>	appelsin	<i>ãtən</i>	atten

Også her kan dog udtalen af *p*, *t*, *k* nærme sig stærkt til *b*, *d*, *g*, så f.eks. *skop*, *lot*, *stek* (skub, lukket, stik) bliver til *skob*, *lod*, *steg*, og *stãpə*, *nə̃tə* (*nə̃ə*), *stẽkə* (stoppede (pibe), nætter, stikker) til *stãbə*, *nə̃də*, *stẽgə*.

I klusilspringsord, behandlet i §5, angiver jeg *k* i udlyd, men i mange af ordene er det svært at skelne mellem *g* og *k*, f.eks. i *lyk/lyg*, *rsk/rsq*, *tjk/tjg* (lyd, ru, tid). Nogle eksempler på klusilspringsord:

<i>fɪgl</i>	fil	<i>lygn</i>	lyn	<i>msgə</i>	mur
<i>skjk</i>	ske (hænde)	<i>lyks</i>	lys	<i>msks</i>	mus
<i>jks</i>	is	<i>sygl</i>	syl	<i>ssgl</i>	sul

Efter vestjysk stød følger altid en af lukkelydene, som det også ses af nogle af eksemplerne ovenfor.

Angående evt. bortfald af *t*, *k* efter vestjysk stød henvises til §2.

## § 12 *q*

*q* er en hæmmelyd, hvor hæmmet dannes mellem bagtungen og ganen, samme sted som lukket *i* *g*.

SM-ord har som regel *q*, hvor de tilsvarende RM-ord også har det, f.eks. i *kãq*, *klõq* (kage, klog), men derudover har en hel del SM-ord *q* i indlyd, hvor de tilsvarende RM-ord har *g* eller *k*:

*aqsəl*, *baqt*, *søqt*, *taqt*, *ˈɔqsə̃kjø*, *vɔqsən*, *hæqs*, *væqsəl*, *lòqt*, *deq̃tə*, *fā̃ˈseq̃ti*, *foq̃ti* (aksel (Aksel), bagt, søgt, takt, oksekød, voksen, heks, veksle/veksle, lugt, digter, forsigtig, fugtig).

Det hedder *bỹk* (byg (no)), men *ˈbyq̃grøj̃ə* (byggørød).

Undertiden kan det være svært at skelne mellem brugen af *q* og *w*, f.eks. i ordene *lɔq/lɔw*, *tòw/tòq*, *mɔw/mɔq*, *bøw/bøq* (låg, tog (n), møg, bygge). I alle fire ord mener jeg dog, at den førstnævnte betegnelse er den rigtigste).

## § 13 *m*, *n*, *ŋ*

I alle de foregående beskrivelser og i ordeksamplerne har jeg opereret med ét og kun ét “n” og altså kun tre nasaler. Her er jeg ikke i overensstemmelse med tidligere beskrivelser af SM, hvor man har skelnet mellem et almindeligt “n” og et såkaldt palataliseret “n”, i lydskrift angivet som henholdsvis *n* og *ŋ*.

Det palataliserede “n” bliver i så fald i overvejende grad benyttet til angivelse

af, hvad der svarer til skrevet “nd” i RM.

TK noterer i sin bog omhyggeligt et “nd” for at markere, hvor der er tale om det palataliserede “n”, også i ord, hvor der ikke forekommer et skrevet “nd” i RM, f.eks i “dændgång” (dengang), “åmmentrændt” (omtrent), “vendter.” (vinter). Det skal bemærkes, at TK af hensyn til læseligheden benytter en meget grov form for lydskrift (en slags sallingsk skriftsprog). I min egen bog: *søʻən hāj vi æ møʻt i saleŋ* gør jeg det samme - men altså uden angivelse af “nd” for *ŋ* .

I BM benyttes begge n’er, men Inger Ejskjær bemærker, at hun i begyndelsen havde svært ved at opfatte forskellen på de to lyd, og at den yngste af hendes to meddelere havde en mindre udtalt forskel på udtalen af dem end den ældste.

Svend Åkjær skriver i et notat fra 1915, at palataliseringen af “n” (og “l”) i SM er næsten uhørlig.

Nogle eksempler på brug af *n* og *ŋ* i BM:

*tjænəst, konst, honʻəŋ, venʻtə, menʻst, breŋə* (tjeneste, kunst, honning, vinter, mindst, brænder)

Hverken mine SM-kyndige hjælpere eller jeg selv, der er ca. en generation yngre end TK og Inger Ejskjærs to meddelere, kan høre nogen forskel. Årsagen kunne jo være, at forskellen i dag er opgivet hos de fleste SM-talende.

Det opgivne palataliserede *n* - og betragtningen af de to l-lyd som varianter af samme fonem (se §14) - har imidlertid sat sig spor i et ekstra sæt af dybe vokaler, idet der som nævnt i kap.2 må regnes med såvel to æ-fonemer som to å-fonemer og to a-fonemer. De bliver nemlig i en række tilfælde eneste betydningsadskillende element i udtalen af ordpar som f.eks. *hænʻ/hænʻ* (hængt/hen), *bālə/bələ* (boller/væsker (om sår) og *anə/anə* (Anne/andre). Se nærmere §8 og §9.

## Forlyd

I forlyd forekommer hyppigt *m*, *n* men ikke *ŋ* - sådan som det også er tilfældet i RM. Nogle eksempler på anvendelse af *m*, *n* i forlyd:

<i>mi</i>	min, mit, mine	<i>myʻk</i>	myg	<i>mulə</i>	muggen
<i>ŋjk</i>	ni	<i>nyks</i>	nys	<i>næʻə</i>	nær
<i>menə</i>	minder, mindre	<i>møʻt</i>	midt	<i>mo</i>	må
<i>nemʻ</i>	nem, nemt	<i>nøʻt</i>	nytte	<i>no</i>	nu
<i>mæt</i>	mæt	<i>møʻt</i>	mødte	<i>mɔʻt</i>	måtte (no)
<i>næt</i>	nat	<i>manʻ</i>	mand	<i>mswʻəʻ</i>	murer (no)
<i>naʻə</i>	nord	<i>mɔʻl</i>	male	<i>naʻbo</i>	nabo
<i>miʻə</i>	mere	<i>myjʻə</i>	myre	<i>muʻə</i>	modig

I SM, men ikke i RM, indgår konsonantgruppen *mj* i forlyd i nogle få ord, f.eks. i ordene *mjalk* (mælk), *mjest* (mest) og *mjæneŋ* (mening). Derudover forekommer

hverken *m* eller *n* som første konsonant i nogen tokonsonantgruppe i forlyd.

Angående tokonsonantgrupperne *gn*, *kn*, *fn*, *sn*, *sm* i forlyd se §§11, 16 og 17.

## Ud - og indlyd

Alle tre nasaler forekommer hyppigt i ud- og indlyd, i kort eller lang form, med eller uden stød.

Efter vokalerne *i*, *y*, *u* forekommer dog kun *n*, som f.eks. i *hun*, *hunə*, *hin*, *hinə*, *hyn*, *hynə* (hun, hundrede, hende, hendes/hænder (no), hynde, hynder). Jeg har ikke kunnet finde eksempler på *m* og *ŋ* i udlyd efter de tre vokaler.

I en del ord efterfølges såvel klusilspring som glidere og diftonger umiddelbart af *n* i ud- eller indlyd.

Som det antydes af "hullerne" i fig. 2, 3 og 4 (kapitel 2, s. 22, 24 og 28) og følgende tabel over de snævre vokaler i forbindelse med efterfølgende nasallyd, efterfølges ingen af i-lydene, y-lydene og u-lydene, heller ikke glidere eller diftonger, af nasalen *ŋ*, og *m* optræder kun efter i-lydene *iŋ*/*ik* og *ij*, altså hverken efter de tilsvarende y- og u-lyd eller diftongerne *iə*, *yə*, *uə*.

<i>riŋm</i>	rim	<i>grɪŋn</i>	grin	<i>lyŋn</i>	lyn
<i>sŋn</i>	sund (no)	<i>tjɪm</i>	time	<i>mij'n</i>	min, mine
<i>grɪj'n</i>	grine	<i>tryj'n</i>	tryne	<i>sw'n</i>	onde, unde
<i>bi'ən</i>	ben (ft)	<i>sy'ən</i>	syne	<i>u'ən</i>	uden
<i>bi'ən</i>	ben (ent)	<i>sy'ən</i>	syn	<i>bu'ən</i>	bånd

De tre nasaler forekommer hyppigt efter de halvsnævre vokaler *e*, *ø*, *o/ò* og *e*, *ø*, *o*, dog med visse begrænsninger, som det antydes i følgende tabel, hvor der mangler eksempler på *m* efter *ø*, og hvor langvokalerne kun forekommer i den stødbærende form:

<i>nem'</i>	nem	<i>menə</i>	mindre	<i>reŋ'</i>	ring
<i>tøn'</i>	tønde, tynde	<i>søŋ'</i>	syng	<i>søŋə</i>	synger
<i>dom'</i>	dum	<i>mò'n'</i>	mund	<i>donk</i>	dunk (no)
<i>te'n</i>	ten	<i>mø'n</i>	Møn	<i>stasjo'n</i>	station

Længdens placering er ikke altid entydig. Følgende eksempler på to mulige udtaler af ord illustrerer dette forhold (jvf. i øvrigt § 3): *dom*/*dom'*, *be'gøn*/*be'gøn'*, *be'n*/*ben'* (dumme, begynde, binde). Jeg vil nok mene, at den sidst angivne udtale er den mest dækkende i alle tre eksempler, men måske er der slet ikke en entydigt korrekt udtale.

Også efter de halvdybe og dybe vokaler (herunder *a/a*) forekommer de tre nasaler hyppigt. Den næste tabel viser eksempler på alle udnyttede muligheder i SM for brug af *m, n, η* efter de dybe og halvdybe vokaler, idet der som hovedregel er beregnet en række til hver vokal:

<i>dæm</i>	de, dem	<i>dæn'</i>	den	<i>pæŋ'</i>	penge
<i>ræn'</i>	løb	<i>mæn</i>	men	<i>hæn'</i>	henne
<i>be'døm'</i>	bedømme	<i>grøn'</i>	grøn	<i>kjøn'</i>	kønne, smukke
<i>tøm'</i>	tomme (to)	<i>søm'ə</i>	sommer	<i>tøn'</i>	tung
<i>hân'kle</i>	håndklæde	<i>lânt</i>	langt	<i>'kaw'   hânə</i>	kejthåndet
<i>sam'</i>	samme	<i>manə</i>	mange	<i>saŋ'</i>	sang
<i>anə</i>	andre	<i>kan'</i>	kande	<i>lan'</i>	land
<i>glæ'm</i>	glemme	<i>læ'n</i>	læne, låne	<i>pæ'n</i>	pæne
<i>glæmt</i>	glemt	<i>læ'n</i>	læn, lån (uo)	<i>pæ'n</i>	pæn
<i>'ben'   kræ'mə</i>	bisse kræmmer	<i>jæ'n</i>	(den) ene	<i>hjæ'n</i>	hjerne
<i>hjæ'(ə)m</i>	Hjerm	<i>jæ'n</i>	jern	<i>(hwæ'ə) tæ'n</i>	(hele) tiden
<i>hø'n</i>	høne	<i>hjøn</i>	hjørne	<i>sø'n</i>	sådan
<i>(gu'ə) stɔ'n</i>	(god) tid	<i>sɔ'n</i>	sand (no)	<i>kɔ'n</i>	kane
<i>da'mə, da'mə</i>	dame, damer	<i>swa'n</i>	svane	<i>pla'n</i>	plan

Af tabellen fremgår det eksempelvis (linie 2), at der efter *æ* kan følge *n*, men ikke *m* eller *η*, og at der efter *ø* kan følge *m* og *n*, men ikke *η* (linie 3).

*η* forekommer ikke efter langvokaler, jvf. ovenstående tabel. Se dog følgende bemærkninger om usikkerheden vedrørende længdens placering.

Om længdens placering gælder nogenlunde det samme som anført ved mellemtingevokalerne. Se f.eks. følgende ord med to mulige udtaler:

*jæ'n/jæn', sa'ŋ/saŋ', glæ'm/glæm', tɔ'ŋ/tɔŋ', tɔ'm/tɔm', ((den) ene, sange, glemme, tunge, tomme (to)).*

I en del ord kan nasalerne følge efter en stemt konsonant med længde- eller stødmarkering, som det ses i følgende tabel:

<i>wò.ɹ'm</i>	orm	<i>å.ɹm</i>	arm	<i>wa.ɹm</i>	varme
<i>hal'm</i>	halm	<i>sal'mə</i>	salmer	<i>tæl'mə</i>	kød (i maden)
<i>wòj'ns</i>	Oddense	<i>dej'n</i>	lærere, røre dej	<i>klɔw'n</i>	klovn
<i>saw'n</i>	savne	<i>å.ɹn</i>	ordne	<i>skjal'n</i>	skelne
<i>må.ɹŋ</i>	mødding	<i>bå.ɹŋ</i>	bundt, budding	<i>rø.ɹŋ</i>	Rødding

## § 14 l/l

I tidligere beskrivelser af lydforholdene i SM har man opereret med to l-er (parallelt med de to n'er, som er beskrevet i §13 ovenfor), dels et almindeligt "l" og dels et såkaldt palataliseret "l", sidstnævnte betegnet som *l̥*. Det palataliserede "l" skulle stort set svare til "ld" i skriftsproget.

TK skriver f.eks. "hælder" for "eller", "Sæld" for "Selde" og "ald" for "alle". Han indfører herved et "d" i sit SM-skriftsprog, også i ord, hvor det ellers ikke forekommer i det tilsvarende RM-ord, for at markere, at der lydligt er tale om *l̥*.

I BM ses f.eks. følgende betegnelser:

1. *plæj'ə, læj'ə, flət, hælə, fɔlk, le"bə* (plejer, læder, flyttet, hellige, folk, læber)

og

2. *fa'mil'i, vil'i, fil', ælst, fæl', stål'* (familie, vilje, faldt, ældst, fælde, stald).

Det svarer ikke ganske til min fornemmelse af l-lydene i SM. Jeg mener også, at der tydeligt er tale om to forskellige lyd, nemlig et almindeligt "l" (*l*), og et såkaldt hult "l", som jeg betegner *l̥*. I begge lyd berører tungespidsen ganen, men i udtalen af *l̥* dannes der en slags hulrum ved, at den bagvedliggende del af tungen sænkes. Lyden opfattes i en del ord af mange sallingboer som "-rl", så man f.eks. kan være tilbøjelig til at gengive udtalen af "øl" som *örl* eller *örl̥* i stedet for *öl*.

En illustration af de to lyd får man ved at udtale tallene 11 og 12: *olə, töl'*, eller ved at sammenligne RM-udtalen af "Nielsen" med den tilsvarende SM-udtale: *ni'əlsən*<sup>1</sup>.

De to grupperinger svarer ikke til hinanden. Hvor TK eller BM anvender *l̥*, som under 2. ovenfor, anvender jeg *l*, men det gør jeg også i mange andre ord, f.eks. de fleste ord under 1. ovenfor. Her er der kun to ord, der i min notation indeholder *l̥*, nemlig "hellige" og "folk", som jeg skriver *hælə* og *fɔlk*.

M.h.t. 1. og 2. ovenfor kan jeg ikke mærke nogen afgørende forskel på l'erne i *læj'ə, flət* og i *vil'i, ælst*, som optræder i hver sin gruppe, hvorimod der efter min mening f.eks. er stor forskel på l'erne i *plæj'ə* og *fɔlk*, som er i samme gruppe.

## Forlyd

Selv om jeg benytter *l* overalt i forlyd, kan jeg godt mærke en forskel på l'et foran bagtungevokaler og foran de andre vokaler. F.eks. kunne ordene *lɔ* og *lɔ'ə* (lade/lagde, lår (pl)) - med lidt overdrivelse - noteres *lɔ* og *lɔ'ə*.

Næste tabel angiver (de) forskellige muligheder for vokal efter *l* som forlyd:

<i>li"k</i>	lig	<i>lyw'</i>	liv	<i>lut</i>	lut
<i>lijgm</i>	lim	<i>lygn</i>	lyn	<i>lsgn</i>	lun

<sup>1</sup> Også i engelsk er der to l'er, stort set svarende til l'erne i SM. Komponisten Carl Nielsens efternavn udtales i England nøjagtigt som i Salling.

<i>ljm</i>	lime (uo), kost (no)	<i>lj's</i>	lyse	<i>lsw'n</i>	lune
<i>le</i>	ligge	<i>løst</i>	lyst (no)	<i>lot</i>	lukket
<i>læt</i>	let	<i>lø's</i>	læse	<i>lø's</i>	låse
<i>lan'</i>	land	<i>læs</i>	læsse	<i>lɔ'</i>	lade (n)
<i>læ.l'gi</i>	lærke	<i>læ'ə</i>	lærer	<i>løw'</i>	leve
<i>lāw'</i>	love	<i>løsk</i>	løbsk	<i>las</i>	læs

Tabellen viser, at stort set alle vokaler kan forekomme. Af undtagelser kan jeg kun finde 2, nemlig æ' og ö'.

“l” indgår i mange konsonantforbindelser i forlyd, og også i disse forbindelser benytter jeg *l*. Eksempler: *ble'q*, *blø'ə*, *flæ't*, *gløw'*, *klo'q*, *klæmt*, *plæt*, *slɔ's*, *slæm'* (bleg, bløder/blødere, flette, glo, klog, klemt, plet, slås, slemme). Hvor l'et står mellem to bagtungelyd som i *klo'q* og *gløw'*, kunne man imidlertid godt benytte *l* og skrive *klo'q* og *gløw'*.

I alle tilfælde er *l* dog kun en udtalevariant i forlyd, intet betydningsbærende fonem.

## Udlyd og indlyd

Ser man på de forskellige figurer i kapitel 2, får man et ganske godt overblik over forekomsterne af de to l'er efter foranstående vokal:

1. Efter de snævre vokaler (figur 2, s. 22) forekommer kun *l*, som f.eks. i *vili*, *fil'*, *hylə*, *kyl'*, *ful'*, *kul'* (vilje, faldt, hylde, kaste, fulgte, kulde).
2. Efter klusilspring følger *l* (og ikke *l*), som f.eks. i *bjgl*, *sygl*, *gsgl* (bil, syl, gul).
3. De tre glidere efterfølges også altid af *l*, eksempelvis i *fj'l*, *tj'lə*, *syj'l*, *hyj'lə*, *gsw'l*, *ksw'l* (file, tidligt, syle, hylde, gule, kule/kugle). Se figur 3 (s. 24).
4. De faldende diftonger *i'ə*, *y'ə*, *u'ə* (figur 4, s. 28) efterfølges derimod af *l*, f.eks. i *hi'əl*, *fi'əl*, *hu'əl*, *su'əl* (hele, fjæl, hule (to), sol). Forbindelserne *y'əl* og *y'əl* anvendes ikke i SM, men kan sagtens udtales.
5. Hvad de korte halvsnævre vokaler (figur 5, s. 31) angår, efterfølges *e* og *ø* af *l*, mens *ø* efterfølges af *l*, som f.eks. i *kjelə*, *spel'*, *føl't*, *hjəli*, *hwəl*, *rələ* (kælder, spille, fyldte, (hø)le, hul (n), rolig). De tilsvarende lange vokaler (figur 6) efterfølges af *l* som f.eks. i *se'l*, *fø'l*, *mo'l* (sele, føle, male (korn)).
6. For de halvdybe og dybe vokalers vedkommende kan man i figurerne 7-11 (s. 43, 46, 48, 50 og 52) se, at

6.1. kortvokalerne *æ, ø, å* og *a* efterfølges af *l*, som f.eks. i *hælsən, hælə, mæl', ølə, ølt', hæl', kâl', alə, kal', fal'* (ellers, hælder/hellere, melde, elleve, elvte, hold, kolde, alle, kald, falde),

6.2. kortvokalerne *æ, ö, ɔ, a* efterfølges af *l*, f.eks. i *hælsən, hæle, bælə, põl's, tõl', tələ, bələ, alə, kal', mal'k* (hilsen, hellige, billede, pølse, tolv, rolig/godmodig, væsker (uo - om sår), alvor, kalv, malke), og at

6.3. langvokalerne *æ, ö, ɔ, a* efterfølges af *l*, mens langvokalen *æ* efterfølges af *l*. Eksempler: *sæ'lə, mæ'l, brö'l, mö'l, kö'l, hɔ'l, be'tɔ'l, ka'l, ga'l, sæ'lə, æ'li* (sælger, måle, brøle, mølle, kølle, hale, betale, kalve, gale, sedler, ærlig).

Ordene mølle, kølle kan evt. angives som *möl', köl'* i stedet for *mö'l, kö'l*.

### *l/l* efter konsonant

1. *l* følger tit umiddelbart efter *w*, fortrinsvis i ord, hvor RM har *v* eller *q*, f.eks. i *awl, haw'l, taw'l, daw'le, nøw'l, yw'l, skòw'l, fòw'l, dɔw'l* (avl, hagl, tavle, daglig, nøgle, jul, skovl, fugle, dobbelt).

2. *l* følger i mange ord umiddelbart efter *j* + stød eller længde, som f.eks. i *aj'l, dæj'lə, fæj'l, plæj'l, stæj'l, sæj'l* (ajle, dejlig, fejl, plejl, stejl, sejle).

3. Efter nasalerne følger tit *əl*, som i *haməl, gaməl, stoməl, hanəl, sweŋəl, æŋəl* (hammel, gammel, snuble, handle, vakle, engel). I flere tilfælde kunne man overveje at sløjfe *ə* og erstatte det med længde på konsonanten og f.eks. skrive *stom'l, han'l, sweŋ'l*.

Når man én gang har besluttet at regne *æ/æ, å/ɔ, a/a* for fonempar (§8 og §9), lader *l* sig også i udlyd betragte som en positionsbestemt variant af *l*-fonemet. Den argumentation, jeg har benyttet mig af, kan opstilles i følgende punkter:

1. Der er et og kun et *n*-fonem, jvf. §8 og §13.

2. Et ordpar som *hæn' /hæn'* (hang/hængte, henne) nødvendiggør da konstateringen af to *æ*-fonemer, da de er betydningsbærende i dette eksempel.

3. I ordparret *hælə/hælə* (hælder/hellere, hellige) og lignende eksempler vælger jeg da analogt at betragte *æ*-erne (og ikke *l*-erne) som betydningsbærende fonemer.

4. Lignende betragtninger kan, som det ses i §8 og §9, foretages over ordpar, der rummer vokalfonemparrene *å/ɔ* og *a/a*.

5. Med de valgte vokalfonemer kan der ikke længere findes ordpar, hvor valget

mellem *l* og *l* er betydningsbærende, og de to *l*-er må følgelig betragtes som varianter af *l*-fonemet.

## § 15 *r*, *ɹ*, *ə*

*r* dannes og benyttes som den tilsvarende lyd i RM, d.v.s.

1. i stavelsesforlyd foran vokal som f.eks. i *ribə*, *ruɫ*, *rɪk*, *rɣk*, *rsk*, *rɪjə*, *rswə*, *reŋ*, *røj*, *ròlə*, *ræn*, *rø*, *rɔ*, *ral'tə*, *rap* (ribbe, rulle, rig, ry, ru, rider, rude, ringe, røde, rolig, løbet, røre, række (neg), pjaltet, rap (til roeoptagning)),

2. som andenkonsonant i tokonsonantgrupper med en lukkelyd eller *v* som første konsonant som i *ám'trænt*, *krylt*, *kryk*, *gròw*, *brej*, *præn'jə*, *dræj'n*, *vrij*, *vræj'n* (omtrent, kræfter<sup>2</sup>, krig, gro, bred (to), seler, dræne, vride, vredet), jvf. § 11,

3. som tredje konsonant i trekonsonantgrupper, jvf. § 17.

I min barndom og i ældre lydbåndoptagelser har jeg af og til hørt ældre (mænd) benytte et tungespidsnurrende “*r*” (*ʀ*), svarende til det engelske “*r*”, f.eks. i udtalen af “krone”: *kròw'n*. Jeg mener dog stort set ikke, at nogen benytter det i dag.

*ɹ/ə*:

Selv om *ə* er behandlet i § 10 sidst i vokalafsnittet, har jeg fundet det nyttigt også at beskrive brugen af *ə* som konsonant, dels som efterfølger for de forskellige vokaler, som det ses i de forskellige figurer i kapitel 2, og dels her i § 15 i forbindelse med den ligeledes afslappede *ɹ*-lyd.

*ɹ* bruges, som det også er tilfældet for *ə*, kun i stavelsesudlyd og -indlyd. Det dannes som i RM med en lavere og mere afslappet tungestilling end ved *r* og anvendes i stor udstrækning som den tilsvarende lyd i RM, som f.eks. i *hwòɹ*, *wòɹ'm*, *faɹ*, *fåɹ*, *fåɹ"k*, *wòɹ*, *dyɹ"k*, *kjæɹ"k*, *aɹ* (horn (på dyr), orm, farve (fade), for, forke, våde/vor/vore, dyrke, kirke, arve).

I mange ord anvendes *ɹ* og *ə*, så de svarer til det bløde “*d*” i RM, eksempelvis i *faɹ*, *maɹ*, *aɹ*, *rɔ'ə*, *blø'ə*, *låɹ*, *måɹŋ*, *fu'ə*, *skåɹ*, *baɹ*, *'hu'ə|staɹ* (fad, mad, ad, råd, blød, lod (n), mødding, fod, skud, bad (n), hovedstad).

Hvor man efter RM-angivelsen af et ord ville forvente et *ɹ* eller *əɹ*, f.eks. i komparativ af tillægsord eller i nutids- og flertalsendelser, vil denne forbindelse i SM normalt være så svækket, at den bedst kan angives ved et *ə*, som i følgende ord:

<sup>2</sup> “At komme sig” eller “at komme til kræfter” hedder *ɔ kom te krylt*.

*skjønə, dʏjːə, miːə, liːə, kyːə, bløːə, lɔːə, plɔːə, haːə, reŋə, bœqːə, fj̥ːlə* (dejlige (skønnere), dyrere, mere, ler (n), køre/kører, bløder/blødere, lader (no), plader, harver, ringer, bøger, filer (uo)).

I en række ord er det svært at afgøre, om der forekommer et *ɹ*, eller lyden er svækket yderligere til *ə*. Midtsallingboerne taler naturligvis ikke ens allesammen og altid, så der kan godt være to korrekte fonetiske angivelser af et og samme ord. Nogle få eksempler:

“firs” kan efter min mening angives som *fɪːəs* eller *fɪ.ɹs*, “fødder” som *fæ.ɹ* eller *fæːə*, “tjørn” som *tuːə* eller *tu.ɹə*, “sådan” som *səːən* eller *sə.ɹn*, “nogle” som *nu.ɹ* eller *nuːə* og “Søren” som *səːən* eller *sə.ɹən*.

## § 16 *f, v, w*

De tre konsonanter er samlet i samme gruppe p.g.a. især to forhold:

1. *f* og *v* dannes på næsten samme måde.

2. Ved en sammenligning af SM med RM vil man se, at der er en stor korrespondens mellem *v* og *w* i de to sprog, først og fremmest p.g.a. at et “v” i RM i de fleste tilfælde modsvares af et *w* i SM.

*v* og *f* dannes som hæmmelyd, hvor overtænderne er i nær kontakt med underlæben, mens en luftstrøm presses ud. Presset er noget større ved det ustemte *f* end ved det stemte *v*.

Ved udtalen af *w* sker der en læberunding, som er mere udtalt i forlyd som i *wanː* (vand) og *wðːt* (våd) end i indlyd og udlyd som i *awə* (ager) og *hawː* (have). Jeg regner dog alligevel kun med ét *w* i min inddeling af konsonanterne.

### *f*

I forlyd forekommer *f* med ganske få undtagelser foran alle vokaler, glidere og diftonger samt i tokonsonantgrupperne *fj*, *fl*, *fr*, *fn*, som vist i tabellen nedenfor:

<i>filː</i>	faldt	<i>fynːbo</i>	fynbo	<i>fulə</i>	fulgte
<i>fɪgn</i>	fin	<i>fɪgn</i>	Fyn	<i>fsgə</i>	Fur
<i>fɪjːə</i>	fire	<i>fɪjːə</i>	fyre (no)	<i>fswːə</i>	fure
<i>fɪːə</i>	fed	<i>fɪːə</i>	fed	<i>ˈfuːə, mæjə</i>	formiddag
<i>fɛnː</i>	finde	<i>fəlː</i>	fylde	<i>fə</i>	få (v)
<i>føːl</i>	føle	<i>føː</i>	mad, føde	<i>fəːə</i>	får
<i>fæk</i>	fik	<i>fæ.ɹ</i>	fødder	<i>föl</i>	føl (n)
<i>fä.ɹ</i>	for	<i>fɔt</i>	fået	<i>fä.ɹ</i>	fad
<i>fɔː</i>	fare	<i>fæːl</i>	fæle	<i>fəːn</i>	fane
<i>fjet</i>	fedt	<i>fjəːlə</i>	genert	<i>ˈfljːs, bswː</i>	flitsbue
<i>flyk</i>	Fly	<i>fløːt</i>	flytte	<i>flswːə</i>	fluer

<i>flønə</i>	flynder	<i>flɔk</i>	flok	<i>flɔʷə</i>	flad
<i>flæʷmən</i>	fletning	<i>fræmə</i>	fremmed, gæst	<i>frɪk</i>	fri
<i>frɪjʷs</i>	fryse	<i>fre</i>	fred	<i>frak</i>	frakke
<i>fræjʷdə</i>	fredag	<i>fnulʷə</i>	(ca.) lommeuld	<i>fnat</i>	fnat

I indlyd og udlyd forekommer *f* ret sjældent, og i mange tilfælde udnyttes de udtalemæssige muligheder ikke, jvf. de forskellige figurer i kapitel 2. Nogle eksempler, efter forskellige vokaler:

*gift, ufə, kjəft, bɔf, loft, hæft, træf, rɔfəl, kaʷtɔfəl, kafə, skaf* (gift (no), Uffe, kæft, bøf, luft, hæfte, træffe, røffel, kartoffel, kaffe, skaffe).

*v, w*

De to konsonanter benyttes meget i SM, mest dog *w*, især i ind- og udlyd. Jeg har været tilbøjelig til at betragte dem som varianter af et og samme *v*-fonem, men nogle få eksempler viser, at de to lyd må udgøre to forskellige fonemer:

I ordparret *vaʷə* (varer (no)) og *waʷə* (varer (uo), værre) er forekomsten af *v* og *w* betydningsbærende. I ordparrene *skræʷv/skræʷw* (prale/skræve) og *skaʷv/skawʷ* (skabe (uo)/skrabe imod, f.eks. sko mod fod) er der i to af ordene markeret længde på konsonanten, men i begge tilfælde er længden i de flestes udtale af ordene jævnt fordelt på vokal og konsonant, hvilket taler for, at det er valget af *v* eller *w* og ikke længdens placering, der er betydningsbærende.

TK angiver, i modsætning til mine kontaktpersoner, SM-udtalen af navneordet “varer” med *w* i forlyd, så måske er udtalen med *v* i forlyd af nyere oprindelse.

*v, w* i forlyd:

Foran fortungevokaler:

Foran *i, j, e, æ, ø* samt glideren *ij* forekommer *v* og ikke *w*. Ingen af dem forekommer foran diftongen *iə*. Foran *a* forekommer tiest *w*, men i enkelte ord også *v*.

Foran mellem- og bagtungevokaler:

Ingen af de to konsonanter forekommer foran *y*-lydene og *u*-lydene (herunder gliderne og diftongerne) samt *ø*-lydene.

Foran de andre bagtungevokaler forekommer hyppigst *w*, f.eks. i mange ord foran *ø*, men i en del ord dog også *v*, som det ses i næste tabel.

Her nogle eksempler på anvendelse af *v* og *w* i forlyd:

<i>vilʷ</i>	vilde	<i>vɪk</i>	vid, vie	<i>viʷk</i>	vig
<i>vi</i>	vi	<i>vijʷs</i>	vise	<i>vijʷ</i>	vide (to)

<i>ve</i>	vide (uo)	<i>ven'</i>	vind	<i>ve"p</i>	vippe
<i>vænə</i>	vender	<i>vænə</i>	venner	<i>væ'</i>	være
<i>væ'</i>	vædde	<i>vaqt</i>	vagt	<i>val'əma</i>	Valdemar
<i>vo'q</i>	våge	<i>vòw'n</i>	vogn	<i>vòw'n</i>	vogne, vågne
<i>va'ə</i>	varer (no)	<i>va's</i>	vase	<i>vəqsən</i>	voksen
<i>wòj'</i>	vade	<i>wòt</i>	været	<i>wòt</i>	våde, vor
<i>wòni</i>	orne	<i>wòst</i>	ost	<i>wòj'ns</i> <sup>3</sup>	Oddense
<i>wòs</i>	os	<i>wòlə</i>	Ole	<i>wòj'nsdə</i>	onsdag
<i>wɔ'n</i>	vant	<i>wɔ'n</i>	vane	<i>wəl'</i>	vold
<i>wa'ə</i>	varer (uo), værre	<i>wa</i>	vores	<i>wask</i>	vask, vaske
		<i>waɪ'm</i>	varme	<i>war'm</i>	varm

For visse ords vedkommende er jeg, som det ses i tabellerne, ikke i overensstemmelse med den opfattelse, som der gives udtryk for i BM (s.57), at man altid benytter *v* foran fortungevokalerne og *w* foran bagtungevokalerne.

Jeg ved ikke, om forskellen er geografisk eller tidsmæssigt bestemt, men jeg vil tro, at der gennem de senere år har været en vis bevægelse væk fra anvendelse af *w* til anvendelse af *v*, under påvirkning af RM.

Flerkonsonantgrupper i forlyd:

1. *v* indgår som førstekomponent i tokonsonantgruppen *vr*, som f.eks. i *vrej'*, *vrijj'*, *vræj'n* (vred, vride, vredet).

2. *w* indgår som andenkomponent i tokonsonantgrupperne *dw*, *gw*, *hw*, *kw*, *pw*, *sw*, *tw*, som f.eks. i *dwæɪ'q*, *gwòl'*, *hwòlə*, *kwòt*, *pwò't*, *swa't*, *'twati'mu'ə*, *swòt* (dværg, gulv, huller/hullet (to), (spille)kort, porte, sværte, tværtimod, sort). Som det ses ovenfor, indgår i en del SM-ord tokonsonantgrupper af typen *-w*, uden at det tilsvarende RM-ord indeholder “-v”.

3. I alle “hv”-ord i RM er h’et stumt, mens h’et i de tilsvarende SM-ord udtales, som f.eks. i *hwis*, *hwjgə*, *hwe'*, *hwæ'ə*, *'hwæɪ'brøj'*, *hwa* (hvis, hvid, hvede, hver, hvedebrød, hvad/hvabeħa`r).

4. Ang. trekonsonantgruppen *skw* se § 17.

*v*, *w* i indlyd og udlyd:

Begge konsonanter anvendes hyppigt i SM i ind- og udlyd, i mange tilfælde svarende til “v” i RM.

I nogle tilfælde svarer et *-w* i SM til “-ve” i RM, f.eks. i *dryw'* (drive) og *səw'* (sove), idet længde i SM modsvarer en stavelse i RM.

<sup>3</sup> Navnet “Oddense” betyder Odins ve (vi), som navnet “Odense” også gør det. SM-navnet *wòj'ns* kunne antyde, at Odin oprindeligt havde navnet Wojn, hvilket - i hvert fald for det indledende “W”’s vedkommende - understøttes af, at det tyske navn for Odin er “Wotan”.

Mens *v* i forlyd i SM stort set svarer til RM's "v", svarer et *v* eller et *w* i ind- og udlyd i SM i mange tilfælde til et "b" i RM, som f.eks. i *taːv* og *tawt* (tabe, tabt).

I en del ord svarer et "j" i RM til et *w* i SM, som f.eks. i *hywˈ* (høj).

Næste tabel viser eksempler på anvendelse af *w* og *v* i ind- og udlyd:

<i>nywəs</i>	nøjes	<i>tswˈə</i>	ture	<i>hoːv</i>	håbe
<i>awə</i>	ager (no), avet (bio)	<i>hawˈl</i>	hagl	<i>rejˈv</i>	reb
<i>lywˈ</i>	liv	<i>lɔwt</i>	loft	<i>skav</i>	skab
<i>hawˈ</i>	have (no)	<i>dawˈ</i>	dage	<i>droːv</i>	dråbe
<i>drywˈ</i>	drive	<i>knywˈ</i>	knive	<i>dygv</i>	dyb
<i>løwə</i>	lever (no, uo)	<i>gjewt</i>	portion (foder)	<i>knjˈv</i>	knibe
<i>gywt</i>	gift (to)	<i>kjɔwt</i>	købt	<i>krøːv</i>	krybbe
<i>skywˈ</i>	Skive, skive	<i>løwˈ</i>	leve	<i>slovə</i>	slubre (dyr)
<i>dɔwˈl</i>	dobbelt	<i>æwˈl</i>	æble	<i>roːv</i>	råbe
<i>tawt</i>	tabt	<i>rɔwt</i>	råbt	<i>løːv</i>	kurv (stor)
<i>ywˈ</i>	øje	<i>løwˈ</i>	løj	<i>siˈəv</i>	sæbe

## § 17 s

*s* bruges helt parallelt i SM og RM.

*s* indgår som første led i tokonsonantgrupperne *sj, sk, sl, sm, sn, sp, st, sw* og trekonsonantgrupperne *spr, skr, str, skj, skw, spl, spj, stj*. Grupperne og de tilsvarende ord svarer nogenlunde til de tilsvarende ord og forbindelser i RM.

Her gives eksempler på brug af to- og trekonsonantgrupperne:

<i>sjap</i>	sjap	<i>sjælən</i>	sjælden	<i>skɔː</i>	skade
<i>skylˈ</i>	skyldte	<i>skiˈp</i>	skæppe	<i>skuˈəl</i>	skole
<i>slanˈ</i>	slange	<i>slet</i>	slidt	<i>sme</i>	smed (no)
<i>snøt</i>	snydt	<i>snɔˈə</i>	snart	<i>spjks</i>	spis
<i>spelˈ</i>	spilde	<i>smuˈə</i>	smurt	<i>sweŋˈ</i>	svinge
<i>stij</i>	stige, sti	<i>staˈp</i>	stoppe (pibe)	<i>swòˈt</i>	sorte
<i>sprenˈ</i>	springe	<i>spræˈt</i>	sprætte	<i>skraːv</i>	skrabe
<i>stræːv</i>	skynde sig	<i>stroˈl</i>	stråle	<i>spleˈt</i>	splitte
<i>skwòlˈp</i>	skvulpe	<i>skwòlə</i>	skoler	<i>spljgə</i>	splid
<i>spjaˈt</i>	spjætte	<i>stjat</i>	stjært	<i>stjæˈn</i>	stjerne
<i>skjalˈn</i>	skelne	<i>skjaˈə</i>	skær (no)	<i>skrijˈqə</i>	skriger
<i>skjænˈ</i>	skinne	<i>straqt</i>	strakt	<i>skjønˈ</i>	skønt, dejligt

## § 18 j (bogstavnavnet er på SM *jej*)

*j* forekommer noget hyppigere i SM end i RM, både i ind- og udlyd, herunder også i to- og trekonsonantgrupper.

### *j* i forlyd

SM har som hovedregel *j* i forlyd, hvor RM også har det, men derudover også i en del ord, som på RM begynder med vokal, f.eks. *jæn'*, *jænə*, *jæn'lə*, *jæn'n*, *jænəst*, *jəwə*, *ja's* (én, ene, enlig, (den) ene, eneste, yver, aftes). Modsat forholder det sig med "jul", der på SM hedder *yw'l*

*j* indgår i tokonsonantgrupperne *bj*, *dj*, *fj*, *gj*, *hj*, *kj*, *mj*, *pj*, *sj*, *tj*, og anvendelsen af *j* er her meget mere udbredt end i RM. I RM er f.eks. et tidligere udtalt "j" bortfaldet i nogle tokonsonantgrupper, mens det tydeligt udtales i de tilsvarende SM-ord, f.eks. i *gjem'*, *gja'n*, *gjø* (gemme, gerne, gøre) og i stednavne som Gedved, Gern, København: *gje'və*, *gjæ't'n*, *kjəwən'haw'n*.

I mange tilfælde har SM fået konsonant + *jæ*, hvor ældre sprogtrin må formodes at have haft konsonant + *iə*. Eksempelvis har *mjæneŋ* og *bjæ'n* (mening, ben (ft)) så været udtalt *mi'əneŋ* og *bi'ən*.

Der findes dog også eksempler på, at tokonsonantgrupper med *j* indgår i RM-ord, men ikke i de tilsvarende SM-ord. Det gælder f.eks. ordene skjule og fjord (*skyw'l*, *fyw'ə*).

*j* indgår i trekonsonantgrupperne *skj*, *spj*, *stj* og anvendes også her noget hyppigere i SM end i RM.

Nogle eksempler på anvendelse af *j* i flerkonsonantgrupper:

<i>bjæ'n</i>	ben (ft)	<i>dje</i>	deres	<i>fjet</i>	fedt
<i>gja'n</i>	gerne	<i>hjəli</i>	le (no)	<i>kja'n</i>	kærne
<i>mjæneŋ</i>	mening	<i>mjalk</i>	mælk	<i>pjal'tə</i>	pjaltet
<i>sjat</i>	sjat	<i>tjænəst</i>	tjeneste	<i>tjæl</i>	frostlag
<i>skjænə</i>	skinner	<i>skja'l'n</i>	skelne	<i>skjət</i>	skudt
<i>fä'skjə't</i>	uartige, kåde	<i>spja't</i>	spjætte	<i>spjal'</i>	Spjald
<i>stjat</i>	stjært	<i>stjæn'n</i>	stjerne	<i>stjænə</i>	stjerner

### *j* i udlyd og indlyd

*j* indgår i mange SM-ord, flere end i RM og i flere sammenhænge. SM's såkaldte *j*-diftonger ender på en slap vokal *j*, som - i mangel af et regulært udlyds -*j*- kan opfattes som udlydsudtalen af fonemet /*j*/ . Det forekommer i ord af følgende typer:

1. Ord helt parallelle med RM's, f.eks. *maj'*, *næj'* (maj, nej).
2. Ord, hvor gliderne *ij'* og *γj'* indgår - i lang eller kort form - f.eks. *sij*, *mij'n*, *tij'ə*, *γij*, *lyj'*, *tyj'lə* (side, min/mine, tider, gødning, lyde, tydelig). Se også fig. 3 (s. 24) i kapitel 2.
3. Ord, hvor SM-*j* svarer til *ð* eller "g" i RM, eksempelvis følgende:
 

*laj*, *laj'*, *bøj*, *røj*, *røj'*, *bløj*, *åj'ə*, *lāj'n*, *brej'*, *næjə*, *sæj'*<sup>4</sup>, *stij* (loft (lad) (over kostald), lade (våben) (uo), bud, rydde, røde, blod, odder, lodden, bred (to), (det) nederste, sige, stige).
4. SM-ord, hvor forbindelsen *æj* svarer til RM-*æ* foran "st" eller "ks", f.eks. *hæjst*, *bedjst*, *næjst*, *sæjs*, *læj's* (hest, bedst, næste, seks, lektier).
5. Ord, hvor *ej'/ej'*, *øj'/øj'*, *øj'/øj'* svarer til udlydende langvokal i RM, f.eks. *frej'*, *brej'*, *snøj'*, *snøj'* (frø (af roer el.lign.), brede/bred (to), sne, sneede). Se §7, kapitel 2.

## § 19 h

*h* forekommer kun i forlyd, dels foran de fleste vokaler og dels i konsonantgrupperne *hj* og *hw*. Disse grupper svarer i de fleste tilfælde til "hj" og "hv" i RM - med en afgørende forskel: Mens *h*'et er stumt i RM, udtales det altid i SM.

*hj* efterfølges aldrig af glidere, diftonger og de snævre vokaler, sjældent af halvsnævre vokaler, men noget hyppigere af nogle af de halvdybe og dybe vokaler, jvf. følgende tabel:

<i>hjem'</i>	hjem	<i>hjem'</i>	hjemme	<i>hjəli</i>	(hø)le
<i>hjo, hst</i>	høhøst	<i>hjo, r'n</i>	hjørne	<i>hjæ, r'n</i>	hjerne
<i>hjæ, r'k</i>	Hjerk	<i>hjå, r't</i>	hjort	<i>hjask</i>	jaske
<i>hja'ə</i>	hjord	<i>hja' t</i>	hjerte	<i>hjalp</i>	hjælp

*hw* anvendes noget hyppigere end *hj*, og som det er tilfældet med *hj*, mest foran dybe vokaler. I den næste tabel er der medtaget alle de muligheder for *hw* efterfulgt af vokal, som jeg har kunnet finde frem til.

<sup>4</sup> *æn sæj'* (noget, man siger) er en sproglig vending, næsten en slags ordsprog. Et eksempel: Vil man begrunde et "nej tak", når man bliver budt tredje eller fjerde gang ved bordet, siger man med en *sæj'*: *dæ, i æ, i əsə bon' i ja'əfəlk*, (der er også bund i fattigfolk). Hertil kan så føjes en kommentar fra en formodentlig velstående gårdmandskone: *de æ, i dæ, i əsə i vi anə* (det er der også i os andre).

<i>hwi't</i>	hvidte	<i>hwis</i>	hvis	<i>hwjgə</i>	hvid
<i>hwij'l</i>	hvile	<i>hwew's</i>	hveps	<i>hwe'</i>	hvede
<i>hwð.ɹ</i>	horn	<i>hwðl</i>	hul (n)	<i>hwðlə</i>	huller, huller
<i>hwæ'ə</i>	hver	<i>hwæ'l</i>	hælde (f.eks. <i>hwæm'</i> tårn)		hvem
<i>hwæ.ɹ</i>	vende (hø)	<i>'hwæ.ɹ,brøj'</i>	hvedebrød	<i>'hwæ'ə'jæn'</i>	allesammen
<i>hwæ.ɹ'kən</i>	hverken <sup>5</sup>	<i>hwa tjk</i>	hvornår	<i>'hwafə,nu'ə</i>	hvilke
<i>hwalp</i>	hvalp	<i>'mål',hwalp</i>	muldvarp	<i>hwa</i>	hvabeha'r

## § 20 Det manglende *ð*

*ð* forekommer som bekendt ikke i SM, men et RM-*ð* har mange modsvarigheder her. Nogle af dem er behandlet ovenfor, men her til slut vil jeg alligevel forsøge at lave en samlet oversigt over mulighederne.

1. I mange ord anvendes *ɹ* eller *ə*, f.eks. *ma.ɹ*, *fa.ɹ*, *a.ɹ*, *skå.ɹ*, *bå.ɹ.ŋ*, *få'u.ə.n*, *bø.ə* (mad, fad, ad, skud, budding/armfuld, foruden, bøder).

2. I mange, måske de fleste, tilfælde benyttes *j*, som f.eks. i *sej*, *sij*, *skyj*, *røj*, *røj*, *wøj*, *bøj*, *høj* (sidde, side, skyde, røde, rydde, vade, bud, havde).

3. I en del ord, hvori der indgår glider eller klusilspring (*lj*, *lj*, *sw*, *jk/ig*, *vk/vg*, *sk/sg*), savnes der helt et konsonantisk element svarende til RM's *ð*, lyden er bortfaldet) Tilsvarende bortfald forekommer i mange ord med diftongerne *i.ə* og *u.ə* eller langvokal. Se tabellen nedenfor.

<i>hjk</i>	hedde	<i>lyk</i>	lyd	<i>stsgə</i>	stud
<i>hij</i>	hed (uo)	<i>skyj</i>	skyde	<i>tsw'ə</i>	tuder
<i>lij</i>	lide	<i>byj</i>	byde	<i>rsw'ə</i>	ruder (glas)
<i>sw'ə</i>	ude	<i>gu'ə</i>	gode	<i>mu'ə</i>	modig
<i>fi'ə</i>	fed	<i>ki'ə</i>	kæde	<i>fu'ə</i>	fod
<i>fre'</i>	frede	<i>blø'</i>	bløde	<i>græ'</i>	græde
<i>fre'ə</i>	freder	<i>blø'ə</i>	bløder, blødere	<i>græ'ə</i>	græder
<i>swe'ə</i>	sveder	<i>lɔ'</i>	lade (no)	<i>blɔ'ə</i>	blader
<i>le'</i>	lede, f.eks. gymnastik	<i>bø'</i>	bøde	<i>li'ə</i>	lede (efter noget)

<sup>5</sup> *hwæ.ɹ'kən* er en folkelig og barsk betegnelse for en person af ubestemt køn (en, der hverken er det ene eller det andet).

# Kapitel 4 Sallingsprogets Grammatik

## § 21 Kendeord

### Det ubestemte kendeord

Der eksisterer kun ét køn i SM, passende kaldt fælleskøn. Det ubestemte kendeord - og der er kun ét - hedder *æn*. Det svarer fuldstændigt til “en” og “et” i RM. Eksempler på anvendelsen af *æn*:

*æn bɔ'ə, æn hskʰs, æn hun', æn pæ'n ta'q, æn gu'ə tælbøj, æn masə kjø, æn masə menaskə, æn masə bə'ə, æn stu'ə stə'k, æn pak tæn'stekə* (et barn, et hus, en hund, et pænt tag, et godt tilbud, en masse kød, en mængde (masse) mennesker, en mængde (masse) børn, et stort stykke, en æske tændstikker).

Som antydnet ovenfor svarer SM's *æn masə* både til RM's “en mængde og “en masse”.

### De bestemte kendeord

De bestemte kendeord er *æ, dæn, de, dæm*.

I SM er de bestemte kendeord altid foranstillede, i modsætning til RM, hvor de kun er foranstillede foran tillægsord.

*æ* anvendes umiddelbart foran navneord i ental og flertal og foran begrebs- og stofnavne som f.eks.: *æ bɔ'ə, æ hskʰs, æ hun', æ ðn'n, æ bə'ə, æ hsw's, æ fōw'l, æ ljj'mə, æ sogə, æ jæ'an, æ gle', æ ho'v* (barnet, huset, hunden, middagsmaden, børnene, husene, fuglene, fejekostene, sukkeret, jernet, glæden, håbet).

Foran tillægsord - som regel, men ikke altid, efterfulgt af navneord - anvendes i ental *dæn* eller *æ*, uden at der eksisterer en skarp grænse for, hvornår man anvender det ene, og hvornår man anvender det andet ord. Fortrinsvis anvendes *æ* dog, hvor man nævner én ud af nogle få muligheder. Foran tillægsord, der bruges navneagtigt, anvendes *de*, svarende til RM's “det”. Nogle eksempler:

*dæn nøj' bjgl/æ nøj' bjgl, dæn blo' hem'əl, dæn skjøn' 'ɔ'plow'əls, dæn fōst ok'to'bə, dæn stu'ə man'/æ stu'ə man', æ 'to'fsw'ə plɔw', dæn be'ə, dæn gaməl, de skjøn', de gu'ə, de skjønəst, de bæjst* (den nye bil, den blå himmel, den dejlige oplevelse, den første oktober, den store mand, den tofurede plov, den lille, den gamle, det smukke, det gode, det smukkeste, det bedste).

Visse (kendte) mænd (familieoverhoveder) kan identificeres ved deres efternavn og det foranstillede bestemte kendeord *æ*, f.eks. (fra Oddense-Otting kommune) *æ æj'skjæi*, *æ kåleŋ*, *æ ulstrop* ((personerne) Niels Ejskjær, Esper Kolding, (ukendt fornavn) Ulstrup).<sup>1</sup>

Foran tillægsord i flertal anvendes som hovedregel *dæm*, sommetider *æ*, men aldrig *di*. Her nogle eksempler:

*dæm anə*, *dæm smə*, *dæm gaməl*, *dæm gaməl go'ə*, *dæm trej' pjeqə*, *dæm pæ'n pjeqə/æ pæ'n pjeqə*, *dæm stu'ə bəw'neŋə/æ stu'ə bəw'neŋə*, *dæm swə'n gaməl daw*, *dæm 'alə,sam'an* (de andre, de små, de gamle, de gamle gårde, de tre piger, de pæne piger, de store bygninger, de svundne gamle dage, dem alle).

## § 22 Navneord

Navneordene kan talbøjes og forekommer altså i ental og flertal, men der er stor forskel på talbøjningerne i SM og RM.

### Navneordenes flertalsdannelse

Flertalsbøjningen kan foretages på følgende måder:

1. Ved tilføjelse af endelsen *ə*.
2. Ved tilføjelse af vestjysk stød.
3. Ved ændring i ordets længde- eller stødforhold.
4. Ved omlyd, evt. sammen med andre ændringer.
5. Ingen ændring.
  - 5.1. Samme angivelse af ental og flertal.
  - 5.2. Flertalsord.
  - 5.3. Begrebs- og stofnavne.
  - 5.4. Egennavne.

#### 1. Flertalsdannelse ved tilføjelse af *ə*:

Denne den mest almindelige form for flertalsdannelse modsvarer i stor udstrækning flertalsdannelse i RM ved tilføjelse af "r", "er" og (i et mindre antal ord) "e". I visse tilfælde sker der også andre ændringer, som det ses i nogle af eksemplerne nedenfor. Flertal dannet på denne måde gælder (i hvert fald) for følgende grupper:

1.1. Ord med langvokal eller lang stemt konsonant i sidste stavelse, f.eks. *hə'n*, *kjəw'l* og *slaw* (høne, kjole, slags) med flertalsformerne *hə'nə<sup>2</sup>*, *kjəw'lə*, *slawə*. Som det ses, bortfalder konsonantlængde umiddelbart foran *ə*.

1.2. Ord, der ender på vestjysk stød, f.eks. *skjəw't* og *'rə,spæ't* (skjorte, rødspætte) med flertalsformerne *skjəw'tə*, *'rə,spæ'tə*.

<sup>1</sup> I digtet *jæn's hans 'hywl,bo* benytter Jeppe Åkjær samme konstruktion, idet Jens Bruus to gange kaldes *æ brsks* (min lydskrift).

<sup>2</sup> Ordet *hə'nə* er flertal af *hə'n*, mens *həns* også omfatter *æ kə'k* (hanerne).

1.3. En række ord uden stød og uden længdemarkering, der danner flertal ved tilføjelse af *ə* (evt. med samtidig tilkomst af vestjysk stød eller alm. stød), f.eks. *ma'dras* og *skat* (madras, skat) med flertalsformerne *ma'drasə*, *skatə*.

1.4. En del ord med almindeligt stød i sidste stavelse, f. eks. *kròw'* og *tələ'gram'* (kro, telegram) med flertalsformerne *kròw'ə*, *tələ'gram'ə*. En del af ordene, f.eks. *dræŋ'* og *sæŋ'*, mister stødet i flertal, jvf. følgende tabel.

1.5. Nogle få klusilspringsord som *biɣl* (bil) og *brskɔ* (brugs) med flertalsformerne *biɣlə* og *brskɔə*.

I den følgende tabel gives der eksempler på flertalsdannelse i de fem grupper 1.1. - 1.5.:

<i>sal'm, sal'mə</i>	salme, salmer	<i>bâl', bâlə</i>	bolle, -er	<i>ken', kenə</i>	kind, -er
<i>tøn', tønə</i>	tønde, -er	<i>föl, föl'ə</i>	føl, føl	<i>va's, va'sə</i>	vase, -er
<i>hɔ', hɔ'ə</i>	hare, -er	<i>va', va'ə</i>	vare, -er	<i>blom', blomə</i>	blomme, -er
<i>sæ'l, sæ'lə</i>	seddel, sedler	<i>kâ.r, kâ.rə</i>	kurv, kurve	<i>fa.r, fa.rə</i>	farve, -er
<i>klɔ'k, klɔ'kə</i>	klokke, -er	<i>rɔ't, rɔ'tə</i>	rotte, -er	<i>lɔ'p, lɔ'pə</i>	loppe, -er
<i>ba'k, ba'kə</i>	bakke, bakker	<i>pa't, pa'tə</i>	patte, -er	<i>le'p, le'pə</i>	læbe, -er
<i>ha'k, ha'kə</i>	hakke, hakker	<i>la't, la'tə</i>	lægte, -er	<i>mɔ't, mɔ'tə</i>	måtte, -er
<i>skø't, skø'tə</i>	skytte, skytter	<i>bø't, bø'tə</i>	bøtte, -er	<i>løj't, løj'tə</i>	lygte, -er
<i>fâ.r'kle, fâ.r'kle'ə</i>	forklæde, forklæder				
<i>lɔq, lɔq'ə</i>	låg, låg	<i>flaq, flaq'ə</i>	flag, flag	<i>ræt, ræt'ə</i>	ret, retter
<i>skiv, skiv'ə</i>	skib, skibe	<i>gjæ, gjæ'ə</i>	ged, -er	<i>næt, næt'ə</i>	nat, nætter
<i>kas, kasə</i>	kasse, -er	<i>blus, blusə</i>	bluse, -er	<i>søn, sønə</i>	søn, -er
<i>tòw, tòw'ə</i>	tog, tog	<i>lɔw, lɔwə</i>	lov, love	<i>ræw, ræwə</i>	ræv, ræve
<i>skywt, skywtə</i>	skørt, -er	<i>kant, kant'ə</i>	kant, -er	<i>plas, plasə</i>	plads, pladser
<i>dræŋ', dræŋə</i>	dreng, drenge	<i>sæŋ', sæŋə</i>	seng, senge	<i>o', o'ə</i>	å, åer
<i>bej', bej'ə</i>	bid, bid	<i>træj', træj'ə</i>	træ, -er	<i>bøj', bøjə</i>	by, byer
<i>bròw', bròw'ə</i>	bro, -er	<i>knæ', knæ'ə</i>	knæ, knæ	<i>søn', sønə</i>	synd, -er
<i>skyk, skygə</i>	sky, -er	<i>kijl, kijlə</i>	kedel, -er	<i>bijk, bijə</i>	bi, bier

## 2. Flertalsdannelse ved vestjysk stød:

Navneord, der i ental ender på klusil (uden stød) efter stemt lyd, danner i reglen flertal ved tilføjelse af vestjysk stød, som det ses i den næste tabel:

<i>hwalp, hwal"p</i>	hvalp, -e	<i>kamp, kam"p</i>	kamp, -e	<i>hat, ha"t</i>	hat, -te
<i>kat, ka"t</i>	kat, -te	<i>kɔp, kɔ"p</i>	kop, -er	<i>skik, ski"k</i>	skik, -ke
<i>flep, fle"p</i>	flip, -er	<i>slɔt, slɔ"t</i>	slot, -te	<i>tɔp, tɔ"p</i>	top, -pe
<i>donk, don"k</i>	dunk, -e	<i>swamp,</i>	svamp,	<i>tæp,</i>	tæppe,
		<i>swam"p</i>	svampe	<i>tæ"p</i>	tæpper
<i>stak, sta"k</i>	stak, -ke	<i>han̄k, han̄"k</i>	hank, -e	<i>frak,</i>	frakke,
				<i>fra"k</i>	frakker
<i>kɔk, kɔ"k</i>	kok, -ke	<i>kå.t, kå.t"t</i>	kort (ej spil)	<i>kjep, kje"p</i>	kæp, -pe

## 3. Flertalsdannelse ved langvokal, glider eller lang stemt konsonant:

Hertil hører (i hvert fald) følgende grupper:

3.1. En del ord med almindeligt stød, f.eks. *lo's, æ'l* (lås, kortvarig byge) med flertalsformerne *lo's, æ'l*<sup>3</sup>. Som det ses, falder stødet bort i flertalsformerne og erstattes med længde.

3.2. Nogle stødløse ord som *hals, skraw* (hals, udligger på høstvogn) med flertalsformerne *hal's, skraw*. For nogle ords vedkommende kan jeg være i tvivl om, hvorvidt der også tilføjes et *ə* i flertal, så f.eks. *skraw* i flertal hedder *skraw* eller *skrawə*.

3.3. Klusilspringsord, der danner flertal ved hjælp af de tilsvarende glidere, f.eks. *vijn* (vin) med flertalsformen *vij'n*. En del af ordene ender på *ə* både i ental og flertal, f.eks. *msgə, mswə* (mur, mure). Jvf. i øvrigt pkt. 1.5. angående flertal af klusilspringsord ved tilføjelse af *ə* og pkt. 5.1. om uændret flertalsdannelse.

3.4. Ord, der i ental ender på *ə* som f.eks. *ko'msw'nə* (kommune) med flertalsformen *ko'msw'nə*, og *mɔ'nə* (måned) med flertalsformen *mɔ'nə*<sup>4</sup>. Her optræder *ə* som langvokal, i de fleste tilfælde med en ret begrænset forøgelse af længden fra *ə* til *ə*, men dog så tydelig, at den hørende opfatter flertalsformen.

Næste tabel viser eksempler på flertalsdannelse i grupperne 3.1. - 3.4.

<i>saŋ', saŋ'</i>	sang, -e	<i>gɔŋ', gɔŋ'</i>	gang, -e	<i>ka'l', ka'l'</i>	kalv, -e
<i>pen', pen'</i>	pind, -e	<i>rem', rem'</i>	rem, -me	<i>lam', lam'</i>	lam, lam
<i>kɔm', kɔm'</i>	kam, -me	<i>drem', drem'</i>	drøm, -me	<i>lo'ə, lo'ə</i>	lår, lår
<i>hun', hun'</i>	hund, -e	<i>mɔn', mɔn'</i>	mund, -e	<i>bi'ən, bjæn'</i>	ben, ben

<sup>3</sup> *dæi æi trej' æ'l i æn byj'q* (byge), siger man.

<sup>4</sup> I kapitel 3 findes der en gennemgang af, hvordan man i SM klarer sig uden det bløde d. Her klarer man sig (nemt) ved simpelthen at droppe d-lyden i "måned".

<i>tâ'ɪn, tâ'ɪn</i>	tårn, -ne	<i>glaj's, glaj's</i>	glas, glas	<i>hæ'l, hæ'l</i>	hæl, hæle
<i>dans, dan's</i>	dans, -se	<i>vals, val's</i>	vals, valse	<i>fat, fat</i>	fad, fade
<i>lɔw, lɔw</i>	lov, love	<i>saq, sa'qə</i>	sag, sager	<i>haw, haw</i>	hav, have
<i>lyk, lyj'</i>	lyd, lyde	<i>tygə, tyj'ə</i>	tyr, tyre	<i>hsk's, hsw's</i>	hus, huse
<i>tsqə, tsw'ə</i>	tur, ture	<i>tjk, tij'ə</i>	tid, tider	<i>msgə, msw'ə</i>	mur, mure
<i>fjgl, fj'l</i>	fil, file	<i>piql, pij'l</i>	pil, pile	<i>sygl, syj'l</i>	syl, syle
<i>klsgə, klsw'ə</i>	klud, -e	<i>stsgə, stsw'ə</i>	stud, stude	<i>bsqə, bsw'ə</i>	bur, bure
<i>domə, domə'</i>	dommer, -ere	<i>ventə, ventə'</i>	vinter, -tre	<i>mæjə, mæjə'</i>	middag, -e
<i>gryj'ə, gryj'ə'</i>	gryde, -er	<i>tyj'ə, tyj'ə'</i>	tøjr, tøjr	<i>fɔ'ə, fɔ'ə'</i>	far, fædre
<i>mu'ə, mu'ə'</i>	mor, mødre	<i>dæ"ə, dæ"ə'</i>	datter, døtre	<i>rsw'ə, rsw'ə'</i>	rude, ruder

Helt uregelmæssigt bøjes ordet *hɔwə* (hoved, kreatur) med flertalsformen *hɔw'də* (hoveder, kreaturer).

4. Omlyd - i mange tilfælde sammen med andre af ovennævnte ændringer:  
I de fleste tilfælde svarer omlyd ved flertalsdannelse i SM og RM nogenlunde til hinanden.

En del ord får omlyd ved flertalsdannelse i RM, men ikke i SM, og for nogle få ords vedkommende forholder det sig omvendt, men hovedparten er fælles for SM og RM.

I nedenstående tabel gives der eksempler på flertalsdannelse ved omlyd, dels hvor der er omlyd både i SM og RM, dels hvor der kun er omlyd det ene sted.

<i>fu'ə, fæ'ɪ</i>	fod, fødder	<i>brɔw'ə, brɔjə</i>	broder, brødre	<i>ɔ'n, æn'ə</i>	and, ænder
<i>gɔ's, gjes</i>	gås, gæs	<i>tɔ', tæ'ə</i>	tå, tæer	<i>kɔw', kygə</i>	ko, køer
<i>sɔw', sø'ə</i>	so, søer	<i>bɔ'ə, bɔ'ə</i>	barn, børn	<i>man', mæn'</i>	mand, mænd
<i>hɔ'n, hinə</i>	hånd, hænder	<i>bɔ'q, bɔq'ə</i>	bog, bøger		
<i>dɔ', daw</i>	dag, dage	<i>yw', øw'n</i>	øje, øjne	<i>tɔŋ', tån'</i>	tang, tænger
<i>fɔ'e, fɔ'ə'</i>	far, fædre	<i>mu'ə, mu'ə'</i>	mor, mødre	<i>dæ"tə, dæ"tə'</i>	datter, døtre
<i>næt, næ"ə</i>	nat, nætter	<i>tæn', tæ'n'ə</i>	tand, tænder	<i>stɔŋ', stɔŋ'</i>	stang, stænger

5. Ingen ændring:

5.1. Ingen ændring fra ental til flertal

Både i RM og i SM er der en del ord, som er ens i ental og flertal, og hvor det så må fremgå af sammenhængen, om der er tale om det ene eller det andet.

Alle ordene i næste tabels første afsnit, bortset fra “skål/skåle” og “roe/roer”, er, som det ses, også i RM ens i ental og flertal. Ordene “hundrede” og “tusind” kan i ikke-tællende sammenhænge få tilføjelsen “r” eller “er” i flertal i RM, f.eks. i et udtryk som “tusinder af mennesker”. Noget lignende er ikke tilfældet i SM.

## 5.2. Flertalsord

Nogle SM-ord angiver altid flertal, eksempelvis *swign*, *fɔlk* (svin<sup>5</sup>, folk<sup>6</sup>), som er tællelige, *bɔwːsə* (bukser), hvor begrebet “par” er underforstået, og *soːp* (suppe), en slags stofnavn i flertal. Se tabellens 2. afsnit.

## 5.3. Begrebs- og stofnavne

I al almindelighed gælder det, at begrebs- og stofnavne - i SM som i RM - ikke forekommer i flertal og derfor heller ikke kan have nogen flertalsbøjning. I næste tabels tredje afsnit vises nogle eksempler.

<i>mʌks, mʌks</i>	mus, mus	<i>lɪgn, lɪgn</i>	lyn, lyn	<i>syːən, sɪːən</i>	syn, syn
<i>hʌnə, hʌnə</i>	hundrede, d.s.	<i>tsksən, tsksən</i>	tusind(e), d.s.	<i>mɪgl, mɪgl</i>	mil, mil
<i>meːtə, meːtə</i>	meter, -er	<i>oːə, oːə</i>	år, år	<i>uːə, uːə</i>	ord, ord
<i>fæjːl, fæjːl</i>	fejl, fejl	<i>æːg, æːg</i>	æg, æg	<i>dɪgə, dɪgə</i>	dyr, dyr
<i>fesk, fesk</i>	fisk, fisk	<i>tɔsk, tɔsk</i>	torsk, torsk	<i>oːl, oːl</i>	ål, ål
<i>skòwː, skòwː</i>	sko, sko	<i>ruːə, ruːə</i>	roe, roer	<i>skoːl, skoːl</i>	skål, skåle
<i>træːsko,</i> <i>træːsko</i>	træsko, træsko	<i>silː, silː</i>	sild, sild		
<i>soːp</i>	suppe	<i>grøjːə</i>	grød	<i>fløː</i>	fløde
<i>bɔwːsə</i>	bukser	<i>brælə</i>	briller	<i>fāːlːælːə</i>	forældre
<i>søskən</i>	søskende	<i>òwːn</i>	avner	<i>stovə</i>	stubble (korn)
<i>stɔːn</i>	stunder, tid	<i>tāːr</i>	tørv	<i>næːtə</i>	aftensmad
<i>ˈfliːəːtal</i>	flertal	<i>hoːv</i>	håb	<i>reːspæqt</i>	respekt
<i>trængsəl</i>	trængsel	<i>ˈfāːlːtɪk</i>	fortid	<i>ˈhisiːhiːə</i>	hidsighed
<i>åːlːə</i>	alder	<i>grøː</i>	grøde	<i>wanː</i>	vand
<i>jòwːə</i>	jord	<i>ɪks</i>	is	<i>sogə</i>	sukker
<i>grɪgn</i>	gryn	<i>salːpitə</i>	salpeter	<i>gɪj</i>	kunstgødning
<i>mɔw</i>	møg	<i>halːm</i>	halm	<i>kulː</i>	kulde
<i>sòwːn</i>	søvn	<i>grisəːrɪk</i>	griseri	<i>kwöl</i>	kul

<sup>5</sup> Man kan anvende entalsformen *swign* - i nedsættende betydning - om et menneske, men dyret hedder i ental *grɪks*.

<sup>6</sup> *fɔlkəns* anvendes - let nedladende - i tiltale til en gruppe mennesker for at skabe opmærksomhed og er vel at betragte som en slags afledning til *fɔlk*.

#### 5.4. Egennavne

Normalt kan egennavne ikke talbøjes, men man kan dog i SM såvel som i RM finde undtagelser, f.eks. “bag hvilke de små Sørene har rustet sig til leg” fra Åkjærs “Sneflokke kommer vrimlende” og udtrykket “de danske Jenser” om danske soldater. I begge to tilfælde er det dog nærmest RM-sprog, der er tale om.

I de fleste tilfælde er SM-udgaven og RM-udgaven af et egennavn næsten ens, så forskellene indskrænker sig til de almene forskelle mellem de to sprog som f.eks. 1. *skɣw* (Skive), hvor langt “i” + slutstavelse i RM svarer til SM-*ɣw*, 2. *har* (Harre) og *ven* (Vinde), hvor længde på en konsonant i SM modsvarer en stavelse i RM, 3. *væjstəgo* (Vestergård), hvor hel- eller halvtryk i sidste del af et sammensat ord i RM bliver reduceret til levistryk i SM, 4. *røɽŋ* (Rødding), hvor et blødt RM-”d” modsvarer af *ɽ*, og 5. *ko’s* (Kås), hvor *o* i SM modsvarer “å” i RM.

I en del tilfælde afviger et SM-ord dog så meget fra det tilsvarende RM-ord, at det bliver næsten ukendeligt. Eksempler:

*waj’m* (Vadum), *wøj’ns* (Oddense), *ɔ’ŋ* (Otting), *wələ* (Ole), *ajs* (Anders), *pæj’ə* (Peter, Peder), *pe’dan’əsən* (Peter Andersen), *rɔ’əl* (Rogild), *ka* ‘*bøj’kə* (Karen Bødker).

#### Ejefald

Navneord danner som hovedregel ejefald ved hjælp af et indskudt ejestedord (se § 23) umiddelbart efter navneordet som f.eks. *wələ hans lsw* (Oles hue) og *æ msgə si faɽ* (murens farve).

Ejestedordene er *hans*, *hinə*, *si*, *wa*, *je* og *dje* (hans, hendes, sin/sit, vores, jeres, deres), mens *mi* (min, mit, mine) ikke kan benyttes i den forbindelse. Bru- gen af ejestedordene til dannelse af ejefald illustreres nedenfor. Det bemærkes, at man i 3. person ental benytter *hans*, *hinə* om personer og navngivne dyr, men ellers *si* om ting og dyr.

1. *ajs pæj’sən hans go’ə* (Anders Pedersens gård)
2. *dæn oŋ’ ku’ən hinə trej’ bə’ə* (den unge kones tre børn)
3. *æ hsk’s si ta’q* (husets tag)
4. *æ sku’əl si tɔw’ dej’n waɽ næjstən ljj’ gaməl* (skolens to lærere var næsten lige gamle)
5. *de waɽ swæn’ ɔ mæ wa tsgə* (det var Svends og min tur - noget klodset RM-sprog)
6. *dæ å di bròw’ə je go’ə* (din og din brors gårde)
7. *dæn ku sjk tjk go’ə dje mölə* (man kunne se ti gårdes møller)
8. *di fā’tal’ ɔm kaɽ’l ɔ æl’sə dje* ‘*ky’ə,tsgə* (de fortalte om Karl(s) og Elses køretur)

Sidste eksempel antyder en vanskelighed ved den normale s-genitiv i RM: Skal begge navne sættes i ejefald? Eller kun det sidste? Med brug af stedord er det i SM intet problem.

Det ses i eksemplerne 5. og 6., at man kan benytte konstruktionen for et navneord og et stedord, og man kan også benytte den for to stedord (+ ejestedordet), f.eks. i et udtryk som *dæ ɔ mæ wa syklə* (din og min cykel).

I Midtjyllands Avis 16/7 -98 kunne man læse følgende noget ubehjælpssomme udtryk fra en anmeldelse af en digterkonkurrence: Rikke Würtz fra Vinderslev's digt. Med brug af det indskudte stedord i SM ville udtrykket se sådan ud: *rekə vy.ʌts fræ venəslew hinə deqt*, hvilket ville være helt problemfrit.

Ejefaldskonstruktionen med det indskudte stedord kan man finde mange forskellige eksempler på fra forskellige steder (og tider), f.eks. følgende:

1. Gammel Jehannes hans biveliskistaarri (Gammel Johannes's bibelhistorie) - bogtitel (Åkjær).
2. Æ fraaww hinne Kjærrest (Fruens kæreste) - fra Æ Bindstouw (Blicher).
3. The Most High and Mighty Christianus the Fourth, King of Denmark, his Galliard - titel på musikstykke af John Dowland (1563 - 1626). Det kræver visse omskrivninger at oversætte titlen med brug af almindelig s-genitiv.
4. Nu bliver godtfolk deres børn lagt til med meget hovedbrud - fra Johs V. Jensen: 12 Himmerlandshistorier.

Sideløbende med denne form for omskrevet ejefald ved hjælp af stedord benytter man sig dog også i SM af s-ejefald, men jeg har ikke noget klart indtryk af fordelingen mellem de to former. Jeg mener dog, at ejefaldsdannelse ved hjælp af stedord i øjeblikket er noget på retur blandt SM-talende, og at den altså i en vis udstrækning bliver erstattet af s-ejefald.

TK benytter mest s-ejefald i sin bog. I mine øren lyder det uægte. Mine forældre fra samme tid og egn benyttede i daglig tale næsten udelukkende ejestedord. Eksempler på (begge former for) ejefald fra TK's bog:

Æn Kå'ls ar-be (en karls arbejde), ... næ'r a ten'ke o mi Få'rs lyw (når jeg tænker på min fars liv), ... mi Mu'r hinde Slæjt (min mors slægt).

Nedenfor angives nogle faste udtryk med ejefaldsdannelse af den ene eller anden slags:

*hwæ'ə dawsəns dɔ'* (hver eneste dag), *fā.ɪ 'de si 'skyl'* (af den grund (ca.)), *han wa.ɪ i koŋəns klæj'ə* (han var soldat), *de go øw'ə mi fārstan' ɔ lānt in' i æ præjstəs* (det går over min forstand og langt ind i præstens).

## Personidentifikation

I RM omtales en person ved sit fornavn, sit efternavn eller begge dele. Man kan eksempelvis sige: "Jeg mødte Hans, (eller Jensen eller Hans Jensen) inde i byen." Også i tiltale kan man benytte alle de tre former og sige: "goddag, Hans, (eller Jensen eller Hans Jensen).

Alt efter omstændighederne kan man som bekendt både i omtale og tiltale starte med “hr.”, “fru”, “frøken” samt evt. titel.

I SM er forholdene noget anderledes, og her vil jeg tage mit udgangspunkt i min egen kommune - Oddense/Otting - i tyverne og trediverne. Forholdene er ændret en del siden, både med hensyn til befolkningssammensætningen og sproget.

Familieoverhoveder:

I tiltale benyttede vi i langt overvejende grad kun fornavn om de almindelige SM-talende familieoverhoveder, d.v.s. mændene. En undtagelse dannedes af nogle få, hvor for- og efternavn var knyttet meget tæt sammen som f.eks. *sø'ən dɔ't* (Søren Dath).

I omtale benyttedes enten fornavn eller både fornavn og efternavn, men derimod ikke efternavnet alene, undtagen hvor det benyttedes i forbindelse med det foranstillede bestemte kendeord (se §21). Eksempelvis omtalte vi vores nabo Esper Kjærsgaard som *æspə* eller *æspə kja'sgo*, men ikke *kja'sgo*. Tre af vore nabogårdmænd hed Esper, så alene af den grund var man nødt til at medtage efternavnet i omtalen af dem. Da EK var en kendt person, kunne man også omtale ham som *æ kja'sgo*.

To andre naboer hed Karsten Mortensen og Peder Larsen. Førstnævnte blev kun kaldt Karsten og sidstnævnte altid Peder Larsen. En anden nabo hed Esper Kolding og blev omtalt ved både for- og efternavn. Han kunne dog også omtales som *æ kälən*, mens de to andre ikke kunne omtales som *æ la:isən* eller *æ må:ɪ'tənsən*.

Som ovenfor angivet kunne efternavnet ikke bruges alene. Man ville tro, det drejede sig om en helt anden (fremmed) person, hvis nogen f.eks. omtalte Karsten som Mortensen eller Peder Larsen som Larsen.

Andre familiemedlemmer:

De fire ovenfor nævnte var mænd og dermed familieoverhoveder, og de øvrige familiemedlemmer blev omtalt i forhold til dem, som regel ved brug af ordet *te*:

To af konerne hed henholdsvis *mitə te ka:istəns* og *gunil te pedə la:isəns*. Børnene hed *stinə (ka'ən, ta'qə) te ka:istəns* og *anə (la:is, æl'sə) te pedə la:isəns*. Det ville være helt utænkeligt at bruge andre navne i forbindelse med *te*, f.eks. *ta'qə te mitəs* (Mitte var jo ikke familieoverhoved).

Esper Kjærsgårds kone hed *ijma'rik*, (vistnok Inger Marie), og dette (usædvanlige) navn benyttede alle sig af, både i tiltale og omtale - uden at benytte efternavnet. Børnene (der var 11) blev omtalt som *anə (rut, u:ɪ'da, hæ'l'gə...)* *te æspə kja'sgos* eller ved for- og efternavn, f.eks. *anə kja'sgo*.

Esper Koldings kone og datter hed henholdsvis Kirstine og Lis og blev som regel omtalt ved både for- og efternavn, måske fordi der var tale om en fremtrædende familie i kommunen (Esper Kolding var i mange år både

sognerådsformand og sognefoged), men man kunne dog også nævne dem som *kje'stj'nə (lis) te æ käləŋs*.

Der er jo nu engang forskel på folk, også på familieoverhoveder og andre folk. Om "andre folk", d.v.s. koner og børn, gælder det, at de kun kan tiltales ved fornavn, i modsætning til "overhovederne", der som omtalt ovenfor kan tiltales ved fornavn eller både for- og efternavn. Mens man således f.eks. kunne tiltale Peder Larsen som "Peder Larsen" eller "Peder", kunne man ikke tiltale Gunild Larsen som "Gunild Larsen", men kun som "Gunild".

Vores nærmeste naboer hed *alfre* (Alfred) og *ma'til'də* (Mathilde). Sidstnævntes fornavn var så markant, at hun som regel slet og ret blev kaldt *ma'til'də*, mens sønnen Folmer hed *fəl'mə te alfres*.

En nabo hed Niels Ejkskjær. Der var ingen, der i omtale benyttede hans fornavn. Han blev (som tidligere nævnt) kaldt *æ æj'skjæɪs*, og børnene blev kaldt *maq'də (eŋ'əman, swæn', frj'də) te æ æj'skjæɪs*, (Magda (Ingemann, Svend, Frida) Ejkskjær), eller de blev kaldt ved både for- og efternavn.

Naboerne Kristian Larsen, Esper Andersen og Søren Poulsen blev omtalt ved både for- og efternavn, og kone og børn blev eksempelvis omtalt som *bo'dil, ka'ən* (Bodil, Karen) *te krestjan la:səns, sji'nə, hæl'ga* (Sine, Helga) *te æspə an'əsəns og då.ɪtə, jəns jø.r'n* (Dorte, Jens Jørgen) *te sø'ən pow'lsəns* eller, efter Søren Poulsens død, *då.ɪtə pow'lsən og jəns jø.r'n*.

På et lille husmandssted i kommunens yderste udkant boede *æ 'bøj'kəp'jəgə* (bødker-pigerne), som de blev kaldt, nemlig *ka bøj'kə* og *stj'nə bøj'kə* (Karen Bødker og Stine Bødker). De havde i en del år en medhjælper eller bestyrer, der hed Niels. Hans efternavn kendte de fleste af os ikke, og derfor blev han tit omtalt som *niəls bøj'kə*.

Nogle personer blev altid kaldt ved både for- og efternavn, f.eks. *ajs pedə rj'ks, ajs rɔ'əl, kræn swæj'go, sø'ən dɔ't, jəns krestjan jæn'sən*. (Anders Peder Riis, Anders Rogild (?), Kræn Svejgård, Søren Dath, Jens Kristian Jensen).

Kone og børn blev kaldt ved for- og efternavn eller (som ovenfor nævnt) med tilknytning til mandens eller faderens navn, f.eks. *krestjan dɔ't og həl'gə te jəns krestjan jæn'səns*.

Omtale i tilknytning til et sted:

Mange knyttedes i omtale til det sted, hvor de boede, og det gjaldt for hele familien. På en bakke i nærheden af skolen og kirken boede f.eks. *ni'əls o æ ba'k* (Niels på bakken). Hans datter hed *æɪ'sə o æ ba'k* (Else på bakken). Anton Andersen havde et husmandssted på en lavtliggende mark. Han blev kaldt *anton i æ hwòl* (Anton i hullet), og hans kone *anə i æ hwòl* eller *anə te antons*.

Andre eksempler: *ka'ɪ i tår'go* (Carl i Thorgaard), *knusən o ɾamsəŋ'go'ə* (Knudsen på Ramsinggaard; i omtale af folk med tilknytning til store gårde anvendtes undertiden "po" eller "o" i stedet for "i"), *ni'əls pæj'sən i næjə saw'strop*. (Niels Pedersen i Neder Saustrup), *swæn' ve æ nu'ə* (Svend ved Noret), *mæ'kəlsən*

*o æ sæn'tra'l*, (Mikkelsen på centralen). Familiemedlemmerne blev også i omtale knyttet til stedet, f.eks. *jæns krestjan (o'və) i tå'go, æl'sə i næje sau'strop, alfre o æ sen'tra'l*.

Omtale af folk, der boede uden for kommunen:

Mens (næsten) alle kendte (næsten) alle i kommunen, stillede sagen sig naturligvis anderledes, når det drejede sig om folk fra andre kommuner. Vi i min familie kom sammen med en del Salling-boer fra andre kommuner, først og fremmest Mors familie. De blev af os omtalt ved hjælp af kommunens eller sognets navn, f.eks. *law'ris i grenəslew, maw'nus i an'drop, toməs i y'trop, mitə i hin'bår, mæ'tən i len'dom* (Laurids i Grinderslev, Magnus i Andrup, Thomas i Yttrup, Mitte i Hindborg (hun var familieoverhoved efter sin mands død), Morten i Lindum).

Koner og børn blev omtalt på samme måde: *ni'əls i grenəslew, hæ'n'ry i len'dom, mætə i y'trop*.

Omtale i tilknytning til (mandens) erhverv:

Mange uden for landmændenes kreds blev omtalt i tilknytning til deres erhverv. I tiltale benyttedes her af og til efternavnet:

Mejeribestyreren hed *hwas* (Hvass), og sådan blev han også tiltalt, mens han i omtale enten blev kaldt *hwas* eller *æ mæje'rjkbe'stj'ə*. Hans kone og datter blev omtalt som *kje'stj'ne (lily) o æ mæjə'rjk*, altså ved hjælp af stedet eller erhvervet.

Noget lignende gjaldt brugsuddeleren. I tiltale hed han *an'əsən* og i omtale det samme eller *æ 'uw'di'ələ*. Børnene blev omtalt som *æl'sə, halvå* (Else, Halvor) *i æ brsks*.

Vognmand Jens Jensen hed i tiltale og omtale *jæns vòwnman'*. Hans kone Line og eksempelvis børnene Karen og Karl hed i omtale *lj'nə (ka'ən, ka:l) vòwnman'*.

Murermester Søren Sørensen, hans kone Marie og eksempelvis deres datter Else hed på lignende vis *sø'ən msw'ə* (murer), *marj'ə msw'ə, ælsə msw'ə*.

Smed Nielsen hed *æ sme*, sønnen Jens hed *jæns sme* og datteren Olga *əl'ga te æ smes*.

Hans Drejer hed egentlig Jensen og var murer, men hans oldefar eller tipoldefar havde været drejer, hvad der så ellers ligger i det. I dag har børnene og deres efterkommere taget efternavnet Drejer.

Andres navne var også knyttet til erhvervet, f.eks. *tom's 'træ'sko,man'*, *ma,rj'nus mölə* og *sij'nə 'mo'dəhan'lə,in'* (Thomas Træskomand, Marinus Møller (som hed Nielsen, men havde været møller), Sine Modehandlerinde) eller (uden personnavnet) *æ mələ, æ skræ', æ ka're'tmaqə, æ snæj'kə, æ 'skå.istens.fæjə, æ kjøm'n*, (maleren, skrædderen, karetmageren, snedkeren, skorstensfejer, købmanden).

Andre navne:

Lærerne og præsten blev omtalt ved efternavnet (præsten dog med et “pastor” foran). Fornavnene blev næsten aldrig benyttet, heller ikke om konerne. Navnene var: *øi'nböl, fru ø, ja'obsən, fru j, frøkən ni'əlsən* (lærerinden), *pastoɪ 'sa'do,lign, fru s.*

En enkelt landmand havde en lidt anden baggrund end de andre landmænd og omtaltes derfor på samme måde som f.eks. lærerne ved sit efternavn: *kre'stja'nsən*. Det, der gjorde ham lidt fremmedartet, var især, at han - i øvrigt i lighed med 2-3 andre ellers SM-talende fra kommunen - sagde *jə* og ikke *a* om sig selv. Han var sandsynligvis “indvandrer” eller havde boet uden for Salling et stykke tid. Der var intet fremmedartet over hans kone og datter, og de blev omtalt som *əl'ga/ hæl'ga te kre'stja'nsəns*.

## § 23 Tillægsord

De fleste tillægsord kan talbøjes og fremtræder altså enten i ental eller flertal. De to fremtrædelsesformer er som regel forskellige.

Tillægsordene kan også gradbøjes og optræder her i grundform, højere grad og højeste grad (positiv, komparativ og superlativ). En del af ordene gradbøjes dog bedst ved hjælp af *mi'ə, mjest* (mere, mest).

### Tillægsordenes talbøjning

Flertal af tillægsord dannes for mange ords vedkommende efter samme regler som flertal af navneord. I det følgende behandles forskellige grupper af tillægsord:

1. Tillægsord med almindeligt stød danner som regel flertal uden stød, ved hjælp af langvokal eller langkonsonant, som det ses i nedenstående tabel over tillægsord i ental og flertal. De tilsvarende ord i RM får en ekstra stavelse ved tilføjelse af -e samtidig med, at de mister stødet.

<i>tɔŋ', tɔŋ'</i>	tung, -e	<i>lɔŋ', lɔŋ'</i>	lang, -e	<i>sø'ə, sø'</i>	sød, -e
<i>dom', dom'</i>	dum, -me	<i>tøn', tøn'</i>	tynd, -e	<i>klo'q, klo'q</i>	klog, -e
<i>kål', kål'</i>	kold, -e	<i>waɪ'm, waɪ'm</i>	varm, -e	<i>ho'ə, ho'</i>	hård, -e
<i>ta'ə, ta'</i>	tør, -e	<i>døj', dø'</i>	død, -e	<i>døw', døw'</i>	døv, -e
<i>blen', blen'</i>	blind, -e	<i>skjøn', skjøn'</i>	skøn, -ne <sup>7</sup>	<i>kjön', kjøn'</i>	køn, -ne
<i>grem', grem'</i>	grim, -me	<i>lam', lam'</i>	lam, -me	<i>stam', stam'</i>	stum, -me
<i>sæ'ə, sæ'</i>	sær, sære	<i>røj', røj'</i>	rød, -e	<i>bròw'n,</i>	brun,
				<i>bròw'n</i>	brune

<sup>7</sup> Ordet bruges meget af SM-talende og betyder “god”, “dejlig”, “morsom” o.lign. Et eksempel: I Åkjærs fine gendigtning af Burns: “Should auld acquaintance be forgot” begynder omkvædet med “De skjønne ungdomsdaw”. Med den her benyttede lydskrift ville det i SM hedde *dæm skjøn' 'oŋ'doms,daw*.

<i>grøn', grøn'</i>	grøn, -ne	<i>hyw', hyw'</i>	høj, -e	<i>vil', vil'</i>	vild, -e
<i>tam', tam'</i>	tam, -me	<i>pæ'n, pæ'n</i>	pæn, -e	<i>klɔ'ə, klɔ'</i>	klar, -e
<i>nem', nem'</i>	nem, -me	<i>swæ'ə, swæ'</i>	svær, -e	<i>glɔ', glɔ'</i>	glad, -e
<i>vrej', vrej'</i>	vred, -e	<i>gal', ga'l</i>	vred, -e <sup>8</sup>	<i>ræj', ræj'</i>	rød, -de
<i>grɔw', grɔw'</i>	grov, -e	<i>blø'ə, blø'</i>	blød, -e	<i>skjew', skjew'</i>	skæv, -e
<i>on', on'</i>	ung, -e	<i>gjew', gjew'</i>	gæv, -e	<i>styw', styw'</i>	stiv, -e
<i>hæl'ə, hælə</i>	hellig, -e	<i>flɔ'ə, flɔ'</i>	flad, -e	<i>sløw', sløw'</i>	sløv, -e
<i>ræj'n, ræj'n</i>	ren, -e	<i>ble'q, ble'q</i>	bleg, -e	<i>flɔw', flɔw'</i>	fløv, -e

2. Af de fleste klusilspringsord dannes der flertal, ved at klusilpringet erstattes af tilsvarende glider:

<i>gsq, gsw'l</i>	gul, gule	<i>hwjgə, hwj'ə</i>	hvid, -e	<i>ssqə, ssw'ə</i>	sur, sure
<i>vjk, vjj'</i>	vid, vide	<i>rjk, rij'(q)</i>	rig, rige	<i>dɣgv, dɣj'v</i>	dyb, dybe
<i>hsq, hsw'l</i>	hul, hule	<i>fjgn, fj'n</i>	fin, fine	<i>sgn, sw'n</i>	gnaven, -ne
<i>lsgn, lsw'n</i>	lun, lune	<i>lyks, ly's</i>	lys, lyse	<i>bljk, blij'</i>	blid, blide

3. Svarende til flertalsdannelsen under 1. danner en del ord med diftong med stød flertal ved hjælp af den tilsvarende lange diftong:

<i>fi'ə, fi'ə</i>	fed, fede	<i>si'an, si'an</i>	sen, sene	<i>sky'ə, sky'ə</i>	skør, skøre
<i>gu'ə, gu'ə</i>	god, gode	<i>stu'ə, stu'ə</i>	stor, store	<i>li'ə, li'ə</i>	led, lede

4. De fleste tillægsord, der i ental ender på en klusil efter stemt lyd, danner flertal ved hjælp af vestjysk stød (jvf. tilsvarende navneords flertalsbøjning).

<i>tyk, ty'k</i>	tyk, -ke	<i>flɔt, flɔ't</i>	flot, -te	<i>træt, træ't</i>	træt, -te
<i>mæt, mæ't</i>	mæt, -te	<i>swòt, swò't</i>	sort, -te	<i>skruk, skru'k</i>	skruk, -ke
<i>læt, læ't</i>	let, -te	<i>kå.ɪt, kå.ɪ't</i>	kort, -te	<i>stæk, stæ'k</i>	stærk, -e
<i>be'skit, be'ski't</i>	beskidt, -te	<i>glat, gla't</i>	glat, -te	<i>skrap, kra'p</i>	skrap, -pe
<i>skarp, ska'p</i>	skarp, -e	<i>slap, sla'p</i>	slap, -pe	<i>skit, ski't</i>	dårlig, -e

5. Mange tillægsord er i SM ens i ental og flertal, selv om en del af dem har både en entals- og en flertalsform i RM, som det ses i næste tabel. Jeg kan derimod kun finde et enkelt eksempel på det omvendte, nemlig ord, der har to former i SM, men kun én form i RM: Ovenfor har jeg oversat *ræj', ræj'* til "rød, rædde". Hvis

<sup>8</sup> *gal'* betyder også "dårlig", f.eks. *æn gal' bi'an* (et dårligt ben).

man oversætter til et mere benyttet ord, nemlig “bange”, som dækker både ental og flertal, har man et eksempel på ord, der i SM har to former, men i RM kun én.

Næste tabel viser ord, der i SM er ens i ental og flertal:

<i>døqti</i>	dygtig, dygtige	<i>veqti</i>	vigtig, vigtige	<i>bro'qə</i>	broget, -ede
<i>stræŋ'</i>	streng, strenge	<i>təstə</i>	tørstig, tørstige	<i>klasə</i>	våd(e), opkørt
<i>fja'lə</i>	genert, generte	<i>mu'ə</i>	modig, modige	<i>rā.ɾ'n</i>	rådden, rådne
<i>dɔj'ə</i>	dyr, dyre	<i>bili</i>	billig, -e	<i>nøj'</i>	ny, nye
<i>gaməl</i>	gammel, gamle	<i>stəl'</i>	stille	<i>rask</i>	rask, raske
<i>rələ</i>	rolig, -e	<i>kro'qə</i>	kroget, -ede	<i>fa.ɾ'li</i>	farlig, farlige
<i>təsi</i>	tosset, tossede	<i>ləw'n</i>	levende	<i>gra'tis</i>	gratis
<i>san'</i>	sand, -e	<i>gro'</i>	grå	<i>blo'</i>	blå
<i>kjk</i>	ked, kede	<i>frjk</i>	fri, frie	<i>reŋ'</i>	ringe
<i>to'lə</i>	tåbelig, - elige	<i>strij'və</i>	stribet, stribede	<i>rsk</i>	ru
<i>həl'di</i>	heldig, heldige	<i>fij'kantə</i>	firkantet, -ede	<i>to'qə</i>	tåget, -ede
<i>mulə</i>	muggen, -ne	<i>nə'ə</i>	nærig, nærige	<i>bòn'n</i>	bunden, -dne
<i>fje'tə</i>	fedtet, fedtede	<i>fa'tə</i>	fattig, -e	<i>mæ.ɾ'kli</i>	mærkelig, -ige
<i>kan'tə</i>	kantet, -de	<i>sul'tən</i>	sulten, -ne	<i>təstə</i>	tørstig, -ige

6. Nogle få ord følger ingen af ovenstående regler. Det gælder i hvert fald følgende:

*wə't, be'tə, sy'k* (våd, lille, syg) med flertalsformerne *wə.ɾ, smo', syq* (våde, små, syge).

Meget få tillægsord har omlyd i flertal, men det gælder, som det ses, i hvert fald ordet *be'tə*, med flertalsformen *smo'*, som nævnt ovenfor.

### Tillægsord i bestemt form

Tillægsord kan optræde i bestemt form efter et af de bestemte kendeord *æ, dæn, de, dæm* eller et af ejestordene *mi, wa (wə.ɾ), di, je, hans, hinə, si, dje*. Tillægsordene forekommer her i flertalsform, sådan som det også er tilfældet i RM, hvad enten de optræder tillægsagtigt (efterfulgt af navneord) eller navneagtigt (uden efterfølgende navneord).

Her følger nogle eksempler:

<i>æ nøj' go'ə</i>	den nye gård	<i>dæn nøj' go'ə</i>	den nye gård
<i>dæn stu'ə</i>	den store	<i>de gaməl</i>	det gamle
<i>de skjøn'</i>	det skønne (dejlige)	<i>dæn gsw'l hsk's</i>	det gule hus
<i>æ stu'ə dej'n</i>	den store lærer	<i>dæn bròw'n</i>	den brune
<i>dæm røj' kygə</i>	de røde køer	<i>dæm oŋ'</i>	de unge
<i>dæm klo'q</i>	de kloge	<i>dæm fa'tə</i>	de fattige
<i>mi æj'n bə'ə</i>	mine egne børn	<i>mi æj'n skyl'</i>	min egen skyld
<i>han to hans swò't</i>	han tog sin sorte	<i>hun to hinə røj'</i>	hun tog sine røde
<i>hat o'</i>	hat på	<i>hu'əsə ə'</i>	strømper af
<i>di rij'q məstə</i>	din rige moster	<i>wəɹ (wa) klo'q bə'e</i>	vore kloge børn
<i>je gaməl biql</i>	jeres gamle bil	<i>dje stu'ə haw'</i>	deres store have
<i>i maj' fo'ə æ skəw si</i>	i maj får skoven sin	<i>dæn hompə ront o si</i>	den humpede rundt
<i>grøn' far'</i>	grønne farve	<i>ga'l bi'an</i>	på sit dårlige ben

### Tillægsordenes gradbøjning

Tillægsordene gradbøjes på nogenlunde samme måde som i RM. De forekommer som omtalt ovenfor i tre grader: grundform, højere grad og højeste grad (positiv, komparativ og superlativ).

Som hovedregel gælder det, at gradbøjningen sker ved, at man i højere grad tilføjer *-ə* til flertalsformen af ordet og i højeste grad *-əst* til flertalsformen. Gradbøjningen kan også ske ved hjælp af biordene *mi'ə*, *mjest* (mere, mest). Der er ingen faste regler for, hvornår man bedst bruger "mere, mest", så det beror i mange tilfælde på et valg, om man benytter den ene eller anden form, men jeg mener, at *mi'ə*, *mjest* bruges noget mere i SM end "mere, mest" i RM.

Mens højeste grad har to former i RM, én uden og én med foranstillet bestemt kendeord eller ejestedord, hvor der tilføjes et "e", er der kun én form i SM. Eks.: *han wa.ɹ hywest*, *dæn hywest* (han var højest, den højeste).

Den næste tabel angiver ental, flertal, højere grad og højeste grad af tillægsord fra gruppe 1:

<i>tɔŋ'</i>	tung	<i>tɔŋ'</i>	tunge	<i>tɔŋə</i>	tungere	<i>tɔŋəst</i>	tungest
<i>hyw'</i>	høj	<i>hyw'</i>	høje	<i>hywə</i>	højere	<i>hywəst</i>	højest
<i>grem'</i>	grim	<i>grem'</i>	grimme	<i>gremə</i>	grimmere	<i>greməst</i>	grimmest
<i>kjøn'</i>	køn	<i>kjøn'</i>	kønne	<i>kjønə</i>	kønnere	<i>kjønəst</i>	kønnest
<i>wa.ɹ'm</i>	varm	<i>wa.ɹ'm</i>	varme	<i>wa.ɹ'mə</i>	varmere	<i>wa.ɹ'məst</i>	varmest
<i>ho'ə</i>	hård	<i>ho'</i>	hårde	<i>ho'ə</i>	hårdere	<i>ho'əst</i>	hårdest
<i>dom'</i>	dum	<i>dom'</i>	dumme	<i>domə</i>	dummere	<i>doməst</i>	dummest
<i>klo'q</i>	klog	<i>klo'q</i>	kloge	<i>klo'qə</i>	klogere	<i>klo'qəst</i>	klogest
<i>pæ'n</i>	pæn	<i>pæ'n</i>	pæne	<i>pæ'nə</i>	pænere	<i>pæ'nəst</i>	pænest

På samme måde dannes højere grad og højeste grad af mange af klusilspringsordene under 2:

<i>vɪk</i>	vid	<i>vij</i>	vide	<i>vijə</i>	videre	<i>vijəst</i>	videst
<i>rɪk</i>	rig	<i>rijq</i>	rige	<i>rijqə</i>	rigere	<i>rijqəst</i>	rigest
<i>dɪgv</i>	dyb	<i>dɪjv</i>	dybe	<i>dɪjvə</i>	dybere	<i>dɪjvəst</i>	dybest
<i>fɪgn</i>	fin	<i>fijn</i>	fine	<i>fijnə</i>	finere	<i>fijnəst</i>	finest
<i>lsgn</i>	lun	<i>lsw'n</i>	lune	<i>lsw'nə</i>	lunere	<i>lsw'nəst</i>	lunest
<i>lyks</i>	lys	<i>lyjs</i>	lyse	<i>lyjsə</i>	lysere	<i>lyjsəst</i>	lysest

En del af klusilspringsordene gradbøjes dog bedst ved *miə*, *mjest* (mere, mest) foran grundformen, nogenlunde i samme omfang som i RM. Se f.eks. følgende tabel:

<i>gsq</i>	gul	<i>miə gsgl</i>	mere gul	<i>mjest gsgl</i>	mest gul
<i>ssgə</i>	sur	<i>miə ssgə</i>	surere	<i>mjest ssgə</i>	surest
<i>sgn</i>	gnaven	<i>miə sgn</i>	mere gnaven	<i>mjest sgn</i>	mest gnaven

Næste tabel viser eksempler på gradbøjning af ord fra gruppe 3: ord med faldende diftong:

<i>fiə</i>	fed	<i>fiə</i>	fede	<i>fiə</i>	federe	<i>fiəst</i>	fedest
<i>siən</i>	sen	<i>siən</i>	sene	<i>siənə</i>	senere	<i>siənəst</i>	senest
<i>skyə</i>	skør	<i>skyə</i>	skøre	<i>miə skyə</i>	skørere	<i>mjest skyə</i>	skørest
<i>guə</i>	god	<i>guə</i>	gode	<i>bæjə</i>	bedre	<i>bæjst</i>	bedst
<i>stuə</i>	stor <sup>9</sup>	<i>stuə</i>	store	<i>stə</i>	større	<i>stəst</i>	størst

*fiə* ender i flertalsformen på det ubetonede ə. Højere grad dannes da, som det ses ovenfor, ved at forlænge denne lyd. Jvf. pkt. 3.4.

Næste tabel viser gradbøjning af ord fra gruppe 4: ord, der danner flertal ved vestjysk stød. Også her gradbøjes ordene enten ved -ə, -əst i forlængelse af flertalsformen eller ved *miə*, *mjest* foran grundformen.

<i>tyk</i>	tyk	<i>tyk</i>	tykke	<i>tykə</i>	tykkere	<i>tykəst</i>	tykkest
<i>flət</i>	flot	<i>flət</i>	flotte	<i>flətə</i>	flottere	<i>flətəst</i>	flottest
<i>træt</i>	træt	<i>træt</i>	trætte	<i>miə træt</i>	trættene	<i>mjest træt</i>	trættest
<i>swət</i>	sort	<i>swət</i>	sorte	<i>miə swət</i>	sortere	<i>mjest swət</i>	sortest
<i>kåit</i>	kort	<i>kåit</i>	korte	<i>kåitə</i>	kortere	<i>kåitəst</i>	kortest
<i>læt</i>	let	<i>læt</i>	lette	<i>lætə</i>	lettere	<i>lætəst</i>	lettest
<i>stæik</i>	stærk	<i>stæik</i>	stærke	<i>stæikə</i>	stærkere	<i>stæikəst</i>	stærkest

<sup>9</sup> *stuə ə* betyder "stolt over" eller "vigtig af", f.eks. *de wai hun nøj stuə ə* (det var hun noget vigtig

<i>skarp</i>	skarp	<i>skai"p</i>	skarpe	<i>skai"pə</i>	skarpere	<i>skai"pəst</i>	skarpest
<i>skrap</i>	skrap	<i>skra"p</i>	skrappe	<i>skra"pə</i>	skrappere	<i>skra"pəst</i>	skrapppest
<i>be'skit</i>	beskidt	<i>be'ski"t</i>	beskidte	<i>mi'ə</i>	mere	<i>mjest</i>	mest
				<i>be'skit</i>	beskidt	<i>be'skit</i>	beskidt

Gruppe 5 indeholder ord, der er ens i ental og flertal. Nogle af ordene kan ikke gradbøjes, andre gradbøjes med *mi'ə*, *mjest*, og en stor del af ordene gradbøjes med tilføjelse af *-ə*, *-əst*. I tabellen vises den efter nin mening bedst dækkende form for gradbøjningen:

<i>døqti</i>	dygtig(e)	<i>døqtiə</i>	dygtigere	<i>døqtist</i>	dygtist
<i>veqti</i>	vigtig(e)	<i>mi'ə veqti</i>	vigtigere	<i>mjest veqti</i>	vigtigst
<i>hæl'di</i>	heldig(e)	<i>mi'ə hæl'di</i>	heldigere	<i>mjest hæl'di</i>	heldigst
<i>bro'qə</i>	broget, -ede	<i>mi'ə bro'qə</i>	mere broget	<i>mjest bro'qə</i>	mest broget
<i>stræŋ'</i>	streng(e)	<i>stræŋə</i>	strængere	<i>stræŋəst</i>	strengest
<i>tøstə</i>	tørstig(e)	<i>mi'ə tøstə</i>	tørstigere	<i>mjest tøstə</i>	tørstigsr
<i>fja'lə</i>	genert(e)	<i>(mi'ə fja'lə)</i>	(mere genert)	<i>(mjest fja'lə)</i>	(mest genert)
<i>mu'ə</i>	modige	<i>mi'ə mu'ə</i>	modigere	<i>mjest mu'ə</i>	modigst
<i>dɣ'ə</i>	dyr(e)	<i>dɣ'ə</i>	dyrere	<i>dɣ'əst</i>	dyrest
<i>bili</i>	billig(e)	<i>biliə</i>	billigere	<i>bilist</i>	billigst
<i>nøj'</i>	ny(e)	<i>mi'ə nøj'</i>	nyere	<i>mjest nøj'</i>	nyest

I næste tabel vises, at gradbøjningen af ord fra gruppe 6: ord, der i ental har vestjysk stød, sker ved hjælp af *mi'ə*, *mjest*.

<i>wò"t, wò.ɪ</i>	våd, våde	<i>mi'ə wò"t</i>	vådere	<i>mjest wò"t</i>	vådest
<i>sy"k, syq</i>	syg, syge	<i>mi'ə sy"k</i>	mere syg	<i>mjest sy"k</i>	mest syg
<i>fje"tə</i>	fedtet, fedtede	<i>mi'ə fje"tə</i>	mere fedtet	<i>mjest fje"tə</i>	mest fedtet
<i>fa"tə</i>	fattig, fattige	<i>mi'ə fa"tə</i>	fattigere	<i>mjest fa"tə</i>	fattigst
<i>mæ.ɪ"kli</i>	mærkelig(e)	<i>mi'ə mæ.ɪ"kli</i>	mærkeligere	<i>mjest mæ.ɪ"kli</i>	mærkeligst
<i>kan"tə</i>	kantet, kantede	<i>mi'ə kan"tə</i>	mere kantet	<i>mjest kan"tə</i>	mest kantet
<i>sul"tən</i>	sulten, sultne	<i>mi'ə sul"tən</i>	mere sulten	<i>mjest sul"tən</i>	mest sulten

#### Uregelmæssig gradbøjning

Visse tillægsord i SM mangler gradbøjning, væsentligst vel, fordi man ikke kan forestille sig den pågældende tilstand/egenskab i graderet form. Det gælder f.eks. ordene *løw'n*, *døj'*, *gra'tis*, *hsɣl*, *jaw'n* (levende, død, gratis, hul, jævn).

I visse udtryk kan man anvende højere grad i stort set samme betydning som grundformen, f.eks. *æn gremə kɔ'l* (en grim karl), *æn wa'ə histå.ɪ'i* (en grim/værre historie), *æn skjønə præj'kən* (en dejlig prædiken).

Nogle tillægsord findes kun i højeste grad, f.eks. *ɔw'əst*, *næj'əst*, *få.ɪ'əst*, *baq'əst*, *mø'təst*, *viləst*, *in'əst*, *uɪ'əst*, *jænəst* (øverst, nederst, forrest, bagest, midterst, dygtigst, inderst, yderst, eneste).

Ordene *jænə* (alene), og *jæn'le* (enlig) må sammen med *jænəst* (se ovenfor) nærmest betragtes som uregelmæssigt bøjede tillægsord - uden flertalsendelse og uden gradbøjning. Eksempler:

*han wa.ɪ jænə ɔm'ə* (han var alene om det); *di bu'ə jænə i æ go'ə* (de boede alene på gården); *dæ bu'ə æn jæn'lə gaməl ku'ən i æ go'ə* (der boede en enlig gammel kone på gården)<sup>10</sup>.

Helt uregelmæssigt, men på linie med de tilsvarende RM-ord, forekommer i SM følgende gradbøjninger:

*gu'ə*, *bæjə*, *bæjst* (god, bedre, bedst); *slæm'*, *wa'ə*, *væst* (slem, værre, værst); *be'tə*, *menə*, *menst* (lille, mindre, mindst); *gaməl*, *ælə*, *ælst* (gammel, ældre, ældst); *manə*, *fli'ə*, *flest* (mange, flere, flest); *mòj'*, *mi'ə*, *mjest* (meget, mere, mest).

Ordet *fo'* (få) kan ikke gradbøjes i SM.

## § 24 Stedord

### Personlige stedord

I det følgende skema gives der en systematisk oversigt over de personlige stedord. De er her, som det ses, inddelt efter person (første, anden og tredje person), fald (nævnefald og hvad man kunne kalde genstands-fald (som her også omfatter hensynsfald)), og tal (ental og flertal).

Ejefald af de personlige stedord, f.eks. *hans*, *hinə* (hans, hendes) er ikke medtaget her, men vil blive behandlet sammen med ejestedordene.

	Ental	Flertal
1. person nævnefald	<i>a</i> (jeg)	<i>vi</i> (vi)
1. person genstands-fald	<i>mæ</i> (mig)	<i>wəs</i> (os)
2. person nævnefald	<i>do</i> (du)	<i>i</i> (I)
2. person genstands-fald	<i>dæ</i> (dig)	<i>je</i> (jer)
3. person nævnefald	<i>han</i> , <i>hun</i> , <i>dæn</i> , <i>de</i> (han, hun, den, det)	<i>di</i> (de)
3. person genstands-fald	<i>ham</i> , <i>hin</i> , <i>dæn</i> , <i>de</i> (ham, hende, den, det)	<i>dæm</i> (dem)

I almindelighed gælder det, at grundledet står i nævnefald, og genstandsled, hensynsled og styrelse af forholdsled står i genstands-fald.

<sup>10</sup> Jeppe Åkjær kaldte sin gård *jæn'lə*, (Jenle), fordi den var eneste gård på stedet, ikke fordi han følte sig ensom.

Der er dog undtagelser fra denne regel. Hvor grundledet er dobbelt og rummer et personligt stedord, sættes dette i visse tilfælde i genstandsfald, f.eks. i følgende sætninger:

*mæ ɔ mi fɔ'ə wai jk æ bøj' i gu'ə* (min far og jeg var i byen i går); *dæ ɔ mæ wai dæm ælst* (du og jeg var de ældste); *dæm, dæ vil a.r.bə, sku ha nøj ɔ bestæl'* (de, der ville arbejde, skulle have noget at bestille); *hin ɔ hinə mu'ə kam go'ən* (hun og hendes mor kom gående); *je ɔ je mu'ə ska væ 'wal,kom'ən* (I og jeres mor skal være velkommen).

Man kan ikke sætte stedordene i nævnefald i ovenstående sætninger. F.eks. vil det være forkert at sige *a ɔ mi fɔ'ə* eller *do ɔ a* i de to første sætninger.

Omvendt kan *vi* og *i* i forbindelse med *anə* bruges i genstandsfald, f.eks. *to kun vi anə tɔw' mi'nutə* (det tog os kun to minutter); *de æ.r dæ ɔsə i vi anə* (det er der også i os andre, jvf. fodnote i §19) og *di be'soq't vi anə dræŋə i dje fe'i* (de besøgte os drenge i deres ferie); *ka a fo i anə te' ɔ hjal'p mæ* (kan jeg få jer til at hjælpe mig?).

De personlige stedord bruges tit som (overflødig) grundledsgentagelse efter et navneord, så man f.eks. siger *mi mu'ə hun sku skøn' sæ* (min mor skulle skynde sig) eller *æ kygə di sku streq'ləs* (køerne skulle strigles).

Nogle af de personlige stedord indgår ofte i enklise med andre ord, specielt udsagnsord og forholdsord:

*a so'ə i gu'ə* (jeg så det i går), *a so'ən i gu'ə* (jeg så den i går); *a wai mæj te'ə* (jeg var med til det); *a l'əm o æ bu'ə* (jeg lagde dem på bordet); *a trak ɔ'am mæ de sam'* (jeg trak af dem med det samme); *di bløw leq'ən vew'əs* (de blev liggende hos os).

SM-talende er principielt dus med alle, og det kan være besværligt at tale med RM-talende, som man egentlig synes, man burde sige "De" til, f.eks. lægen, dyrlægen, præsten og sagføreren (advokaten). Selve ordet "De" falder nogenlunde nemt på tungen og giver ikke problemer i ental, men det er sværere for SM-talende at få sig til at benytte ordene "De" i flertal, "Dem" og "Deres".

Enten bliver man i sit eget sprog: SM, eller man forsøger at tale fint (*ɔ snak fã.rnəm*), og det sidste kan af og til lyde noget mærkværdigt. Man kunne i min barndom høre sætninger som følgende:

1. *ta je ku'ən mæj næjst gɔŋ'* (tag Deres kone med næste gang), 2. *ka di't ta dje ku'ən mæj næjst gɔŋ'* (kan De ikke tage Deres kone med næste gang, 3. *vi so' dæm i gu'ə* (vi så Dem i går).

Brugen af *je* i 1. er naturligvis forkert, men falder lettere på tungen end det mere korrekte *dje*.

Brugen af *di't* i 2. må nærmest betragtes som en blanding af SM og RM.

Hvis *dæm* i 3. er 2. ps. ental, er det korrekt, men en SM-talende vil føle sig utilpas ved at udtale sætningen og ville være tilbøjelig til at skifte *dæm* ud med *dæ*.

Problemet er naturligvis, at man ikke slipper godt fra at blande de to sprog, og derfor er det bedst og mest naturligt, at man holder sig til sit eget sprog.

Det er bare ikke så nemt, som man skulle tro. Ved særlige lejligheder, hvor man som SM-talende taler med ikke-SM-talende, vil man være tilbøjelig til at blande RM ind i billedet, i en (forkert) opfattelse af, at ens tale så bliver mere forståelig. Som regel er det en gyselig omgang blandingsprog, der kommer ud af det.

## Tilbagevisende stedord

Det tilbagevisende “sig” hedder *sæ* i 3. person ental og *dæm* (eller evt. *sæ*) i 3. person flertal som f.eks. følgende:

*hun fæk sæ æn nøj' bjgl i 'øw'ə,gu'e* (hun fik sig en ny bil i forgårs), *di to dæm æn å.'nli tsqə i ja's* (de tog sig en ordentlig tur i aftes), *di ga dæm gu'ə tjk* (de gav sig god tid).<sup>11</sup>

De personlige stedord i første og anden person kan også have tilbagevisende betydning:

*a to mæ æn mæl'mə* (jeg tog mig en mellemmad); *do kjɔwə dæ nåk æn tsqə i gu'ə* (du kørte dig nok en tur i går); *i ga je nok gu'ə tjk* (I gav jer nok god tid), *vi ga wòs si'əl lɔw ie' ɔ ta frjk æn paɪ tjj'mə* (vi gav os selv lov til at tage fri et par timer).

## Ejestedord og ejefald af personlige stedord

Ejestedordene er omtalt under navneordenes ejefald og tillægsord i bestemt form. De angives nedenfor:

	Adjektivisk	Subjektivisk
1. person ental	<i>mi</i>	<i>mij'n</i>
1. person flertal	<i>wò.ɪ, wa</i>	<i>wòs, was</i>
2. person ental	<i>di</i>	<i>dij'n</i>
2. person flertal	<i>je</i>	<i>jes</i>
3. person ental	<i>hans, hinə, si</i>	<i>hans, hinəs, sij'n</i>
3. person flertal	<i>dje</i>	<i>djes</i>

Nogle eksempler kan belyse brugen af ordene:

1. person:

*de æɪ mi frak, dæn røj' frak æɪ mij'n, wa dræŋə, wò.ɪ bjgl, dæn stu'ə hskɔ æɪ was, dæn' go'ə æɪ wòs* (det er min frakke, den røde frakke er min, vore drenge, vores bil, det store hus er vores, den gård er vores)

2. person:

*di 'gam' fɔ'ə fələ tres i mɔ', æɪ dæn' hat dæ' djij'n? i dɔ' æɪ æ je tsqə, bu'ə hun ə'*

<sup>11</sup> I Grøn er Vårens Hæk benytter Poul Martin Møller en lignende konstruktion om “de skønne” (pigerne): “Bare de dem ikke skal forkøle”.

*ve jes i nuə o'ə?* (din bedstefar fylder tres i morgen, er denne hat din? i dag er det jeres tur, boede hun ikke hos jer i nogle år?)

3. person:

*han waskə hans fæ* (han vaskede sine fødder); *hun ta'ə hinə hinə* (hun tørrer/tørrede sine hænder); *æ hskə wai hans* (huset var hans); *æ biɟl wai hines* (bilen var hendes); *di kjɔw't dje hskə sist o'ə, ə de æi 'sta'di,væk djes* (de købte deres hus sidste år, og det er stadigvæk deres); *dæn hɔ hat si tɟk* (den har haft sin tid); *hwæm' æi de sɟj'n? de æi æ dej'n hans* (hvis er det? det er lærerens).

Som tidligere omtalt, og som det ses af de to første eksempler, anvender man *hans*, *hinə* (hans, hendes) i 3. person ental, bestemt form, hvor man i RM anvender "sin". Det gælder dog ikke for de ubestemte stedord, hvor man ikke skelner mellem kønnene. Derfor hedder det *de æi jæn' si æj'n skyl'* (det er ens egen skyld); *dæn mo gɟɔ si aɪ'bə te æ tɟk* (man må gøre sit arbejde til tiden); *æ'n'hwæ'ə ə dəm hāj' si æj'n sykəl* (de havde hver sin (egen) cykel).

### Påpegende stedord

Brugen af de påpegende stedord belyses ved nogle eksempler nedenfor:

*dæn'* (den, denne), *dæm* (dem, disse):

De to ord anvendes tillægsagtigt i udtryk som *dæn' man' so' vi i ja's* (den (denne) mand så vi i aftes); *de wai dæn' dɔ', te vi mɔ't dæ i skyw'* (det var den dag, vi mødte dig i Skive); *dæm menəskə kam te' æ bɔj' sist o'ə* (de (disse) mennesker kom til byen forrige år); *wa hun' fæk dæm tɔw' hwal'p i gu'ə* (vores hund fik disse to hvalpe i går).

De to ord kan også anvendes navneagtigt, men det kan være svært at skelne mellem, om de optræder som personlige stedord eller påpegende stedord, f.eks. i følgende: *dæn' ska do lɟj' sɟk* (den skal du lige se); *de wai dæm, dæi hāj gɟɔw'ə* (det var dem, der havde gjort det).

Af og til, vistnok hyppigere i SM end i RM, tilføjes et *hæ'* eller *dæ'* som i følgende: *hwa tɔs do əm dæn' hæ'* (hvad synes du om denne (den her)); *a ka bæjə lɟj' dæm dæ'* (jeg kan bedre lide dem der). *dæn* (*dæn'*) og *dæm* benyttes altså dels som bestemte kendeord og dels som personlige stedord og påpegende stedord.

*de* (det):

Ordet kan anvendes navneagtigt som i de næste to eksempler: *de ska do læ væ mæj* (det skal du lade være med); *de dæ' brø hun sæ æ't əm'* (det (der) brød hun sig ikke om). Derimod kan ordet ikke anvendes tillægsagtigt.

*bæjə* (begge):

Ordet kan kun anvendes tillægsagtigt som f.eks. i følgende: *vi fæk ka'tɟflə bæjə gəŋ'* (vi fik kartofler begge gange); *bæjə pjeqə wai 'swɔ't,ho'ə* (begge piger var sorthårede).

Hvor “begge” i RM bruges substantivisk, tilføjes i SM et *tɔw'* som i de næste sætninger: *di waɪ dæɪ bæjə tɔw'* (de var der begge); *di kjɔwə o sykəl bæjə tɔw'* (de kørte begge på cykel).

En RM-sætning som “de købte begge deres frakker i Skive” er tvetydig, da der kan være tale om “begge frakker” eller “begge personer”. I SM har hver af de to tolkninger sit eget udtryk: *di kjɔw't bæjə dje fra'k i skyw'* eller *di kjɔw't dje fra'k i skyw' bæjə tɔw'*.

*si'əl* (selv):

Ordet anvendes nogenlunde ens i SM og RM som f.eks. i følgende: *de ska a nok si'əl gjø* (det skal jeg nok selv gøre); *de mot a si'əl bestæm'* (det måtte jeg selv bestemme); *a ten't ve mæ si'əl, te hun waɪ kjk ɔ'ə* (jeg tænkte ved mig selv, at hun var ked af det).

*æj'n, æj'n* (egen/eget, egne):

Nogle eksempler: *de waɪ mi æj'n skyl'* (det var min egen skyld); *han hāj lɔ ta'q o hans æj'n hskɔ* (han havde lagt tag på sit eget hus); *hans æj'n bə'ə gik te sku'əl i wəj'ns* (hans egne børn gik i skole i Oddense); *de ku ɔsə gāt skjɔk fāɪ jæn' si æj'n bə'ə* (det kunne også godt ske for ens egne børn).

## Spørgende stedord

De spørgende stedord er *hwa* (hvad) og *hwæm'* (hvem). Svarende til de spørgende stedord “hvis” og “hvilken” i RM anvendes i SM forbindelser med *hwa* og *hwæm'*, som det ses i følgende eksempler:

*hwa?* (hvabeha'r?); *hwa tjɔ komə do?* (på hvilket tidspunkt (hvornår) kommer du?); *hwa ki'kə do po'?* (hvad ser du på?); *hwa fāɪ nu'ə skòw' ska a ta po'?* (hvilke sko skal jeg tage på?); *hwa fāɪ nu'ə æw'lə ka do bæjst ljj?* (hvilke æbler kan du bedst lide?); *hwa fāɪ'n hskɔ?* (hvilket hus?); *hwæm' æɪ de?* (hvem er det?); *hwæm' æɪ de si bɔ'ə?* (hvis barn er det?); *a ku æ't sjk hwæm' de waɪ si bjɔl* (jeg kunne ikke se, hvis bil det var).

## Henførende stedord

De henførende stedord *dæ/dæɪ* (der) og *te/sɔm* (som) kan forekomme i nævnefald eller genstandsfald i bestemmende eller ikke-bestemmende bisætninger, eksempelvis i følgende sætninger:

1. *dæn' man', dæ kam go'ən mø't o æ væj, waɪ mi 'gam' fɔ'ə* (den mand, der kom gående midt på vejen, var min bedstefar). Stedord i nævnefald i bestemmende bisætning.

2. *kræn swæj'go, sɔm a mø't ve æ kjøm'n i gu'ə, hɔ lij' fɔt æn nøj' hæjst* (Kræn Svejgård, som jeg mødte ved købmanden i går, har lige fået en ny hest). Stedord i genstandsfald i ikke-bestemmende bisætning.

3. *dæn' man', (te) a mō't ve æ kjøm'n i gu'e, waɪ mi 'gam'fɔ'ə* (den mand, som jeg mødte hos købmanden i går, var min bedstefar). Stedord i genstandsfald i bestemmende bisætning.

4. *mi 'gam'fɔ'ə, sɔm a mō't ve æ kjøm'n i gu'e, hāj lij' wòt æn tsgə i skyw'* (min bedstefar, som jeg mødte hos købmanden i går, havde lige været en tur i Skive). Stedord i genstandsfald i ikke-bestemmende bisætning.

I 1. og lignende sætninger kan der tilføjes et (overflødig) *te* foran stedordet: *dæn' man', te dæ kam go'an*.

Som det ses i 3. og 4., hedder stedordet i genstandsfald *te* i bestemmende bisætninger og *som* i ikke-bestemmende (parentetiske). Som i RM anvendes *dæ/ dæɪ* kun i nævnafald.

I 3. og lignende sætninger kan stedordet *te* helt udelades, hvilket jo også gælder det tilsvarende "som" i RM.

## Ubestemte stedord

I det følgende behandles den brogede flok af ubestemte stedord hver for sig.

*dæn* (man):

"man" hedder *dæn* i begyndelsen af en sætning, og det udtales med levis-tryk, for eks. i følgende sætninger:

*dæn ku nem' kjen' hin* (man kunne nemt kende hende); *dæn bløw væ'kə 'ale<sub>1</sub>rej' æ klə'kə sæjs* (man blev vækket allerede klokken seks); *dæn ku sjk hi'əl əw'ə te fsgə* (man kunne se helt over til Fur); *dæn bløw al'ti gāt 'mu'ə<sub>1</sub>taw'n i dje hjem'* (man blev altid godt modtaget i deres hjem); *dæn ka al'dri ve, hwæm' dæ komə* (man kan aldrig vide, hvem der kommer).

Inde i en sætning svækkes betoningen yderligere - til levissimus-tryk, og *d*-et udelades. Det medfører, at ordet indgår i enklise med det foranstående ord, som det ses i de næste eksempler:

*de kuən nem' sjk* (det kunne man nemt se); *hæ' fækən' al'<sub>1</sub>tjə nøj gāt ə spjij's* (her fik man altid noget godt at spise); *ɔm æ mɔ' so'an tit, te han kam ræn'n ni'ə i æ maik atə æ kygə* (om morgenen så man tit, at han kom løbende ned i marken efter køerne); *'sɔm'<sub>1</sub>tjə'ə mō'tən ham lij' fa' mæjə* (sommestider mødte man ham lige før middag); *fåɪ æ bə'ə skaən gle', ja de ska'an* (for børnene skal man glæde, ja det skal man (Åkjær)).

*jæn'* (én):

Det ubestemte stedord *dæn* (udtalt fuldtud) forekommer kun i nævnafald. I ejefald og genstandsfald benyttes det betonedede *jæn'* (én), som det ses af følgende eksempler:

*de æɪ jæn' si æj'n skyl'* (det er ens egen skyld); *di to jæn' si pæn' fræ jæn'*

(de tog ens penge fra en); *de fæk jæn' te' ɔ hœɪ gât a'tə* (det fik én til at høre godt efter).

*de* (det):

Eksempler: *de knij'və mæ ɔ fã'sto' dæm* (det kniber mig at forstå dem); *de tã:nə* (det tordner), *de gik gât te eksa'mæn* (det gik godt til eksamen).

Næste to eksempler drejer sig også om brug af det ubestemte stedord *de*, men her indgår ordet i enklise med det foregående ord, og *d* falder bort: *hu'æn hɔ'ə doə* (hvordan har du det?); *a fækə nøj bæjə i gu'ə* (jeg fik det noget bedre i går).

*eŋ'æn, 'əŋ'æn,teŋ'* (ingen, intet, ingenting):

*eŋ'æn* bruges både navneagtigt og tillægsagtigt og både om tællelige og ikke-tællelige ting, f.eks:

*di hãj' əŋ'æn æw'lə; di kjɔw't nu'ə i gu'ə, mæn dæɪ wai eŋ'æn te'ba'q* (de havde ingen æbler; de købte nogle i går, men der var ingen tilbage); *di hãj' eŋ'æn ho'v əm' te de ku blyw bæjə* (de havde intet håb om, at det kunne blive bedre); *a vil gja' ha hat nu'ə flø' i mi kafə, men dæ wai eŋ'æn te'ba'q* (jeg ville gerne have haft (noget) fløde i min kaffe, men der var ikke noget tilbage).

'*eŋ'æn,teŋ'* bruges om ikke-tællelige ting, og forskellen på *eŋ'æn* og '*eŋ'æn,teŋ'* er i den forbindelse, at *eŋ'æn* kræver en underforstået styrelse (navneord el.lign.), f.eks. *kafə* i det foregående eksempel, mens noget lignende ikke gælder for '*eŋ'æn,teŋ'*:

*hun sna'kə de mjest ɔ æ tjk, mæn han sɔ' 'eŋ'en,teŋ'* (hun snakkede det meste af tiden, men han sagde ingenting); *dæɪ wai 'eŋ'æn,teŋ' ɔ gjø* (der var intet at gøre).

*nu'ə* (nogen, nogle), *nøj* (noget):

*nu'ə* bruges om tællelige og *nøj* om ikke-tællelige ting. Begge ord bruges såvel tillægsagtigt som navneagtigt. Se de næste eksempler:

*hɔ'ə i nu'ə stu'ə ka'tɔflø'?* *de hãj' vi i gu'ə, mæn i dɔ' hɔ'ə vi æ't nu'ə* (har I nogle store kartofler? det havde vi i går, men i dag har vi ikke nogen); *a vil ha hat nøj sogə ve æ kjøm'n, mæn han hãj' æ't nøj* (jeg ville have haft noget sukker hos købmanden, men han havde ikke noget).

*hwæ'ə, æn'hwæ'ə* (hver, enhver):

Som hovedregel gælder det, at *hwæ'ə* bruges tillægsagtigt, og *æn'hwæ'ə* navneagtigt, begge om tællelige ting, jvf. eksemplerne nedenfor:

*han gik te sku'əl hwæ'ə dɔ', mæn hans søstə gik æ't u'æn hwæ an'n dɔ'* (han gik i skole hver dag, men hans søster gik kun hver anden dag); *hwæ'ə søn'də kjɔwə vi te kjæ.'k i kræj'bjæ.ɪ* (hver søndag kørte vi til kirke i Krejbjerg); *dæ wai nøj få æn'hwæ'ə ɔ gjø* (der var noget for enhver at gøre); *hwæ'ə tæ'æn* (hele tiden); *hwæ fjɔw'tenəs dɔ'* (hver fjortende dag).

*æn'hwæ'ə ɔ dæm kam sgə ɔ tjæn', næ'ə han wai bløw'n ,komfə'mi'ə* (enhver af dem kom ud at tjene, når han var blevet konfirmeret); *əm æ lð.'də fæk di fæm' krðw'nə hwæ'ə* (om lørdagen fik de fem kroner hver); *i dɔ' mo æn'hwæ'ə pas sæ si'əl* (i dag må enhver passe sig selv! - en svinerøgters søndagshilsen til grisene).

*ant, an'n, anə* (andet, anden, andre):

*ant* anvendes navneagtigt om ikke-tællelige ting som i de følgende eksempler:

*de ant ræj'nə han æ't* (det andet bryder han sig ikke om); *de waɪ nɔj hi'al ant* (det var noget helt andet); *hwa ant ku di gjø?* (hvad andet kunne de gøre?).

Sammen med *ant* bruges ordet *je't* i udtrykket *bo'də de je't ə de ant* (både det ene og det andet), og det er i øvrigt den eneste forbindelse, hvori *je't* indgår, f.eks. *di fā'tal əm bo'də de je't ə de ant, te di hāj sit* (de fortalte om både det ene og det andet, som de havde set).

*an'n* og *anə* anvendes tillægsagtigt og navneagtigt om tællelige ting, *an'n* i ental og *anə* i flertal, som det ses i eksemplerne nedenfor:

*dæn an'n dɔ'* (forleden dag); *hwæ an'n u* (hver anden uge); *æn an'n stæj* (et andet sted); *de waɪ æn hi'al an'n, dæ kam'* (det var en helt anden, der kom); *dæn an'n waɪ mi brɔw'ə* (den anden var min broder); *dæn an'n hans bjgl waɪ hi'al nɔj'* (den andens bil var helt ny).

*dæm anə grj's* (de andre grise); *a læn't nu'ə anə bəqə* (jeg lånte nogle andre bøger); *anə menəskə ka gāt fen sɡə ɔ'ə* (andre mennesker kan godt finde ud af det); *dæm anə ku æ't kom* (de andre kunne ikke komme); *vi fæk nu'ə anə* (vi fik nogle andre).

Udtrykket *æn an'ən jæn'* betyder nærmest "jeg" eller "én selv" og udtrykker en slags (påtaget) beskedenhed som i følgende: *di fæk so'p, sti'əq ə bāɪŋ, mæn æn an'n jæn' mot nywəs mæ stjeqt flæsk ə ka'tɔflə* (de fik suppe, steg og budding, men jeg måtte nøjes med stegt flæsk og kartofler).

I udtrykket *vi (i) anə dræŋə (piəqə, bə'ə)* (vi (I) drenge (piger, børn)) er der indskudt et betydningsmæssigt overflødigt *anə*, men et udtryk som *vi dræŋə* (vi drenge) vil man normalt ikke bruge uden at medtage ordet *anə*.

*al', alə*:

*al'* bruges tillægsagtigt og følges (næsten) altid af et kendeord eller ejestedord, som det vil fremgå af følgende eksempler:

*al' dæm anə* (alle de andre); *al' æ mjalk waɪ dro'kən* (al mælken var drukket); *di ten't o al' de skjøn'*, *di hāj hət* (de tænkte på alt det dejlige, de havde hørt); *han so ə hət po al' dje snak* (han sad og hørte på al deres snak); *di fā'tal əm al' dje bə'ə* (de fortalte om alle deres børn).

*alə* bruges tillægsagtigt om tællelige ting, uden efterfølgende kendeord eller ejestedord. Man kan f.eks. udmærket sige *alə dræŋə*, men ikke *al' dræŋə*.  
Eksempler:

*alə daw'* (alle dage); *alə go'ə hāj 'stroɪta'q* (alle gårde havde stråtag); *vi waɪ dæɪ alə sam'ən* (vi var der alle sammen).

*hin'an'n, hwæ'anə* (hinanden, hverandre):

Ordene bruges, så vidt jeg kan se, i flæng, men hyppigst vel nok *hin'an'n*:

*di mət hin'an'n* (de mødte hinanden); *di spəq't mæ hwæ'anə/hin'an'n* (de legede med hverandre/hinanden).

## § 25 Biord

Biordene kan deles i to grupper: 1. Tillægsord brugt som biord og 2. Egentlige biord.

### Tillægsord brugt som biord

Når tillægsordene bruges som biord, benyttes grundformen, højere grad eller højeste grad. Intetkønsformen med et "t" til slut eksisterer ikke i SM. Uden at have undersøgt det nærmere vil jeg mene, at man i SM benytter tillægsordene mindre i den rolle, end man gør i RM. Her følger nogle eksempler, hvor tillægsordet som biord i de første fem sætninger lægger sig til et udsagnsord, mens det i de følgende sætninger lægger sig til et tillægsord eller til et andet biord:

*di kjɔwə stæi"ka, in di plæj'ə* (de kørte hurtigere, end de plejer); *hun skrɔw' pœ'n* (hun skrev pænt); *de wai grem' gjɔw'* (det var grimt gjort); *di so' lyj'sə o'ə i dɔ'* (de så lysere på det i dag); *vi syklə mɔj' stæ'l* (vi cykler (cyklede) meget langsomt); *stæ'l* lægger sig til *syklə* og *mɔj'* til *stæ'l*.

*de wai da æn fɔ'lə skjøn' aw"tən* (det var da en vældig (farlig) dejlig aften); *fɔ'lə* lægger sig til (tillægsordet) *skjøn'*.

*hun wai no mɔj' 'u'rem'lə* (hun var nu meget urimelig); *mɔj'* lægger sig til (tillægsordet) *'u'rem'lə*.

*æ fow'l so' hi'əl tət sam'an ɔ"p i æ ɔwə ɔ æ træj'* (fuglene sad helt tæt sammen oppe i toppen af træet); *hi'əl* lægger sig til (biordet) "tæt".

*æ pɔst wai mɔj' sjælən hjem' fa' æ klɔ"ka tɔl'* (postbudet var meget sjældent hjemme før klokken tolv); *mɔj'* lægger sig til (biordet) *sjælən*.

*di spælə mi'ə stæ'l i dɔ'* (de spiller svagere i dag); *mi'ə* lægger sig til (biordet) *stæ'l*.

*lânt, hət, hɔt, gât:*

De fire tillægsord *lânt*, *hyw'*, *ho'ə*, *gu'ə* (lang, høj, hård, god) har en særlig grundform, når de anvendes som biord, nemlig *lânt*, *hət*, *hɔt*, *gât*. I højere og højeste grad hedder biordet det samme som det tilsvarende tillægsord. Nogle eksempler kan vise brugen af ordene som biord:

*di kjɔwə lânt dæn fɔst dɔ', mæn i'no lænə dæn an'n dɔ', ɔ di kjɔwə lænst dæn trej' dɔ'*, (de kørte langt den første dag, men endnu længere den anden dag, og de kørte længst den tredje dag).

*di sna"ka mɔj' hət, mæn dæi wai nu'ə anə pjeqə, dæi sna"ka hyw'ə i'no, ɔ dæm ønst sna"ka hyw'əst*. (de snakkede meget højt, men der var nogle andre piger, der snakkede højere endnu, og de yngste snakkede højest).

*di a.r.bə hɔt (ho'ə, ho'əst) i dɔ'* (de arbejdede hårdt (hårdere, hårdest) idag).

*dæn fɔst smaqt' gât, dæn an'n smaqt' i'no bæj'ə, mæn dæn trej' smaqt' 'alə,bæjst* (den første smagte godt, den anden smagte endnu bedre, men den tredje smagte allerbedst).

## Egentlige biord

De egentlige biord udgør en broget samling, men en stor del af dem kan opdeles i sammenhængende grupper, først og fremmest tidsbiord, stedsbiord, spørgende biord og nægtende biord:

### Tidsbiord:

*no, da, fa', a"ə, 'ba'ɪa"ə, 'sɔm'ɪtj'ə, al"tj'ə, in'n, fā'in'n, 'dæn'ɪgɔŋ', sjælən (æ"t ræt tit), mø"t i'mæl', æn'gɔŋ', æn'gɔŋ' i'mæl', snɔ'ə, al'dri, fəst, sij'n* (nu, da, før, efter, bagefter, sommetider, altid, inden, forinden, dengang, sjældent, midt imellem, engang, engang imellem, snart, aldrig, først, siden). *a"ə, fəst, 'ba'ɪa"ə* og *mø"t i'mæl'* er både tids- og stedsbiord.

Nogle eksempler på brug af ordene: *tɔw' uq'ə fa' yw'l baqt vi 'pewəno'ə, ɔ 'ba'ɪa"ə baqt vi krom'kaqə* (to uger før jul bagte vi pebernødder, og bagefter bagte vi krumkager); *mø"t imæl yw'l ɔ pɔ'sk komə faste'law'n* (midt imellem jul og påske kommer fastelavn); *a tròw'ə, te de snɔ'ə begəno ɔ ræj'n* (jeg tror, at det snart begynder at regne).

Mange forholdsordsled, især med forholdsordet *i*, udtrykker tidspunkt, f.eks. *i gu'ə, i ja's, i 'əw'ə, gu'ə, i dɔ' tj'lə* (i går, i aftes, i forgårs, i morges). Derom mere under forholdsordene.

### Stedsbiord:

*fræm', fræm', te'ba'q, hæ', dæ', 'fā.ɪ.an, 'ba'q.ve, sɡə, sw'ə, 'sgə.ɪ.ɪ, 'u.ən.ɔm', 'u.ən.fu'ə, fā'ɔw'n, fā'næj'n, 'næj'n.ɔm' ɔ hjem', in', in', 'in'ɪ.ɪ, ni'ə, 'ni'ə.ɪ.ɪ, ni'ə, ɔp, ɔ'p, 'ɔp.ɪ.ɪ, hæ'n', hæ'n', ɔm'kreŋ'* (frem, fremme, tilbage, her, der, foran, bagved, ud, ude, udad, udenom, udenfor (uden efterfølgende styrelse), foroven, forneden, nedenom og hjem, ind, inde, indad, ned, nedad, nede, op, oppe, opad, hen, henne/væk, omkring). Nogle eksempler på brug af ordene:

*di bləw sto'ən 'u.ən.fu'ə* (de blev stående udenfor); *di hāl"t læŋə fræm'* (de holdt længere fremme); *hu'ə æ.ɪ hun hæ'n? hun æ.ɪ bləw'n hæ'n'* (hvor er hun henne? hun er blevet væk), *hun gik in', hun gik in', hun gik in'ɪ.ɪ mæ æ tæ'ə* (hun gik ind, hun gik inde, hun gik indad med tærne).

Nogle biord har, som det ses ovenfor, to former: en kort, der angiver en bevægelse, og en lang, der angiver et sted. Det gælder ordene *in', in'* (ind, inde); *sgə, sw'ə* (ud, ude); *hæ'n', hæ'n'* (hen, henne); *ni'ə, ni'ə* (ned, nede); *fræm', fræm'* (frem, fremme); *ɔm', ɔm'* (om, omme).

### Spørgende biord:

Sammenlignet med de mange tidsbiord og stedsbiord er der her kun tale om en beskedent samling af ord. Mange sammensatte ord i RM, f.eks. i forbindelse med "hvor-", har ikke et modsvar i SM, eksempelvis ord som "hvorunder", "hvorpå" og "hvormed". Spørgende biord:

*hu'ə, hu'ə hæn', hu'ə hæn', 'hwa'f'u'ə, mòn, hu'ən (hwò'dan), hwa tjk*, (hvor, hvor hen, hvor henne, hvorfor, mon, hvordan, hvornår). Eksempler på brug af ordene:

*hu'ə æ.1 krestjan?* (hvor er Kristian?); *hu'ə æ.1 do hæn'?* (hvor er du henne?); *'hwa'f'u'ə ka do't nywəs mæ de, do h'ə fət?* (hvorfor kan du ikke nøjes med det, du har fået?); *mòn di h'ə kj'əwt æ go'ə?* (mon de har købt gården?); *hu'ən fæk do fat jgəm?* (hvordan fik du fat i dem?); *hwa tjk komə do?* (hvornår kommer du?); *hwò.1 læŋ blywə i hæ'?* (hvor længe bliver I her?)

Nægtende biord:

Det eneste nægtende biord må vist være *æ't* (ikke), som dels kan stå alene, og dels tit forbindes med et andet ord, hvorved *æ'*et forsvinder. Ordet udtales tiest uden *-t*. Hvis en sætning slutter med et *æ't*, udtales t'et dog som regel. Nogle eksempler kan tjene som illustration:

*han wa.1 æ" kom'n i'no* (han var ikke kommet endnu); *di ku æ" fen sgə ɔ'ə* (de kunne ikke finde ud af det); *de wa.1 æ" i dɔ'* (det var ikke i dag); *de wa.1 dæ æ"t nøj ɔ gjø ve* (det var der ikke noget at gøre ved); *de gj'əw' di æ"t*. (det gjorde de ikke).

*de ska do" gjø ljj' mæ de sam'* (det skal du ikke gøre lige med det samme); *ska vi" (vi æ"t, vi"t) spø'q let uw'ə i æ lɔ'?* (skal vi ikke lege lidt ude i laden?); *ka i" kom ɔ be'sə'q wòs i aw"tən?* (kan I ikke komme og besøge os i aften?); *de æ.1 jò"t de, vi wa.1 bløw'n e'ni ɔm'* (det er jo ikke det, vi var blevet enige om); *de ka a æ"t nòw', de ka a"t nòw', de ka"t nòw', de ka" nòw'* (det kan jeg ikke nå).

Se i øvrigt bemærkningerne og eksemplerne sidst i §2.

*æ"t u'ən, kun, kuns:*

De tre ord/udtryk dækker alle RM's "kun". Det mest benyttede udtryk er *æ"t u'ən*. "Kuns" benyttes ikke ret meget (jeg har aldrig selv benyttet mig af ordet). Nogle eksempler på brug af ordene:

*de wa.1 æ"t u'ən ɔm æ sən'də, te vi fæk sti'əq* (det var kun om søndagen, vi fik steg); *de wa.1 æ" u'ən fɔ'ə, dæ fæk trej' frækə'dæ'lə* (det var kun Far, der fik tre frikadeller). I begge eksempler kan "kun" også benyttes, og i det hele taget er der vist ikke nogen forskel på, hvornår man kan bruge det ene udtryk, og hvornår man kan bruge det andet.

Andre biord:

Der er her tale om en broget samling af ord med vidt forskellig betydning. De er ikke nemme at gruppere på en rimelig måde og angives nedenfor hver for sig med eksempler på anvendelse af ordet:

*aku'rɔ't* (akkurat, bestemt): *de wa.1 ljj' aku'rɔ't de, a sɔ'* (det var lige bestemt det, jeg sagde).

*ba' (ljj')* (bare): *han sku ba' ljj' ha hans frak o' fəst* (han skulle bare have sin frakke på først).

'ba'q<sub>1</sub>fræj' (bagfra): *han kam ky'ən 'ba'q<sub>1</sub>fræj'* (han kom kørende bagfra).

da (da): bruges tit som afslutning på en sætning og uden særlig betydning; *di fæk dæm fōst da* (de fik dem først, de fik de første). Desuden bruges ordet som i RM let pointerende som i følgende sætning: *di fæk dæm da fōst i 'əwə,gu'ə* (de fik dem da først i forgårs).

te daw'lə (dagligt, hver dag): *di fæk 'öl'ə,brøj' te daw'lə* (de fik øllebrød hver dag).

'fā<sub>1</sub>fræj' (forfra): *de so pæ'n sgə 'fā<sub>1</sub>fræj'* (det så pænt ud forfra).

gja'(n) (gerne): *de væl a da gja'n, de væl a da gja' sijk* (det vil jeg da gerne, det vil jeg da gerne se). *gja'* og *gja'n* bruges nærmest i flæng, men måske er der dog en vis tilbøjelighed til at benytte *gja'n* i slutningen af en sætning. Ordet kan gradbøjes med *hælə* (højere grad) og *hælst* (højeste grad).

gu'ə nək (godt nok, ganske vist): som tidligere nævnt svarer der til tillægsordet *gu'ə* biordet *gāt*, men derudover findes der også det biordsagtige udtryk *gu'ə nək*. Det svarer nogenlunde til "ganske vist", men er mere udflydende og udtrykker en vis forundring. *de wai gu'ə nək æ"t skjøn'* (det var godt nok ikke morsomt), *a bləw gu'ə nək nøj fār'ənə* (jeg blev ganske vist noget forbavset).

hælsən (ellers): *de gik hælsən gāt* (det gik ellers godt).

i'jæn (igen): *i gu'ə skjij' æ i'jæn* (i går skete det igen).

i'ly<sub>1</sub>wal'ə, i'lyw'l, lyw'l (alligevel): *di so' i'ly<sub>1</sub>wal'ə gāt vej'ə* (de sad alligevel godt i det), *de hāj' a lyw'l al'dri tent o'* (det havde jeg alligevel aldrig tænkt på). Der er, så vidt jeg kan se, ikke nogen klar forskel på brugen af de tre udtryk.

in'da (endda): *de wai in'da æ"t de væst* (det var endda ikke det værste).

i'no (endnu): *han æ<sub>1</sub> æ" kom'n i'no* (han er ikke kommet endnu).

mo'skjk (måske): *mo'skjk komə di, mæn de wai moski bæjə, te di bləw' hi'əl væk* (måske kommer de, men det var måske bedre, at de blev helt væk). Som det illustreres ovenfor, kan ordet somme tider miste noget af trykket, der så reduceres og flyttes til første stavelse.

'nu'ə,lsw'n (omtrent, nogenlunde): *di smaqt' 'nu'ə,lsw'n lisə gāt, səm di gjəw' i gu'ə* (de smagte omtrent lige så godt, som de gjorde i går).

næjstən (næsten): *dæ kam' næjstən eŋ'ən* (der kom næsten ingen).

*nək* (nok): *mòn di hɔ fət nək? ja, de tròw'ə a nək* (mon de har fået nok? Ja, det tror jeg nok).

*wol'sajt, sajtəns, sajt* (velsagtens, sagtens): *di komə wol'sajt i bɪgl, han ku sajtəns si'al gjo'ə, di ku sajt now'ə* (de kommer velsagtens i bil, han kunne sagtens selv gøre det, de kunne sagtens nå det).

*snɔ'ə* (næsten): *de wai snɔ'ə lij' mòj'* (det var næsten lige meget).

*swa'ə* (særlig, bruges kun i nægtende udtryk): *hun wai no't swa'ə pæ'n* (hun var nu ikke særlig køn); *de wai han æ't swa'ə gu'ə te* (det var han ikke særlig god til). Der ligger en kraftig forstærkning i udtrykkene; *æ't swa'ə kjon'* betyder nærmest "meget grim", og *æ't swa'ə gu'ə* betyder "dårlig".

*sæ'li* (særlig): *de wai sæ'li slæm' i gu'ə* (det var særlig slemt i går).

*sæ'fəl'li* (selvfølgelig): *de ku sæ'fəl'li slæt æ" slɔ te* (det kunne selvfølgelig slet ikke slå til).

*sɔ'men', sɔm'n* (såmænd): *di hāj' sɔm'n (sɔ'men') æ't nøj sæ'li ɔ snə"k ɔm'* (de havde såmænd ikke noget særligt at snakke om).

*ves* (vistnok, vist): *de blywə ves i 'əw'ə,mɔ'* (det bliver vist i overmorgen).

*æ'n'lə, 'æ'n'lə'mo'l* (endelig): *de sku 'æ'n'lə'mo'l æ" go få.ɪ stæ.ɪk* (det skulle endelig ikke gå for stærkt).

*o', po'* (på): *hun sku lij' ha hinə frak o'* (hun skulle lige have sin frakke på).

*ɔ'* (af): *a frø's, sɔ a ku næjstən æ't fo mi frak ɔ'* (jeg frøs, så jeg kunne næsten ikke få min frakke af); *hu'ə æ.ɪ do fræj', a æ.ɪ fræ wòj'ns ɔ'* (hvor er du fra? Jeg er fra Oddense). Selv om det ikke er nødvendigt at slutte af med dette *ɔ'*, så er det meget almindeligt at gøre det.

*ɔm'trænt* (omtrent): *di wai ɔm'trænt lij' gaməl* (de var omtrent lige gamle).

*ɔsə* (også): *de æ.ɪ ɔsə lij' mòj'* (det er også lige meget).

## § 26 Forholdsord

Jeg har fundet frem til følgende forholdsord, der, som det ses, anvendes i forskellige variationer af tryk, stød og længde:

*i, jk, o, o', po, po', mæ, mæ', ɔ, ɔ', ɔ', fa', a"ə, atə, i'mæ'l', te, te', fræ, fræj', fræ', fā.ɪ, fā.ɪ', ve, ve', fā.ɪan, fā'u'ən* (i, på, med, af, før, efter, imellem, til, fra, for, ved,

foran, foruden).

Forholdsordene i RM og SM svarer nogenlunde til hinanden. De anvendes fortrinsvis i forholdsordsleddene, hvor de efterfølges af en styrelse: et navneord, et udsagnsord i navnemåde, en sætning eller et andet navneagtigt led. Nogle få eksempler på forholdsordsled og deres tilknytning til andre led i sætningerne:

1. *di bu'ə i æ hsk's* (de boede i huset)
2. *han kjəwə o æ væj te skyw'* (han kørte på vejen til Skive)
3. *di spij'st ka'qə mæ 'flø'skom'* (de spiste kager med flødeskum)
4. *hun spij'st hinə ka'q mæ æn ski'ə* (hun spiste sin kage med en ske)
5. *dæn stəst ə dæm wai trej' a'l hyw'* (den største af dem var 3 alen høj)

De fleste forholdsordsled knytter sig til udsagnsleddet. Det gælder her for 1., 4. og forholdsordsleddet *o æ væj* i 2., mens andet forholdsordsled i 2.: *te skyw'* knytter sig til navneordet "vej". Forholdsordsleddet i 3.: *mæ 'flø'skom'*, lægger sig til navneordet *ka'qə*, og forholdsordsleddet i 5.: *ə dæm*, lægger sig til et tillægsord i bestemt form: *dæn stəst*.

Nogle flere eksempler på forholdsordsled:

6. *han kam' fa' aw'tən* (han kom før aften)
7. *han be'səq't dæm, a'ə han wai kom'n hjem'* (han besøgte dem, efter at han var kommet hjem)
8. *hun gik mə't i,mæl' han's ə o'lə* (hun gik midt imellem Hans og Ole)
9. *di bu'ə lij' po dæn an'n sij ə dæn stu'ə tår'n* (de boede lige på den anden side af det store tårn)
10. *de wai hålt əp mæ' ə ræj'n* (det var holdt op med at regne)
11. *di sku fen sğə ə', hu'ə di sku hæ'n'* (de skulle finde ud af, hvor de skulle hen)
12. *æ nəw'l te æ stu'ə da'ə wai bləw'n hæ'n'* (nøglen til den store dør var blevet væk)

I 6. og 7. lægger forholdsordsleddet sig til udsagnsleddet; i 7. udgøres styrelsen af sætningen *han wai kom'n hjem'*; i 8. lægger forholdsordsleddet *i,mæl' han's ə o'lə* sig til udsagnsleddet, mens biordet *mə't* lægger sig til forholdsordet *i,mæl'*; i 9. lægger *po dæn an'n sij* sig til udsagnsleddet, mens *ə dæn stu'ə tår'n* lægger sig

til navneordet *sjj*; i 10. udgøres styrelsen af navnemåden *ɔ ræjn* og i 11. af en hel sætning. I 12. knytter forholdsordsleddet *te dæn stu'ə da'ə* sig til navneordet *nøwl*.

Forholdsordsleddenes placering i sætningen svarer nogenlunde til biordenes. Det ses f.eks. tydeligt i en række forholdsordsled med forholdsordet *i*, som angiver en tid (et tidspunkt):

*i dɔ', i dɔ' tjj'lə, i gu'ə, i mɔ', i 'a''ə<sub>1</sub>mæjə, i ja's, i aw''tən, i næt, i mɔ' tjj'lə, i 'əw'ə<sub>1</sub>gu'ə, i 'əw'ə<sub>1</sub>mɔ'* (i dag, i morges, i går, i morgen, i eftermiddag, i aften, i nat (den foregående eller den næste nat), i morgen tidlig, i forgårs, i overmorgen).

Hvor RM anvender forholdsordet “i” og tilføjelse af “s” til styrelsen om et foregående tidspunkt, benytter man i SM andre muligheder, som det ses i de næste eksempler: *di besøgt wòs sist sòn'də* (de besøgte os i søndags); *sist man'də wai æ fã.ɪ si'an* (i mandags var det for sent); *di kam æ man'də* (de kom i mandags); *di kam om æ man'də* (de kom i mandags, de kom om mandagen); se også eksemplerne i det foregående afsnit.

Også om det fremtidige kan man benytte *æ*, f.eks.: *di komə æ man'də* (de kommer på mandag).

Ordet “forrige” har ikke nogen egentlig modsvaring i SM. Her må man hjælpe sig på anden vis.

Udtrykkene “i sommers” og “i vinters”, som mange benytter, må anses for at være forkert RM-sprogbrug, så man må benytte sig af udtrykket “sidste sommer” eller “i sommer”, svarende til de tilsvarende SM-udtryk.

Ordene *te* og *i* anvendes i nogle tilfælde med samme styrelse, og i så fald med afvigende betydning, jvf. følgende eksempler på brug af *te* og *i*:

1. *vi gik te sku'əl i wòj'ns* (vi gik i skole i Oddense); 2. *di æ.ɪ i sku'əl* (de er i skole); 3. *vi gik te kjæ.ɪ''k i kræj'bjæ'* (vi gik i kirke i Krejbjerg); 4) *hun æ.ɪ i kjæ.ɪ''k* (hun er i kirke).

I 1. og 3. ses det, at man anvender *te* om det gentagne, mens *i*, som det ses i 2. og 4., anvendes om den enkelte foreteelse.

I visse forholdsord i SM er trykket fortis eller semifortis i forbindelse med stød eller længde, hvor noget lignende ikke gælder i RM. Det gælder i hvert fald, som det ses i ovenstående liste over forholdsordene, for *jk, o' (po') ɔ', ɔ', fræ', fræ', te', mæ'* i nogle af de forholdsordsled, hvor styrelsen udgøres af et navneord i bestemt form, jvf. følgende:

*vi gik jk æ ma.ɪk æ klɔ''kə jæn'* (vi gik i marken klokken et); *vi gik ɔ' æ ma.ɪk æ klɔ''kə sæjs* (vi gik (hjem) fra marken klokken seks); *di gik fræ' æ mø' æ klɔ''kə ølə* (de gik fra mødet klokken elleve); *a gik ɔ' æ væj fu'ə ham* (jeg gik af vejen for ham); *æ.ɪ dæ nøj jk æ væj?* (er der noget i vejen?); *fɔ'ə lɔ po' æ bræt* (Far lagde (negene) på brættet); *sæt je no te' æ bu'ə* (sæt jer nu til bordet); *de wai hålt ɔp mæ' ɔ ræj'n* (det var holdt op med at regne); *a ska te'(ə) ɔ hjem'* (jeg skal hjem); *a sət mæ te'(ə) ɔ læs* (jeg satte mig til at læse), jvf. sidste del af §7 angående brug af *te'(ə)*.

<sup>1</sup>*aləˌrejˌ sist tɔsdə wɑˌ æ tjæl ɔˌ æ jòw'ə* (allerede i torsdags var frosten væk (fra jorden)); *han wɑˌ fræˌ æ lanˌbròw' i tɔw' o'ə* (han var væk fra landbruget i to år).

Et forholdsord optræder, som det også er tilfældet i RM, i mange tilfælde uden styrelse, med hel- eller halvtryk og med stød, og er da nærmest at betragte som et biord, jvf. følgende eksempler:

*a ska lijˌ ha mi lsw o'* (jeg skal lige have min hue på); *ta di frak ɔ'* (tag frakken af); *vi spæn fræjˌ æ klɔˈkə sæjs* (vi spændte fra klokken seks); *ænˈgɔŋ' iˈmælˌ* (engang imellem); *han so øw'ə* (han sad over (i kortspil)); *hun lɔ alˌ dæm smo' jk fɔst* (hun lagde alle de små i først); *di fæk alˈtijˌə kafə mæ fløˌ jk* (de fik altid kaffe med fløde (i)); *hun gik ve æ sij ɔ'* (hun gik ved siden af); *a sku ta halˈm ɔ òwn fræjˌ* (jeg skulle fjerne halm og avner fra (tærskemaskinen)); *a æˌ fræ wòjˈns ɔ'* (jeg er fra Oddense (af)). Udtrykket “det var også meningen” hedder i SM *de wɑˌ ɔsə æ mjænəŋ ɔ'ə*, altså med et ekstra forholdsordsled, men jeg kender ikke andre eksempler på et sådant ekstra forholdsordsled i SM.

## § 27 Bindeord

Bindeordene kan inddeles i de sideordnende og de underordnende bindeord. Der er flest af de underordnende bindeord, men de sideordnende bruges nok mest.

### Sideordnende bindeord

De vigtigste sideordnende bindeord er *ɔ*, *ælə*, *mæn*, *in*, *fåˌ*, *som*, *sɔ* (og, eller, men, end, for, som, så), og de kan, som det også er tilfældet i RM, forbinde såvel ord som sætninger og sætningsled, som det kan ses i følgende eksempler:

1. *a spijˌst tɔw' frækəˈdælə ɔ trej' kaˈtɔflə* (jeg spiste to frikadeller og tre kartofler)
2. *di hājˌ æn stu'ə hun', ɔ sɔ hājˌ di fæm' kaˈt* (de havde en stor hund, og så havde de fem katte)
3. *han rænˌ hjem, si'əl ɔm de ræjˌnt ɔ han hājˌ hans nøj' frak o'* (han løb hjem, selv om det regnede, og han havde sin nye frakke på)
4. *hun kam hjem' æ klɔˈkə fjɔˌə, ɔ de hājˌ hun ɔsə sɔ' hun vil* (hun kom hjem klokken fire, og det havde hun også sagt hun ville)
5. *hun kam fåˌ si'ən, fåˌde te de ræjˌnt, ɔ hun hājˌ stan i lyk ønə æn træjˌ* (hun kom for sent, fordi det regnede, og hun havde stået i ly under et træ)
6. *hun hājˌ no beˈstæmt, te hun vil gywˈtəs mæ han's, ælə ɔsə vil hun slæt æˈt gywˈtəs* (hun havde nu bestemt, at hun ville giftes med Hans, eller også ville hun slet ikke giftes)

7. *hinə fɔʔə vil gɪk hin æn nɔjʔ bɪgl, ælə ɔsə ku hun foʔ æ pæŋ* (hendes far ville give hende en ny bil, eller også kunne hun få pengene)

8. *di komə i mɔː ælə (di komə) i ʔɔwʔə,mɔː* (de kommer i morgen eller (de kommer) i overmorgen)

9. *vi vil ha kjɔwʔə æn tsgə i jaʔs, mæn så kam dæ nɔj jk æ væj, ɔ vi kam æʔt aʔstæj* (vi ville have kørt en tur i aftes, men så kom der noget i vejen, og vi kom ikke af sted)

10. *a plæjʔə ɔ sykl i skuʔəl, mæn i dɔʔ ræjʔnt æ, så a to æ bɪgl iʔstæj fuʔə* (jeg plejer at cykle i skole, men i dag regnede det, så jeg tog bilen i stedet for)

11. *di hāj sɔʔ, te de vil ræjʔn, mæn de ræjʔnt no hwæ.ɪʔkən i guʔə ælə i ʔɔwʔə,guʔə* (de havde sagt, at det ville regne, men det regnede nu hverken i går eller i forgårs)

12. *vi wai eʔni ɔmʔ, te vi anʔtən sku spæl kwət ælə goʔ æn tsgə* (vi var enige om, at vi enten skulle spille kort eller gå en tur)

13. *han wai ælə, in han so sgə te* (han var ældre, end han så ud til)

14. *han sku skønʔ sæ, får han sku væ.ɪ hjemʔ æ klɔʔkə sæjs* (han skulle skynde sig, for han skulle være hjemme klokken seks)

15. *hun wai li sɔ gamʔəl, sɔm hun so sgə te* (hun var lige så gammel, som hun så ud til)

16. *vi æ.ɪ æʔt wʔən fɪjʔə i æ bɪgl, sɔ do ka ɔsə gāt fo plas* (vi er kun fire i bilen, så du kan også godt få plads)

I 3. og 5. ovenfor ses eksempler på, at de underordnende bindeord *siʔəl ɔmʔ* og *fä.ɪde te*, forbundet med det sideordnende bindeord *ɔ*, knytter to bisætninger til hovedsætningen, idet bindeordet dog kun nævnes én gang for hvert par af bisætninger.

Anvendelsen af de sideordnende bindeord i SM svarer nogenlunde til forholdene i RM. De sjældent benyttede ord “thi” og “samt” i RM har dog ikke noget modsvar i SM.

*ɔ* mister somme tider i nogen grad sin betydning som bindeord, f.eks i de næste to sætninger:

*ɔ do ska sɔʔən jk æ bɔjʔ i mɔː* (og du skal (sådan) i byen i morgen); *ɔ de væl do væ.ɪ beʔkjenʔ* (og det vil du være bekendt!).

*ælə* forekommer hyppigt i forbindelserne *ælə ɔsə*, *anʔtən-ælə* og *hwæ.ɪʔkən-ælə*, se f.eks. 6., 12. og 11. ovenfor.

## Underordnende bindeord

De underordnende bindeord udtrykker forskellige forhold som tid, hensigt, indrømmelse e.l. De bliver behandlet gruppevis i det følgende.

Eksempler på brug af tidsbindeordene *da*, *'dæn'gɔŋ'*, *næ'ə*, *fa'*, *a'ə*, *in'n*, *sij'n*, *de støj'ə* (da, dengang, når, før, efter, inden, siden, mens):

1. *da han kam', be'gøn't æ su'al ɔ skjæn'* (da han kom, begyndte solen at skinne)
2. *'dæn'gɔŋ' han waɪ mæj te'ə, wan' di al'tijə* (da (dengang) han var med til det, vandt de altid)
3. *næ'ə han komə, go'ə a* (når han kommer, går jeg)
4. *æ 'mjəl'k<sub>1</sub>kusk han kam', fa' (in'n) de waɪ bløw'n lyst* (mælkekusken kom, før det var blevet lyst)
5. *de gik mòj' bæjə, a'ə han's waɪ kom'n* (det gik meget bedre, efter at Hans var kommet)
6. *de waɪ læŋ' sij'n, te di hāj sit ham* (det var længe siden, de havde set ham)
7. *de støj'ə vi so ɔ spij'st, hāj' vi ɔsə gu'ə stɔ'n te' ɔ sna'k* (mens vi sad og spiste, havde vi også god tid til at snakke)

Grundledsgentagelsen i 4. er som tidligere omtalt en mere almindelig foreteelse i SM end i RM. "Mens" hedder *de støj'ə* og er kun tidsbindeord, jvf. 7., mens (!) det i RM også kan udtrykke en modsætning, som det ses i denne sætning. "Efter at" hedder, som det ses i 5., kun *a'ə*.

Udsagnsbindeordet "at" svarer til SM-ordet *te* som i de næste eksempler: *han sɔ', te han waɪ bløw'n sy'g* (han sagde, at han var blevet syg); *han waɪ så sy'g, te han bløw leq'n i hans sæŋ' æ hi'ələ dɔ'* (han var så syg, at han blev liggende i sin seng hele dagen).

*fā.ɪ'de (te)*: "fordi" og "for det" lyder ens i SM: *fā.ɪ'de*, men i en given sammenhæng kan de to udtryk næppe forveksles. Ordet "at" hedder *ɔ* foran infinitiv og (som hovedregel) *te* i starten af en bisætning. Mens det i RM ikke anses for god tone at sige "fordi at", så benytter man i SM meget gerne sammensætningen *fā.ɪ'de te*. I sammensætningen "for at" siger man *fār te*.

Også i andre sammenhænge bruges et *te*, hvor man i RM ikke (længere) bruger "at". Nogle eksempler på brug af *te*:

*di sku skøn' dæm, fār'de te di sku vær hjem' æ klɔ'kə tjk* (de skulle skynde sig, fordi de skulle være hjemme klokken ti).

*han hāj sɔ', te han vil begøn' ɔ so' əm æ man'də* (han havde sagt, at han ville begynde at så om mandagen).

*dær sku hin'təs ɔ't stu'əl, fār te di sku ku vø'ə dær 'alə'sam'ən* (der skulle hentes otte stole, for at de skulle kunne være der allesammen).

*'dæn'gɔŋ', te æ krɪk kam'* (dengang krigen kom).

*dæ wai nu'ə, te dæ fæk aɪ'bə* (der var nogen, som fik arbejde).

*hun kam fā'si'ən, fā.'de te hun sku ha lawə maɪ fəst* (hun kom for sent, fordi hun skulle have lavet mad først).

Ordet “skønt” angiver indrømmelse og hedder på SM *si'əl ɔm* eller bare *ɔm*, f.eks. i de næste sætninger: *di tø't, te de wai skjøn' ɔ spø'q uwə i æ lɔ', si'əl ɔm di wai bləw'n komfə'mi'ə* (de kunne godt lide at lege ude i laden, skønt (selv om) de var blevet konfirmeret). *han ska mæj, ɔm a sɔ ska bæ' ham dæ'hæn'* (han skal med, om jeg så skal bære ham derhen). *ɔm* kan også anvendes som spørgebindeord: *di spu'ə ham, ɔm de hāj gjɔw unt* (de spurgte ham, om det havde gjort ondt).

De næste to sætninger viser eksempler på brug af sammenligningsbindeord ene *sɔm* (som) og *in* (end): *han wai li sɔ stu'ə, sɔm di hāj sɔ'* (han var lige så stor, som de havde sagt); *æ tsqə wai læŋə, in han hāj ræj'nt mæj* (turen var længere, end han havde regnet med).

*hwis* er et betingelsesbindeord og svarer til “dersom” og “hvis” som f.eks. i følgende: *han vil gja'n hjal'p dæm, hwis di fæk brəw' fu'ə* (han ville gerne hjælpe dem, hvis de fik brug for det); *hwis han komə, sɔ go'ə a* (hvis (dersom) han kommer, går jeg).

## § 28 Talord og andre serier

### Tallene

De positive hele tal, også kaldet de naturlige tal, har to fremtrædelsesformer: som mængdetal og som ordenstal. Nedenfor følger de første tyve af dem:

<i>jæn'</i>	èn	<i>fəst</i>	første	<i>tɔw'</i>	to	<i>an'n</i>	anden
<i>trej'</i>	tre	<i>trej'</i>	tredie	<i>fjɪ'ə</i>	fire	<i>fja'</i>	fjerde
<i>fæm'</i>	fem	<i>fæm't</i>	femte	<i>sæjs</i>	seks	<i>sje't</i>	sjette
<i>syw'</i>	syv	<i>syw'ənt</i>	syvende	<i>ɔ't</i>	otte	<i>ɔ'tənt</i>	ottende
<i>nɪk</i>	ni	<i>nin'</i>	niende	<i>tɪk</i>	ti	<i>tin'</i>	tiende
<i>ələ</i>	elleve	<i>əl't</i>	elvte	<i>töl'</i>	tolv	<i>töl't</i>	tolvte
<i>træ'tən</i>	tretten	<i>træ'tənt</i>	trettende	<i>fjɔw'tən</i>	fjorten	<i>fjɔw'tənt</i>	fjortende
<i>fæm'tən</i>	femten	<i>fæm'tənt</i>	femtende	<i>sæj'stən</i>	seksten	<i>sæj'stənt</i>	sekstende
<i>sø'tən</i>	sytten	<i>sø'tənt</i>	syttende	<i>a'tən</i>	atten	<i>a'tənt</i>	attende
<i>ne'tən</i>	nitten	<i>ne'tənt</i>	nittende	<i>tyw'</i>	tyve	<i>tyw'ənt</i>	tyvende

Nogle flere eksempler til belysning af systemet:

<i>'jæn'ɔ<sub>1</sub>tyw'</i>	enogtyve	<i>'jæn'ɔ<sub>1</sub>tyw'ənt</i>	enogtyvende
<i>'tɔw'ɔ<sub>1</sub>tyw'</i>	toogtyve	<i>'tɔw'ɔ<sub>1</sub>tyw'ənt</i>	toogtyvende
<i>'ɔ'ɔ<sub>1</sub>tyw'</i>	otteogtyve	<i>'ɔ'ɔ<sub>1</sub>tyw'ənt</i>	otteogtyvende
<i>træ'və</i>	tredive	<i>træ'vt</i>	tredivte
<i>'trej'ɔ<sub>1</sub>træ'və</i>	treogtredive	<i>'trej'ɔ<sub>1</sub>træ'vt</i>	treogtredivte
<i>'njko<sub>1</sub>træ'və</i>	niogtredive	<i>'njko<sub>1</sub>træ'vt</i>	niogtredivte

Det ses, at mens otte og atten udtales med t (d), bortfalder t'et i otteogtyve og naturligvis også i otteogtredive o.s.v. De fire nævnte tal udtales altså på følgende måde: *ɔ't*, *a'tən*, *'ɔ'ɔ<sub>1</sub>tyw'*, *'ɔ'ɔ<sub>1</sub>træ'və*.

I SM stopper ordenstallene her. I RM har man to angivelser af mængdetal, idet man f.eks. kan benytte både fyrre og fyrretyve, hvilket giver muligheden for ordenstallet fyrretyvende. Det samme er tilfældet med de næste tal i talrækken.

Jeg mener ikke at have hørt noget lignende i SM. Her må man hjælpe sig på anden vis og f.eks. benytte sig af udtrykket *nomə 'fjɔ'ɔ'fä.ɾ* (nr. fireogfyrre) i stedet for "den fireogfyrretyvende".

Længere henne i talrækken møder man f.eks. tallene *hunə*, *tsksən*, *tɔw' hunə* *ɔ 'fjɔ'ɔ'tres*, *trej' tsksən fəmə* *hunə* *ɔ 'syw'ɔ'træ'və* (hundrede, tusinde, tohundredeogfireogtres, tretusinde femhundrede og syvogtredive).

Brøker og decimalbrøker benævnes omtrent som i RM, med et par undtagelse: Ligesom man i RM benytter talnavnet halvanden (i SM *hal'an'n*), kan man i SM benytte sig af navnene *hal'trej'* (toenhalv) og *hal'fja'* (treenhalv), men vistnok aldrig (eller næsten aldrig) *hal'fəmə't*, *hal'sje't* o.s.v.

Af andre antalsbetegnelser benyttes i hvert fald *du'sjgn*, *sne's*, *traw'* (dusin, snes, trave (tres, om neg)).

## Bogstaverne

Nedenfor gengives bogstaverne ved lydskrift i SM og almindelig notation i RM. Det ses, at udtalen i de to sprog er den samme for de fleste bogstavers vedkommende, men der er dog også forskelle.

<i>a'</i>	a	<i>be'</i>	b	<i>se'</i>	c	<i>de'</i>	d
<i>e'</i>	e	<i>æf</i>	f	<i>ge'</i>	g	<i>ho'</i>	h
<i>jk</i>	i	<i>jej'</i>	j	<i>ko'</i>	k	<i>æł</i>	l
<i>æm'</i>	m	<i>æn'</i>	n	<i>o'</i>	o	<i>pe'</i>	p
<i>ksk</i>	q	<i>æɾ</i>	r	<i>æs</i>	s	<i>te'</i>	t
<i>sk</i>	u	<i>ve'</i>	v	<i>æqs</i>	x	<i>ɣk</i>	y
<i>sæt</i>	z	<i>æ'</i>	æ	<i>ø'</i>	ø	<i>ɔ'</i>	å

## Månederne

Også her er udtalen for mange måneders vedkommende den samme som i RM. Mange SM-talende vil i dag lægge trykket i de to første navne som i RM: *'janu,ai'ə, 'febru,ai'ə*.

<i>janu'ai'ə</i>	januar	<i>febru'ai'ə</i>	februar	<i>ma:is</i>	marts	<i>a'prɪgl</i>	april
<i>maj'</i>	maj	<i>jun'i</i>	juni	<i>jul'i</i>	juli	<i>aw'gust</i>	august
<i>sep'tæm'bə</i>	sept.	<i>ok'to'bə</i>	oktober	<i>no'væm'bə</i>	nov.	<i>de'sæm'bə</i>	dec.

## Ugedagene

<i>man'də</i>	mandag	<i>ti'æsdə</i>	tirsdag	<i>wøj'nsdə</i>	onsdag	<i>tɔsdə</i>	torsdag
<i>fræj'də</i>	fredag	<i>lø.r'də</i>	lørdag	<i>søn'də</i>	søndag		

## §29 Udsagnsord

Udsagnsordene grupperes i det følgende efter datidsendelserne, og det betyder, at der bliver tre hovedgrupper:

Udsagnsord med datidsendelsen *-ə*, med undergrupperne 1., 2., 3.

Udsagnsord med datidsendelsen *-t*, med undergrupperne 4., 5., 6.

Udsagnsord uden endelse i datid, med undergrupperne 7., 8., 9., 10.

Bøjningerne i de tre hovedgrupper benævnes i det følgende som henholdsvis svag bøjning, halvstærk bøjning og stærk bøjning. Inddelingen i undergrupper er foretaget på grundlag af navnemåden.

De enkelte undergrupper behandles i det følgende hver for sig med angivelse af navnemåde, nutid, datid og kort tillægsform (fornutid og førdatid).

Efter gennemgangen af de 10 grupper følger en kort gennemgang af bøjningsformerne bydemåde, lideform og lang tillægsform.

### Udsagnsord med svag bøjning

Gruppen svarer stort set til de ord, der i RM har datidsendelsen *-ede*. I SM har disse ord samme endelse i nutid, datid og fornutid, nemlig endelsen *-ə*.

I det følgende er gruppen delt op i tre undergrupper, nemlig 1. Udsagnsord med vestjysk stød i navnemåden, 2. Udsagnsord med længde i navnemåden, og 3. Udsagnsord uden stød og længde i navnemåden.

1. Udsagnsord med vestjysk stød i navnemåden og svag bøjning:

<i>hy"p</i>	hyppe	<i>hy"pə</i>	hypper, -ede, -et
<i>ly"t</i>	lytte	<i>ly"tə</i>	lytter, -ede, -et
<i>dy.ɪ"k</i>	dyrke	<i>dy.ɪ"kə</i>	dyrker, -ede, -et
<i>ku"k</i>	kukke	<i>ku"kə</i>	kukker, -ede, -et
<i>by"t</i>	bytte	<i>by"tə</i>	bytter, -ede, -et
<i>dy"t</i>	dytte	<i>dy"tə</i>	dytter, -ede, -et
<i>slu"t</i>	slutte	<i>slu"tə</i>	slutter, -ede, -et
<i>smu"t</i>	smutte	<i>smu"tə</i>	smutter, -ede, -et
<i>syl"t</i>	sylte	<i>syl"tə</i>	sylter, -ede, -et
<i>skyw"t</i>	skifte	<i>skyw"tə</i>	skifter, -ede, -et
<i>ne"k</i>	nikke	<i>ne"kə</i>	nikker, -ede, -et
<i>kle"p</i>	klippe	<i>kle"pə</i>	klipper, -ede, -et
<i>ve"p</i>	vippe	<i>ve"pə</i>	vipper, -ede, -et
<i>tre"p</i>	trippe	<i>tre"pə</i>	tripper, -ede, -et
<i>pre"k</i>	prikke	<i>pre"kə</i>	prikker, -ede, -et
<i>vre"k</i>	vrikke <sup>12</sup>	<i>vre"kə</i>	vrikker, -ede, -et
<i>de"p</i>	dyppe	<i>de"pə</i>	dypper, -ede, -et
<i>deq"t</i>	digte	<i>deq"tə</i>	digter, -ede, -et
<i>sweq"t</i>	svigte	<i>sweq"tə</i>	svigter, -ede, -et
<i>nø"t</i>	nytter	<i>nø"tə</i>	nytter, -ede, -et
<i>spø"t</i>	spytte	<i>spø"tə</i>	spytter, -ede, -et
<i>rø"k</i>	rykke	<i>rø"kə</i>	rykker, -ede, -et
<i>dø"k</i>	dykke	<i>dø"kə</i>	dykker, -ede, -et
<i>trø"k</i>	trykke	<i>trø"kə</i>	trykker, -ede, -et
<i>stø"t</i>	støtte	<i>stø"tə</i>	støtter, -ede, -et
<i>flø"t</i>	flytte	<i>flø"tə</i>	flytter, -ede, -et
<i>løw"t</i>	løfte	<i>løw"tə</i>	løfter, -ede, -et
<i>be'nø"t</i>	benytte	<i>be'nø"tə</i>	benytter, -ede, -et
<i>be'skø"t</i>	beskytte	<i>be'skø"tə</i>	beskytter, -ede, -et
<i>knø"t</i>	knytte	<i>knø"tə</i>	knytter, -ede, -et
<i>fløj"t</i>	fløjte	<i>fløj"tə</i>	fløjter, -ede, -et
<i>røj"t</i>	røgte	<i>røj"tə</i>	røgter, -ede, -et
<i>løj"t</i>	lugte (grimt)	<i>løj"tə</i>	lugter, -ede, -et
<i>løw"t</i>	dufte	<i>løw"tə</i>	dufter, -ede, -et
<i>sko"p</i>	skubbe	<i>sko"pə</i>	skubber, -ede, -et
<i>ho"p</i>	hoppe	<i>ho"pə</i>	hopper, -ede, -et
<i>po"t</i>	putte	<i>po"tə</i>	putter, -ede, -et
<i>bo"k</i>	bukke	<i>bo"kə</i>	bukker, -ede, -et
<i>so"k</i>	sukke	<i>so"kə</i>	sukker, -ede, -et
<i>snò.ɪ"k</i>	snorke	<i>snò.ɪ"kə</i>	snorker, -ede, -et
<i>få.ɪ"k</i>	forke (arb. m. fork)	<i>få.ɪ"kə</i>	forker, -ede, -et
<i>knæ"k</i>	knække	<i>knæ"kə</i>	knækker, -ede, -et
<i>flæ"t</i>	flette	<i>flæ"tə</i>	fletter, -ede, -et

<sup>12</sup> *vre"k* betyder også at ro med én åre, placeret i et hak i bagstavnen af båden.

<i>smæł"t</i>	smelte	<i>smæł"tə</i>	smelter, -ede, -et
<i>væł"t</i>	vælte	<i>væł"tə</i>	vælter, -ede, -et
<i>ræ"t</i>	rette	<i>ræ"tə</i>	retter, -ede, -et
<i>tæ"k</i>	tække	<i>tæ"kə</i>	tækker, -ede, -et
<i>dæ"k</i>	dække	<i>dæ"kə</i>	dækker, -ede, -et
<i>klu"k</i>	klukke	<i>klu"kə</i>	klukker, -ede, -et
<i>bræ"k</i>	brække	<i>bræ"kə</i>	brækker, -ede, -et
<i>præj"k</i>	prædike	<i>præj"kə</i>	prædiker, -ede, -et
<i>stræj"k</i>	strejke	<i>stræj"kə</i>	strejker, -ede, -et
<i>stɔ"p</i>	stoppe	<i>stɔ"pə</i>	stopper, -ede, -et
<i>stə"p</i>	stoppe (pibe)	<i>stə"pə</i>	stopper, -ede, -et
<i>na"p</i>	nappe	<i>na"pə</i>	napper, -ede, -et
<i>kla"p</i>	klappe	<i>kla"pə</i>	klapper, -ede, -et
<i>ska"k</i>	skakke (m. harve)	<i>ska"kə</i>	skakker, -ede, -et
<i>kra"t</i>	kratte (rive)	<i>kra"tə</i>	kratter, -ede, -et
<i>ta"k</i>	takke	<i>ta"kə</i>	takker, -ede, -et
<i>stə"k</i>	sætte (korn) i stak	<i>stə"kə</i>	stakker, -ede, -et
<i>la"p</i>	lappe	<i>la"pə</i>	lapper, -ede, -et
<i>sna"k</i>	snakke	<i>sna"kə</i>	snakker, -ede, -et
<i>pja"t</i>	pjatte	<i>pja"tə</i>	pjatter, -ede, -et
<i>mal"k</i>	malke	<i>mal"kə</i>	malker, -ede, -et
<i>kal"k</i>	kalke	<i>kal"kə</i>	kalker, -ede, -et

## 2. Udsagnsord med længde i navnemåden og svag bøjning:

<i>byw·</i>	bøje	<i>bywə</i>	bøjer, -ede, -et
<i>lsw·q</i>	luge	<i>lsw·qə</i>	luger, -ede, -et
<i>roŋ·</i>	runge	<i>roŋə</i>	runger, -ede, -et
<i>hɔw·</i>	huske	<i>hɔwə</i>	husker, -ede, -et
<i>hòw·</i>	hugge	<i>hòwə</i>	hugger, -ede, -et
<i>wòj·</i>	vade	<i>wòjə</i>	vader, -ede, -et
<i>næj·</i>	neje	<i>næjə</i>	nejjer, -ede, -et
<i>løw·</i>	leve	<i>løwə</i>	lever, -ede, -et
<i>døw·</i>	døje	<i>døwə</i>	døjer, -ede, -et
<i>skom·</i>	skumme	<i>skomə</i>	skummer, -ede, -et
<i>swøm·</i>	svømme	<i>swømə</i>	svømmer, -ede, -et
<i>klaw·</i>	klage	<i>klawə</i>	klager, -ede, -et
<i>law·</i>	lave	<i>lawə</i>	laver, -ede, -et
<i>staw·</i>	stave	<i>stawə</i>	staver, -ede, -et
<i>jaw·</i>	haste	<i>jawə</i>	haster, -ede, -et <sup>13</sup>
<i>skjæn·</i>	skinne	<i>skjænə</i>	skinner, -ede, -et
<i>skræw·</i>	skræve	<i>skræwə</i>	skræver, -ede, -et
<i>skræ·v</i>	prale (ca.)	<i>skræ·və</i>	praler, -ede, -et <sup>14</sup>
<i>skrsw·</i>	skrue	<i>skrswə</i>	skruer, -ede, -et

<sup>13</sup> *de hastə wol æ"t mi·ə in de jawə* (det haster vel ikke mere, end det jager, tag den med ro)

<sup>14</sup> Eksempel: *han so ɔ skræ·və ɔ al· hans pæŋ·* (han sad og pralede af alle sine penge).

<i>mʁw̄ə</i>	mure	<i>mʁw̄ə</i>	murer, -ede, -et
<i>būə</i>	bore	<i>būə</i>	borer, -ede, -et
<i>skʁw̄ə</i>	skure	<i>skʁw̄ə</i>	skure, -ede, -et
<i>fʁw̄ə</i>	fodre	<i>fʁw̄ə</i>	fodre, -ede, -et
<i>fʏj̄ə</i>	fyre	<i>fʏj̄ə</i>	fyrer, -ede, -et
<i>fāl̄</i>	folde	<i>fāl̄</i>	folder, -ede, -et
<i>rul̄</i>	rulle	<i>rul̄</i>	ruller, -ede, -et
<i>fæl̄</i>	fælde	<i>fæl̄</i>	fælder, -ede, -et
<i>bəl̄</i>	væske (sår)	<i>bəl̄</i>	væsker, -ede, -et
<i>kāl̄</i>	kaste omkuld	<i>kāl̄</i>	kaster, -ede, -et
<i>wan̄</i>	vande	<i>wan̄</i>	vander, -ede, -et
<i>stan̄</i>	reparere	<i>stan̄</i>	reparerer, -ede, -et
<i>fār</i>	farve	<i>fār</i>	farver, -ede, -et
<i>skjā</i>	skinne	<i>skjā</i>	skinner, -ede, -et
<i>swā</i>	svare	<i>swā</i>	svarer, -ede, -et
<i>wā</i>	vare	<i>wā</i>	varer, -ede, -et
<i>tā</i>	tørre	<i>tā</i>	tørrer, -ede, -et
<i>lē</i>	lede (f.eks.et hold)	<i>lē</i>	leder, -ede, -et
<i>ār</i>	arve	<i>ār</i>	arver, -ede, -et
<i>skar̄</i>	øge, reparere	<i>skar̄</i>	øgede, -ede, -et
<i>fæj̄</i>	fejje	<i>fæj̄</i>	fejjer, -ede, -et
<i>røj̄</i>	rydde	<i>røj̄</i>	rydder, -ede, -et
<i>stj̄j̄ə</i>	styre	<i>stj̄j̄ə</i>	styrer, -ede, -et

Som det ses, bortfalder konsonantlængden hyppigt i denne gruppe, når der tilføjes et *ə* (i nut., dat. og kort tillægsf.). Det gælder dog ikke for konsonanten *r*. Se f.eks. bøjningen af ordene *skar̄*, *ār*, *fār* ovenfor.

Nogle af ordene ender på *ə* i navnemåde, som f.eks. *mʁw̄ə*, *fʁw̄ə*, *skʁw̄ə*, *stj̄j̄ə*, *fʏj̄ə*. Der sker her en forlængelse af *ə* i nutid/datid/førnutid, en forlængelse, som svarer til tilføjelsen af *ə* i de andre ord.

### 3. Udsagnsord uden stød eller længde i navnemåden og svag bøjning:

<i>wask</i>	vaske	<i>waskə</i>	vasker, -ede, -et
<i>vesk</i>	viske	<i>veskə</i>	visker, -ede, -et
<i>hwisk</i>	hviske	<i>hwiskə</i>	hvisker, -ede, -et
<i>trask</i>	traske	<i>traskə</i>	trasker, -ede, -et
<i>rasp</i>	raspe (roer)	<i>raspə</i>	rasper, -ede, -et
<i>skaf</i>	skaffe	<i>skafə</i>	skaffer, -ede, -et
<i>skof</i>	skuffe	<i>skofə</i>	skuffer, -ede, -et
<i>tøst</i>	tørste	<i>tøstə</i>	tørster, -ede, -et
<i>kras</i>	kradse	<i>krasə</i>	kradser, -ede, -et
<i>bøst</i>	børste	<i>bøstə</i>	børster, -ede, -et

<i>kɔst</i>	koste	<i>kɔstə</i>	koster, -ede, -et
<i>mest</i>	miste	<i>mestə</i>	mister, -ede, -et
<i>fesk</i>	fiske	<i>feskə</i>	fisker, -ede, -et
<i>lest</i>	liste	<i>lestə</i>	lister, -ede, -et
<i>rest</i>	ryste	<i>restə</i>	ryster, -ede, -et

## Udsagnsord med halvstærk bøjning

Gruppen består af undergrupperne 4. Udsagnsord med vestjysk stød i navnemåden, 5. Udsagnsord med længde i navnemåden og 6. Udsagnsord uden stød og længde i navnemåden.

Alle ordene har endelsen *-t* i datid; dog kommer der ingen endelse, hvis navnemåden i forvejen ender på *-t*. Som det ses, sker der i en del tilfælde også andre ændringer fra navnemåde til datid.

### 4. Udsagnsord med vestjysk stød i navnemåden og halvstærk bøjning:

<i>plɔːk</i>	plukke	<i>plɔːkə</i>	plukker	<i>plɔːt</i>	plukkede	<i>plot</i>	plukket
<i>lɔːk</i>	lukke	<i>lɔːkə</i>	lukker	<i>lɔːt</i>	lukkede	<i>lot</i>	lukket
<i>sloːk</i>	slukke	<i>sloːkə</i>	slukker	<i>sloːt</i>	slukkede	<i>slot</i>	slukket
<i>fløːt</i>	flytte	<i>fløːtə</i>	flytter	<i>fløːt</i>	flyttede	<i>fløt</i>	flyttet
<i>trøːk</i>	trykke	<i>trøːkə</i>	trykker	<i>trøːt</i>	trykkede	<i>trøt</i>	trykt
<i>teŋːk</i>	tænke	<i>teŋːkə</i>	tænker	<i>tenːt</i>	tænkte	<i>tent</i>	tænkt
<i>poːt</i>	putte	<i>poːtə</i>	putter	<i>poːt</i>	puttede	<i>pot</i>	puttet

Alle ovenstående ord har, som det ses, også vestjysk stød i datid, men ikke i førntid. Klusilen *k* i navnemåde erstattes med klusilen *t* i datid.

### 5. Udsagnsord med længde i navnemåden og halvstærk bøjning:

<i>møː</i>	møde	<i>møːə</i>	møder	<i>møːt</i>	mødte	<i>møt</i>	mødt
<i>høː</i>	høre	<i>høːə</i>	hører	<i>høːt</i>	hørte	<i>høt</i>	hørt
<i>støː</i>	støde	<i>støːə</i>	støder	<i>støːt</i>	stødte	<i>støt</i>	stødt
<i>bløː</i>	bløde	<i>bløːə</i>	bløder	<i>bløːt</i>	blødte	<i>bløt</i>	blødt
<i>røːq</i>	ryge	<i>røːqə</i>	ryger	<i>røqːt</i>	røg	<i>røqt</i>	røget
<i>søːq</i>	søge	<i>søːqə</i>	søger	<i>søqːt</i>	søgte	<i>søqt</i>	søgt
<i>spøːq</i>	lege	<i>spøːqə</i>	leger	<i>spøqːt</i>	legede	<i>spøqt</i>	leget
<i>øː</i>	ødelægge	<i>øːə</i>	ødelægger	<i>øːt</i>	ødelagde	<i>øt</i>	ødelagt
<i>ruːəs</i>	rose	<i>ruːəsə</i>	roser	<i>ruːəst</i>	roste	<i>ruːəst</i>	rost
<i>diːəl</i>	dele	<i>diːələ</i>	deler	<i>diːəlt</i>	delte	<i>diːəlt</i>	delt
<i>miːən</i>	mene	<i>miːənə</i>	mener	<i>miːənt</i>	mente	<i>miːənt</i>	ment
<i>liːə</i>	lede	<i>liːə</i>	leder	<i>leːt</i>	ledte	<i>let</i>	ledte
<i>biːəl</i>	skrige	<i>biːələ</i>	skriger	<i>biːəlt</i>	skreg	<i>biːəlt</i>	skreget

<i>mɔ:l</i>	male	<i>mɔ:lə</i>	maler	<i>mɔ:lt</i>	malet	<i>mɔ:lt</i>	malet
<i>mɔ:l</i>	male(korn)	<i>mɔ:lə</i>	maler	<i>mɔ:lt</i>	malet	<i>mɔ:lt</i>	malet
<i>mæ:l</i>	måle	<i>mæ:lə</i>	måler	<i>mæ:lt</i>	målte	<i>mæ:lt</i>	målt
<i>stɑ:rm</i>	storme	<i>stɑ:rmə</i>	stormer	<i>stɑ:rmət</i>	stormede	<i>stɑ:rmət</i>	stormet
<i>ræj:n</i>	regne	<i>ræj:nə</i>	regner	<i>ræj:nt</i>	regnede	<i>ræj:nt</i>	regnet <sup>15</sup>
<i>ræj:s</i>	rejse	<i>ræj:sə</i>	rejser	<i>ræj:st</i>	rejste	<i>ræj:st</i>	rejst
<i>blæ:s</i>	blæse	<i>blæ:sə</i>	blæser	<i>blæ:st</i>	blæste	<i>blæ:st</i>	blæst
<i>hwæ:l</i>	hælde	<i>hwæ:lə</i>	hælder	<i>hwæ:lt</i>	hældede	<i>hwæ:lt</i>	hældet
<i>bej:s</i>	bisse(køer)	<i>bej:sə</i>	bisser	<i>bej:st</i>	bissede	<i>bej:st</i>	bisset
<i>dej:n</i>	lægge dej	<i>dej:nə</i>	lægger dej	<i>dej:nt</i>	lagde dej	<i>dej:nt</i>	lagt dej
<i>grij:n</i>	grine	<i>grij:nə</i>	griner	<i>grij:nt</i>	grinede	<i>grij:nt</i>	grinet
<i>fjɪ:l</i>	file	<i>fjɪ:lə</i>	filer	<i>fjɪ:lt</i>	filede	<i>fjɪ:lt</i>	filet
<i>bij:l</i>	bile	<i>bij:lə</i>	biler	<i>bij:lt</i>	bilede	<i>bij:lt</i>	bilet
<i>vij:s</i>	vise	<i>vij:sə</i>	viser	<i>vij:st</i>	viste	<i>vjkt</i>	vist
<i>spij:s</i>	spise	<i>spij:sə</i>	spiser	<i>spij:st</i>	spiste	<i>spjkt</i>	spist
<i>lyj:s</i>	lyse	<i>lyj:sə</i>	lyser	<i>lyj:st</i>	lyste	<i>lykt</i>	lyst
<i>nyj:s</i>	nyse	<i>nyj:sə</i>	nyser	<i>nyj:st</i>	nyste	<i>nykt</i>	nyst
<i>sæj:l</i>	sejle	<i>sæj:lə</i>	sejler	<i>sæj:lt</i>	sejlede	<i>sæj:lt</i>	sejlet
<i>fæj:l</i>	fejle	<i>fæj:lə</i>	fejler	<i>fæj:lt</i>	fejlede	<i>fæj:lt</i>	fejlet
<i>grsw:s</i>	gruse	<i>grsw:sə</i>	gruser	<i>grsw:st</i>	grusede	<i>grskst</i>	gruset
<i>sɔw:s</i>	suse	<i>sɔw:sə</i>	suser	<i>sɔw:st</i>	suste	<i>sskst</i>	sust
<i>sw:s</i>	vokse	<i>sw:sə</i>	vokser	<i>sw:st</i>	voksede	<i>skst</i>	vokset
<i>brsw:s</i>	bruse	<i>brsw:sə</i>	bruser	<i>brsw:st</i>	brusede	<i>brskst</i>	brust
<i>skyw:l</i>	skjule	<i>skyw:lə</i>	skjuler	<i>skyw:lt</i>	skjulte	<i>skyw:lt</i>	skjult
<i>skjew:l</i>	gå (usikk.)	<i>skjew:lə</i>	går	<i>skjew:lt</i>	gik	<i>skjew:lt</i>	gået
<i>spel:</i>	spilde	<i>spelə</i>	spilder	<i>spel:t</i>	spildte	<i>spelt</i>	spildt
<i>gjel:</i>	gælde	<i>gjelə</i>	gælder	<i>gjel:t</i>	gjaldt	<i>gjelt</i>	(gældt)
<i>skyl:</i>	skyldte	<i>skylə</i>	skylder	<i>skyl:t</i>	skyldte	<i>skylt</i>	skyldt
<i>kyl:</i>	kyle	<i>kylə</i>	kyler	<i>kyl:t</i>	kylede	<i>kylt</i>	kylet
<i>føl:</i>	fylde	<i>følə</i>	fylder	<i>føl:t</i>	fyldte	<i>følt</i>	fyldt
<i>spæl:</i>	spille	<i>spælə</i>	spiller	<i>spæl:t</i>	spillede	<i>spælt</i>	spillet
<i>kal:</i>	kalde	<i>kalə</i>	kalder	<i>kal:t</i>	kaldte	<i>kalt</i>	kaldt
<i>mæl:</i>	melde	<i>mælə</i>	melder	<i>mæl:t</i>	meldte	<i>mælt</i>	meldt
<i>hæl:</i>	hælde	<i>hælə</i>	hælder	<i>hæl:t</i>	hældte	<i>hælt</i>	hældt
<i>hå:l</i>	holde	<i>hå:lə</i>	holder	<i>hå:l:t</i>	holdt	<i>hålt</i>	holdt
<i>ko:q</i>	koge	<i>ko:qə</i>	koger	<i>kòq:t</i>	kogte	<i>kòqt</i>	kogt
<i>ta:v</i>	tabe	<i>ta:və</i>	taber	<i>taw:t</i>	tabte	<i>tawt</i>	tabt
<i>be'hɔw:</i>	behøve	<i>be'hɔwə</i>	behøver	<i>be'hɔw:t</i>	behøvede	<i>be'hɔwt</i>	behøvet
<i>gjen:</i>	genne	<i>gjenə</i>	genner	<i>gjen:t</i>	gennede	<i>gjent</i>	gennet
<i>kjen:</i>	kende	<i>kjenə</i>	kender	<i>kjen:t</i>	kendte	<i>kjen'</i>	kendt
<i>tæn:</i>	tænde	<i>tænə</i>	tænder	<i>tæn:t</i>	tændte	<i>tæn'</i>	tændt
<i>lo:s</i>	låse	<i>lo:sə</i>	låser	<i>lo:st</i>	låste	<i>lo:st</i>	låst

<sup>15</sup> *ræj:n* betyder også "bryde sig om". En præst roste efter en begravelse den afdøde i høje toner. Han var i følge præstens udsagn en pryd for sognet og et eksempel for andre folk. Præsten faldt nu nok noget ned igen, da enken efter den afdøde svarede: "no, tɔ's pasto'rən de? a ræj:nt ham no æ:t (nå, synes pastoren det? Jeg brød mig nu ikke om ham).

<i>la's</i>	læsse	<i>la'sə</i>	læsser	<i>la'st</i>	læssede	<i>la'st</i>	læsset
<i>ma's</i>	mase	<i>ma'sə</i>	maser	<i>ma'st</i>	maste	<i>ma'st</i>	mast
<i>slɔ's</i>	slås	<i>slɔ'sə</i>	slås	<i>slɔ'st</i>	sloges	<i>slɔ'st</i>	(slåset)

#### 6. Udsagnsord uden stød eller længde i navnemåden og halvstærk bøjning:

<i>ve</i>	vide	<i>vej'ə</i>	ved	<i>vest</i>	vidste	<i>vest</i>	vidst
<i>kɔst</i>	koste	<i>kɔstə</i>	koster	<i>kɔst</i>	kostede	<i>kɔst</i>	kostet
<i>tis</i>	tisse	<i>tisə</i>	tisser	<i>tist</i>	tissede	<i>tist</i>	tisset
<i>pas</i>	passé	<i>pasə</i>	passer	<i>past</i>	passede	<i>past</i>	passet
<i>kys</i>	kysse	<i>kysə</i>	kysser	<i>kyst</i>	kyssede	<i>kyst</i>	kysset
<i>pes</i>	pisse	<i>pesə</i>	pisser	<i>pest</i>	pissede	<i>pest</i>	pisset
<i>spes</i>	spidse	<i>spesə</i>	spidse	<i>spest</i>	spidsede	<i>spest</i>	spidset
<i>sykl</i>	cykle	<i>syklə</i>	cykler	<i>sykəlt</i>	cyklede	<i>sykəlt</i>	cyklet
<i>brɔw</i>	bruge	<i>brɔwə</i>	bruger	<i>brɔw't</i>	brugte	<i>brɔwt</i>	brugt
<i>dsk</i>	du	<i>dsgə</i>	dur	<i>du't</i>	duede	<i>dut</i>	duet

#### Udsagnsord med stærk bøjning

Gruppen består af 7. Udsagnsord med almindeligt stød eller klusilspring i navnemåden, 8. Udsagnsord uden stød eller længde i navnemåden, 9. Udsagnsord med vestjysk stød i navnemåden, og 10. Udsagnsord med længde i navnemåden.

Ændringerne fra navnemåde til datid er, som det kan ses nedenfor, meget forskellige, men ingen af ordene har endelse i datid. En stor del af ordene har omlyd, og mange har andre ændringer.

#### 7. Udsagnsord med almindeligt stød eller klusilspring i navnemåden og stærk bøjning:

<i>gə'</i>	gå	<i>gə'ə</i>	går	<i>gik</i>	gik	<i>gaw'n</i>	gået
<i>stə'</i>	stå	<i>stə'ə</i>	står	<i>sto</i>	stod	<i>staw'n</i>	stået
<i>fā'1sto'</i>	forstå	<i>fā'1stə'ə</i>	forstår	<i>fā'1sto</i>	forstod	<i>fā'1staw'n</i>	forstået
<i>grɔw'</i>	gro	<i>grɔw'ə</i>	gror	<i>gru'ə</i>	groede	<i>gru'ə</i>	groet
<i>bɔw'</i>	bo	<i>bɔw'ə</i>	bor	<i>bu'ə</i>	boede	<i>bu'ə</i>	boet
<i>trɔw'</i>	tro	<i>trɔw'ə</i>	tror	<i>tru'ə</i>	troede	<i>tru'ə</i>	troet
<i>snøj'</i>	sne	<i>snøj'ə</i>	sner	<i>snøj'</i>	sneede	<i>snøj'</i>	sneet
<i>klø'</i>	klø	<i>klø'ə</i>	klør	<i>kløj'</i>	kløede	<i>kløj'</i>	kløet
<i>tø'</i>	tø	<i>tø'ə</i>	tør	<i>tøj'</i>	tøede	<i>tø'ə</i>	tøet
<i>døj'</i>	dø	<i>døj'ə</i>	dør	<i>dø'</i>	døde	<i>døj'</i>	død/døet
<i>rɔw'</i>	ro	<i>rɔw'ə</i>	ror	<i>ru'ə</i>	roede	<i>rɔw'ə</i>	roet
<i>glɔw'</i>	glo	<i>glɔw'ə</i>	glor	<i>glu'ə</i>	gloede	<i>glu'ə</i>	gloet
<i>frijk</i>	fri	<i>frijə</i>	frier	<i>frij'</i>	friede	<i>frijə</i>	friet
<i>skjk</i>	ske	<i>skjgə</i>	sker	<i>skij'</i>	skete	<i>skjgə</i>	sket
<i>gjk</i>	give	<i>gigə</i>	giver	<i>ga</i>	gav	<i>gij'n</i>	givet
<i>sjk</i>	se	<i>sigə</i>	ser	<i>so'</i>	så	<i>sit</i>	set

<i>hjk</i>	hedde	<i>higə</i>	hedder	<i>hij·</i>	hed	<i>hjk</i>	heddet
<i>gʏk</i>	gø	<i>gygə</i>	gør	<i>gjø'ə</i>	gøede	<i>gygə</i>	gøet

8. Udsagnsord uden stød eller længde i navnemåden og stærk bøjning:

<i>fo</i>	få	<i>fo'ə</i>	får	<i>fæk</i>	fik	<i>fət</i>	fået
<i>ku</i>	kunne	<i>ka</i>	kan	<i>ku</i>	kunne	<i>kun'</i>	kunnet
<i>sku</i>	skulle	<i>ska</i>	skal	<i>sku</i>	skulle	<i>skul'</i>	skullet
<i>vil</i>	ville	<i>væl</i>	vil	<i>vil</i>	ville	<i>vil'</i>	villet
<i>mot</i>	måtte	<i>mo</i>	må	<i>mot</i>	måtte	<i>mot</i>	måttet
<i>gjø</i>	gøre	<i>gjø</i>	gør	<i>gjɔw'</i>	gjorde	<i>gjɔw'</i>	gjort
<i>ta</i>	tage	<i>ta'ə</i>	tager	<i>to</i>	tog	<i>taw'n</i>	taget
<i>kom</i>	komme	<i>komə</i>	kommer	<i>kam·</i>	kom	<i>kom'n</i>	kommet
<i>bej</i>	bide	<i>bej'ə</i>	bider	<i>bi'ə</i>	bed	<i>bjet</i>	bidt
<i>sej</i>	sidde	<i>sej'ə</i>	sidder	<i>so/so'</i>	sad	<i>sej'n</i>	siddet
<i>le</i>	ligge	<i>le'ə</i>	ligger	<i>lɔ' (lo')</i>	lå	<i>lej'n</i>	ligget
<i>le (le')</i>	lægge	<i>le'ə</i>	lægger	<i>lɔ'</i>	lagde	<i>lɔ'</i>	lagt
<i>blyw</i>	blive	<i>blywə</i>	bliver	<i>bløw'</i>	blev	<i>bløw'n</i>	blevet

Her i gruppe 8 er der nogle få udsagnsord, der hverken får tilføjet et *ə* eller får forlænget et *ə* i nutid. Det drejer sig, som man kan se, om nutid af *ku*, *sku*, *vil*, *mot*, *gjø*.

I nogle tilfælde kan man i øvrigt anvende *kun*, *kan*, *skul*, *skal* (kunne, kan, skulle, skal) i stedet for *ku*, *ka*, *sku*, *ska*.

9. Udsagnsord med vestjysk stød i navnemåden og stærk bøjning:

<i>træ"k</i>	trække	<i>træ"ka</i>	trækker	<i>trak</i>	trak	<i>tro"kan</i>	trukket
<i>ste"k</i>	stikke	<i>ste"ka</i>	stikker	<i>stak</i>	stak	<i>sto"kan</i>	stukket
<i>dre"k</i>	drikke	<i>dre"ka</i>	drikker	<i>drak</i>	drak	<i>dro"kan</i>	drukket
<i>hjal"p</i>	hjælpe	<i>hjal"pə</i>	hjælper	<i>hjalp</i>	hjalp	<i>hjol"pən</i>	hjulpet
<i>sæ"t</i>	sætte	<i>sæ"tə</i>	sætter	<i>sɔ"t</i>	satte	<i>sɔt</i>	sat

10. Udsagnsord med længde i navnemåden og stærk bøjning:

<i>spø·</i>	spørge	<i>spø'ə</i>	spørger	<i>spu'ə</i>	spurgte	<i>spu'ə</i>	spurgt
<i>tø·</i>	sinke	<i>tø'ə</i>	sinker	<i>tøj·</i>	sinkede	<i>tøj'</i>	sinket
<i>fø·</i>	føde	<i>fø'ə</i>	føder	<i>føj·</i>	fødte	<i>føj'</i>	født
<i>knij·v</i>	knibe	<i>knij·və</i>	kniber	<i>kne'v</i>	kneb	<i>knew'n</i>	knebet
<i>slj·v</i>	slibe	<i>slj·və</i>	sliber	<i>sle'v</i>	sleb	<i>slew'n</i>	slebet
<i>grj·v</i>	gribe	<i>grj·və</i>	griber	<i>gre'v</i>	greb	<i>grew'n</i>	grebet
<i>skrij·q</i>	skrige	<i>skrij·qə</i>	skriger	<i>skre'q</i>	skreg	<i>skræq'n</i>	skreget
<i>gnij·</i>	gnide	<i>gnij·ə</i>	gnider	<i>gnæj'</i>	gned	<i>gnæj'n</i>	gnedet
<i>skij·</i>	skide	<i>skij·ə</i>	skider	<i>ske'ə</i>	sked	<i>skit</i>	skidt

<i>sljʲ</i>	slide	<i>sljʲə</i>	slider	<i>sləʼə</i>	sled	<i>slet</i>	slidt
<i>kryjʲv</i>	krybe	<i>kryjʲvə</i>	kryber	<i>krøʼv</i>	krøb	<i>krøwʼn</i>	krøbet
<i>frʲjʲs</i>	fryse	<i>frʲjʲsə</i>	fryser	<i>frøʼs</i>	frøs	<i>frəsən</i>	frosset
<i>skʲjʲ</i>	skyde	<i>skʲjʲə</i>	skyder	<i>skjøʼə</i>	skød	<i>skjot</i>	skudt
<i>nyjʲ</i>	nyde	<i>nyjʲə</i>	nyder	<i>nøʼə</i>	nød	<i>nyt</i>	nydt
<i>snʲjʲ</i>	snyde	<i>snʲjʲə</i>	snyder	<i>snøʼə</i>	snød	<i>snøt</i>	snydt
<i>flyjʲ</i>	flyde	<i>flyjʲə</i>	flyder	<i>fløʼə</i>	flød	<i>flyt</i>	flydt
<i>fʲjʲq</i>	fyge	<i>fʲjʲqə</i>	fyger	<i>føʼq</i>	føg	<i>føqʼn</i>	føget
<i>flywʲ</i>	flyve	<i>flywə</i>	flyver	<i>fløwʼ</i>	fløj	<i>fløwʼn</i>	fløjet
<i>skrywʲ</i>	skrive	<i>skrywə</i>	skriver	<i>skrøwʼ</i>	skrev	<i>skrøwʼn</i>	skrevet
<i>rywʲ</i>	rive	<i>rywə</i>	river	<i>røwʼ</i>	rev	<i>røwʼn</i>	revet
<i>drywʲ</i>	drive	<i>drywə</i>	driver	<i>drøwʼ</i>	drev	<i>drøwʼn</i>	drevet
<i>lywʲ</i>	lyve	<i>lywə</i>	lyver	<i>løwʼ</i>	løj	<i>løwʼn</i>	løjet
<i>beʼdrywʲ</i>	bedrive	<i>beʼdrywə</i>	bedriver	<i>bedrøwʼ</i>	bedrev	<i>beʼdrøwʼn</i>	bedrevet
<i>bywʲ</i>	bøje	<i>bywə</i>	bøjer	<i>bywə</i>	bøjede	<i>bøwʼn</i>	bøjet
<i>iʼə</i>	spise (æde)	<i>iʼə</i>	æder	<i>oʼə</i>	åd (spiste)	<i>æt</i>	ædt (spist)
<i>skiʼə</i>	skære	<i>skiʼə</i>	skærer	<i>skoʼə</i>	skar	<i>skoʼə</i>	skåret
<i>kyʼə</i>	køre	<i>kyʼə</i>	kører	<i>kjəwə</i>	kørte	<i>kjəwʼə</i>	kørt
<i>sønʲ</i>	syng	<i>sønə</i>	synger	<i>saŋʼ</i>	sang	<i>soŋʼn</i>	sunget
<i>fenʲ</i>	finde	<i>fenə</i>	finder	<i>fanʼ</i>	fandt	<i>fønʼn</i>	fundet
<i>benʲ</i>	binde	<i>benə</i>	binder	<i>banʼ</i>	bandt	<i>bønʼn</i>	bundet
<i>venʲ</i>	vinde	<i>venə</i>	vinder	<i>wanʼ</i>	vandt	<i>wønʼn</i>	vundet
<i>swenʲ</i>	svinde	<i>swenə</i>	svinder	<i>swanʼ</i>	svandt	<i>swønʼn</i>	svundet
<i>falʲ</i>	falde	<i>falə</i>	falder	<i>filʼ</i>	faldt	<i>falʼn</i>	faldet
<i>tælʲ</i>	tælle	<i>tælə</i>	tæller	<i>talʼ</i>	talte	<i>talʼ</i>	talt
<i>fāʼtælʲ</i>	fortælle	<i>fāʼtælə</i>	fortæller	<i>fāʼtalʼ</i>	fortalte	<i>fāʼtalʼ</i>	fortalt
<i>sælʲ</i>	sælge	<i>sælə</i>	sælger	<i>sålʼ</i>	solgte	<i>sålʼ</i>	solgt
<i>tɔʼl (te)</i>	kalde (på)	<i>tɔʼlə</i>	kalder	<i>talʼ</i>	kaldte	<i>talʼ</i>	kaldt
<i>følʲs</i>	følges	<i>følʲs</i>	følges	<i>fuləs</i>	fulgtes	<i>fuʼləs</i>	fulgtes
<i>rænʲ</i>	løbe	<i>rænə</i>	løber	<i>rænʲ</i>	løb	<i>rænʲ</i>	løbet
<i>sænʲ</i>	sende	<i>sænə</i>	sender	<i>sænʲ</i>	sendte	<i>sænʲ</i>	sendt
<i>brenʲ</i>	brænde	<i>brenə</i>	brænder	<i>brænʲ</i>	brændte	<i>brænʲ</i>	brændt

## Bydemåde

Selv om langt de fleste udsagnsord formelt kan angives i bydemåde, er der mange udsagnsord, hvor det betydningsmæssigt ikke giver nogen mening at gøre det, og det drejer sig stort set om de samme ord i RM og SM, f.eks følgende ord:

*ronʲ, mswʼə, wə, ve, skjʲk, ku, sku, vil* (runge, mure, vare, vide, ske, kunne, skulle, ville).

I det følgende beskrives bydemåden på grundlag af samme ords navnemåde.

Vestjysk stød i navnemåden falder bort, som f.eks. i følgende ord fra grupperne 1., 4. og 9.:

<i>ne"k</i>	nikke	<i>nek</i>	nik	<i>ve"p</i>	vippe	<i>vep</i>	vip
<i>plo"k</i>	plukke	<i>plok</i>	pluk	<i>teŋ"k</i>	tænke	<i>teŋk</i>	tænk
<i>ste"k</i>	stikke	<i>stek</i>	stik	<i>sæ"t</i>	sætte	<i>sæt</i>	sæt

Nogle få eksempler på anvendelse af ordene: *nek, hvis vi æt e'ni* (nik, hvis vi er enige); *plok dæm ɔw"æst æw'lə te sist* (pluk de øverste æbler til sidst); *stek hælə mæ rsw'də æs* (stik hellere med ruder es).

Længde i navnemåde falder bort og erstattes med stød, som f.eks. i følgende ord fra grupperne 2., 5. og 10., der i næste tabel angives i navnemåde og bydemåde:

<i>stan'</i>	reparere	<i>stan'</i>	reparer	<i>bu'e</i>	bore	<i>bu'ə</i>	bor
<i>li'ə</i>	lede	<i>li'ə</i>	led	<i>rul'</i>	rulle	<i>rul'</i>	rul
<i>spø'</i>	spørge	<i>spø'ə</i>	spørg	<i>fen'</i>	finde	<i>fen'</i>	find

Udsagnsord uden stød og længde i navnemåden har som hovedregel samme form i bydemåde, som det ses i følgende ord fra grupperne 3., 6. og 8.:

<i>hwisk</i>	hviske	<i>hwisk</i>	hvisk	<i>lest</i>	liste	<i>lest</i>	list
<i>kys</i>	kysse	<i>kys</i>	kys	<i>sykl</i>	cykle	<i>sykl</i>	cykl
<i>gjø</i>	gøre	<i>gjø</i>	gør	<i>ta</i>	tage	<i>ta</i>	tag

Udsagnsord med almindeligt stød sller klusilspring i navnemåden (gruppe 7) er som hovedregel uændret i bydemåde:

<i>tròw'</i>	tro	<i>tròw'</i>	tro	<i>gjk</i>	give	<i>gjk</i>	giv
<i>sto'</i>	stå	<i>sto'</i>	stå	<i>klø'</i>	klø	<i>klø'</i>	klø

Nogle flere sætninger med anvendelse af bydemåde: *bu'ə ljj' æn hwòl i dæn' hæ' bræt* (bor lige et hul i dette bræt); *spø'ə dæm anə ɔm'ə* (spørg de andre om det); *sjk den' hæ' stø'k i'jeməl* (se dette stykke igennem).

Ord, der rummer en af gliderne i navnemåde, danner bydemåde ved hjælp af tilsvarende klusilspring.

F.eks. er *krygv*, *sligv*, *skyk*, *snyk* bydemåde af henholdsvis *kryj·v*, *sljj·v*, *skvj·* og *snvj·* (krybe, slibe, skyde, snyde).

Ord med lang diftong danner bydemåde ved hjælp af stød. F.eks. er *li'ə*, *ski'ə*, *ky'ə* bydemåde af henholdsvis *li·ə*, *ski·ə* og *ky·ə* (lede, skære, køre).

## Lang Tillægsmåde

Lang tillægsmåde dannes ved hjælp af endelsen *-ən*, men anvendes ikke ret meget. Den benyttes især i forbindelse med “komme”, “være” og “blive”, som i de næste eksempler: *di komə bij·lən* (de kommer bilende); *a æ·i kom·n flyw·ən* (jeg er kommet flyvende); *dən kam kryj·vən* (den kom krybende); *di bləw sej·ən* (de blev siddende); *æ pəst wai bij·lən i dɔ'* (postbudet var bilende i dag).

I RM benyttes udsagnsordenes lange tillægsmåde også tillægsagtigt eller navneagtigt, som f.eks. i følgende udtryk: “kun for gående”, “skolesøgende børn”, “værdigt trængende”.

I SM kan noget lignende vistnok aldrig forekomme. I et udtryk som *æn pasən mɔ' ɔ gjø'ə pɔ'* (en passende måde at gøre det på) er *pasən* et almindeligt tillægsord.

## Lideform

I SM er der, på samme måde som i RM, to måder at angive lideform på, nemlig ved endelsen *-s* og ved hjælp af “blive”. Eksempler: *æ hɔns tæ'ləs (blywə tal') tɔw' gəŋ hwæ'ə u* (hønsene tælles (bliver talt) to gange hver uge); *æ kow' bləw səl' pɔ æ dɔj'sksw·ə i skyw·* (køen solgtes (blev solgt) på dyrskuet i Skive).

Når lideform anvendes i nutid, kan man både i RM og SM nogenlunde frit vælge mellem de to former, jvf. eksemplet ovenfor. Når lideform anvendes i datid, kan s-lideformen derimod ikke anvendes i SM, men nok i RM, jvf. sidste eksempel ovenfor. Nogle eksempler på brug af lideform:

*æ væqə mɔ'ləs (blywə mɔ'lt) hwæ·i fæm"t o'ə, ɔ di æ·i bləw·n mɔ'lt i o'ə* (væggene males (bliver malet) hvert femte år, og de er blevet malet i år); *dæ·i lə'səs (blywə lə'st) æn masə bə'wə i æ 'ɣw·lfe·i* (der læses (bliver læst) en mængde bøger i juleferien); *alə æw·lə bləw spjkt ɔ æ fōw·l* (alle æbler spistes (blev spist) af fuglene).

## Kapitel 5 Særlige ord og udtryk

Her i kapitel 5 prøver jeg at finde frem til - og notere - så mange specielle sallingske ord og udtryk, som jeg i samarbejde med mine meddelere har kunnet komme i tanker om, herunder også særlige bandeord og andre grove ord og udtryk, som det falder mange sallingboer naturligt at benytte sig af. En del af ordene og udtrykkene findes også i andre dialekter, men dem har jeg kun ringe kendskab til.

I den udstrækning, jeg skønner det nødvendigt og muligt, vil jeg kommentere de forskellige udtryk.

En del udtryk er medtaget i de foregående kapitler, mest som fodnoter, men jeg synes alligevel, at det kan være hensigtsmæssigt at lave en samlet oversigt.

Der er tale om en broget samling af fortrinsvis ældre ord og udtryk, som det kan være svært at bringe orden i. Jeg har delt dem op i fem grupper:

Grove - ikke altid helt stuerene - udtryk.

Fortrinsvis personrelaterede korte udtryk.

Landbrugsudtryk.

Fortrinsvis lange udtryk og talemåder.

Bandeord.

Som hovedregel er der ét udtryk pr. linie, af pladshensyn dog sommetider to eller tre, adskilt ved semikolon.

Jeg har anvendt en tabel til gennemgang af udtrykkene. Til venstre angives det sallingske udtryk, noteret i den skriftsprogsudgave af sallingmålet (SM), som jeg tidligere har benyttet ved en beskrivelse af sallingske forhold, og som er mindre detaljeret end den fonetiske notation, som jeg har benyttet til beskrivelsen af SM i kap. 1, 2 og 3. Til højre angives en oversættelse til RM (rigsmålet) eller, i de tilfælde, hvor udtrykket ikke kan oversættes, en kommentar eller forklaring.

Det har af flere grunde været svært for mig at være helt konsekvent i brugen af de to skriftsprogsudgaver af SM.

For læsere, der har læst min bog *Sø'æn Håj· Vi Æ Mø't I Salling*, vil udtrykkene på SM næppe volde vanskeligheder, men for andre vil nogle forklaringer nok være på sin plads. Nedenstående forklaringer er af praktiske grunde meget kortfattede, men det er mit håb, at de alligevel vil vise sig nyttige. Erstatte en lyd gengivelse kan de naturligvis ikke.

### Generelle forhold:

1. Betoninger: Med en kort lodret streg foroven markeres, at den følgende stavelse har heltryk, mens en kort lodret streg forneden markerer, at stavelsen har halvtryk. Eks. fra tabellen nedenfor:  $^{\prime}\text{æw}^{\prime}\text{l}_1\text{grøj}^{\prime}\text{ə}$  (æblegrød), hvor der er heltryk på første stavelse og halvtryk på anden. Disse markeringer anvendes dog ikke, hvis kun første stavelse er betonet (har hel- eller halvtryk), og det gælder for langt de fleste flerstavellesord i SM.

2. Længde: En prik foroven angiver, at den foregående lyd er lang, som det f.eks. er tilfældet i ovenstående ordeksempel, hvor prikken efter *w* angiver, at lyden er lang.

3. Stød: Et komma foroven angiver, at den foregående lyd efterfølges af stød. Stødet efter *j* i eksemplet svarer her til det tilsvarende stød efter “ø” i ordets RM-version.

### Korte bemærkninger om enkeltlydene:

Vokaler og konsonanter er i de fleste tilfælde stort set de samme som i RM. En del af dem forekommer i den foregående detaljerede gennemgang (kapitel 2 og 3) i to versioner, hvoraf den ene ligger dybere eller længere tilbage i mundhulen end den anden. Her nøjes jeg med RM's sædvanlige symboler (dog med to æ-symboler og to ø-symboler), hvorved jeg forhåbentlig gør udtrykkene lettere at læse.

En enkelt lyd, som forekommer hyppigt i begge sprog, er det ubetonede “e”, som i SM betegnes *ə*. Det forekommer f.eks. i  $^{\prime}\text{æw}^{\prime}\text{l}_1\text{grøj}^{\prime}\text{ə}$

Det bør også nævnes, at det kun er vokalerne og de stemte konsonanter, der kan modtage stød og længde.

Hvor et udtryk kan oversættes direkte, starter denne oversættelse med et tydeliggørende (=). Selve oversættelsen starter med småt. Mange af udtrykkene kan ikke oversættes til RM, så her har jeg måttet nøjes med passende forklaringer eller stikord - startende med stort bogstav. Ved en del af udtrykkene er der tale om både oversættelse og forklaring.

### Grove- ikke altid helt stuerene - udtryk

<i>væl do't skjə, (væl do't de?)</i>	(=) vil du ikke skide. Med udtrykket tager man afstand fra et eller andet, som ens samtalepartner lige har sagt, på samme måde, som hvis man havde sagt ”Rend og hop”. Man tilføjer tit det retoriske spørgsmål: vil du ikke det?
--------------------------------------	--

<i>ǎ, hwa skjǎ</i>	Pyt med det, det spiller ikke nogen stor rolle.
<i>de war æ't ǎ sæj skjǎ te</i>	Det var ikke så ringe.
<i>ka æ be'tǎ'l sæ, hwa ka betǎ'l sæ?</i> <i>- ǎ i'æ æn krow'n ǎ skjǎ æn dǎ'lǎ</i>	(=) kan det betale sig? hvad kan betale sig? at æde en krone og skide en daler.
<i>de væl a da skjǎ o'</i>	(=) det vil jeg da skide (blæse) på.
<i>skyw' skjǎ, fræ a'tæn hunnǎ ǎ fjǎ</i>	(=) Skive-skider, fra 1804 Udtrykket blev brugt af os landbodrenge over for Skive-drengene, når vi var mange nok.
<i>han war uw'ǎ ǎ skjǎ</i>	(=) han var ude at skide (i knibe).
<i>skjǎ mæ de</i>	(=) skidt med det.
<i>do hå skjǎ, hå'ǎ do; a hå skjǎ,</i> <i>hå'ǎ a</i>	Udtrykkene er uoversættelige, men svarer omtrent til ”det tvivler jeg stærkt på” og ”det har jeg alligevel ikke”.
<i>de go'ǎ æn 'røw'hwolsǎgǎng'</i>	(=) det går en røvhulsgang (det går rigtig dårligt).
<i>'uw'ǎskit 'æw'lǎgrøj'ǎ ve 'ywlǎtik</i>	(=) udskidt æblegrød ved juletid.
<i>bǎ'ǎ røw'</i>	(=) bar røv. Udtrykket svarer omtrent til ”ingen”, f.eks. om antallet af tændstikker, når man klunser, og man ingen tændstikker har, eller om indholdet af penge i en tom pung.
<i>ǎ væn si bǎw'sǎ</i>	(=) at vende sine bukser. At sætte sig til at forrette sin nødtørft.
<i>gammǎl ǎ swa'g ǎ 'u,tæt i'ba'g</i>	(=) gammel og svag og utæt bagtil.
<i>fjǎw'tændaws bǎw'sǎ, 'plor'ǎbǎw'sǎ</i>	(=) fjorten dages bukser, pludderbukser (plusfours). Læseren må selv finde en forklaring på det første udtryk.
<i>fǎr moj' flæsk u'æn sennǎp</i>	(=) for meget flæsk uden sennep. Om pigeben og -lår, når pigerne ikke havde strømper på, f.eks. til gymnastikopvisning.
<i>æn hwær'kæn</i>	En person, der m.h.t. køn er hverken det ene eller det andet.
<i>dæn ku sik hi'ǎl ǎp te i 'øw'ǎ'mǎ'</i>	(=) man kunne se helt op til i overmorgen. Om en pige, der viste ben langt op, f.eks. når hun cyklede.

## Fortrinsvis personrelaterede korte udtryk

<i>ik æ boj'</i>	(=) i byen (på besøg).
<i>kom fræmmə te hinan'n</i>	Sidde sammen i længere tid uden at tale sammen.
<i>ha fræmmə</i>	(=) have gæster.
<i>å snak fār'nem</i>	(=) at tale fint (fornemt). Tale RM.
<i>de war bo'də hu'ən å sø'ən</i>	(=) det var både "hvordan" og "sådan". Der var flere muligheder.
<i>æn be'tə</i>	(=) en lille. Mest om et barn født uden for ægteskab.
<i>æn bettə jæn'</i>	(=) en dram, et lille barn.
<i>hun ska ha smø'</i>	(=) hun skal have små (hun venter sig).
<i>æn be'tə swot</i>	(=) en lille sort (en kaffepunch).
<i>æn be'tə grā'n</i>	(=) en lille smule (gran).
<i>stomməl, 'stommel,wor'n</i>	(=) snuble, usikkert gående.
<i>swengəl</i>	(=) gå usikkert, være nær ved at falde.
<i>å sik æ låwt</i>	(=) at se loftet. At lægge nakken tilbage og drikke ud.
<i>han war tåw' tommə øw'ə ræt</i>	(=) han var to tommer over ret. Han var meget rank.
<i>å tremməl to'</i>	At lave en serie kolbøtter i træk ned ad bakke med armene over kors og håndfatning om tærerne.
<i>i'an (å 'deng'əl,fiks)</i>	Når en kortspiller får alle sine stik først, er modspillerne ian; det sidste (uforståelige) ord slår sagen fast.
<i>di fæk æ træk</i>	(=) de fik trækket. De fik de stik, de behøvede for at vinde.
<i>sej øw'ə</i>	(=) sidde over. Deltager ikke i det aktuelle spil.
<i>sko'p</i>	(=) skubbe. Alle skubber fire kort af samme "farve" over til sidemanden til venstre (whist).
<i>de le'ə i æ ky'əvən</i>	(=) det ligger i købet. Spillet afhænger af "købet" af nye kort.
<i>de war da't sæ'ə</i>	Det kunne man da nok tænke
<i>å tjæn', han kam ugə å tjæn'</i>	(=) at tjene, han kom ud at tjene. Han fik arbejde på en fremmed gård.
<i>lø's</i>	(=) studere (bogligt studium).

<i>å kom te krylt</i>	(=) at komme til kræfter.
<i>søng te'ə bu'ə, søng fræ'ə bu'ə</i>	(=) synge til/fra bordet. Synge et indledningsvers/afslutningsvers som start/afslutning på en middag.
<i>tra'wal'i,klæj'ə</i>	(=) (pænt) hverdagstøj.
<i>stu'ə å'</i>	(=) stolt af.
<i>gu'ə stâ'n</i>	(=) god tid.
<i>'ston't,hu'əsə</i>	(=) stonthoser. Drengestrømper med en løkke til 2. tå og kun et bredt stykke elastik under svangen; mere populær hos mødre end hos drengene.
<i>pro's, 'pro's,kåk</i>	(=) rodehoved, kluddermikkel.
<i>gjø ve, di sna'kə å grij'nə å gjø ve</i>	(=) sådan noget, de snakker og griner og sådan noget.
<i>kommən te, də war æn væl'di kommen te</i>	(=) kommen til, der var en vældig kommen til (travlhed).
<i>nøj 'gra't,værk</i>	(=) en ulækker, sammenrodet portion mad.
<i>spø'g</i>	(=) lege.
<i>fja'lə</i>	(=) genert.
<i>spæl pen'</i>	(=) spille pind. Et holdspil med pinde.
<i>'pæn'øj'</i>	(=) pen.
<i>'klij'm,klæ'm</i>	Fangeleg (uoversættelig) med mange deltagere, hvor man bliver fanger efter selv at være blevet fanget.
<i>'spæl'mans,pæng'</i>	(=) spillemandspenge. Karlens frivillige pengebidrag til balmusikerne.
<i>skåwə</i>	(=) indtørrede madrester, f.eks. fra en gryde.
<i>skaw', di skawə</i>	(=) klemme, de klemmer. Om hudirritation ved at gå i for små sko.
<i>dåwə</i>	(=) morgenmad (davre).
<i>klo'g igə</i>	gøre sig klog på det.
<i>lam'pan'i,værk</i>	(=) dårligt håndværk.
<i>kåw'tə</i>	(=) overstadig.
<i>ralt</i>	(=) ussel, mindreværdig.
<i>ral'tə</i>	(=) pjaltet.
<i>slo'g</i>	(=) upålidelig person (humoristisk).
<i>'pyssel,kåk</i>	(=) ængstelig person, frossenpind.
<i>spesk</i>	(=) flette reb.
<i>ren'</i>	(=) skorpe (af franskbrødsskive).
<i>tæl'mə</i>	(=) tilmad (kød, pålæg).
<i>on'n</i>	(=) middagsmad.

<i>fro'kåst</i>	(=) frokost (finere), f.eks juleaftensdag.
<i>mæl'mə</i>	(=) aftensmad.
<i>næ'tə</i>	(=) festmiddag, aftensmad.
<i>ste'</i>	(=) fæste (karl eller pige).
<i>stan'</i>	(=) reparere.
<i>tålə</i>	(=) rolig, tålmodig.
<i>viləst</i>	(=) dygtigst.
<i>ø'</i>	(=) ødelægge.
<i>an'tonius, stanton</i>	Boldlege, hvor man kaster, griber og forsøger at ramme nogen med bolden.
<i>pø's, ta pø's</i>	Fangeleg, lege fangeleg.
<i>få'wa', ta få'wa'</i>	Gemmeleg, lege gemmeleg.
<i>smuw</i>	(=) mellemgang mellem to bygninger.
<i>tål'</i>	(=) prop.
<i>få'skjøt</i>	(=) urolig, uartig.
<i>bi'əl</i>	(=) hyle, f.eks barn eller gris.
<i>blat (i søw'n)</i>	(falde) i søvn.
<i>mefəl, hāl' di mefəl</i>	(=) mund, hold mund.
<i>hæfəl</i>	Gå sjusket klædt.
<i>'pøj'to'</i>	(=) sjusket og usikker person.
<i>klyj'ni</i>	(=) stor, grov, stærk person.
<i>skar'</i>	(=) øge (tøj); sætte et ekstra stykke tøj i.
<i>skjøn'</i>	(=) dejligt.
<i>præn'jə</i>	(=) seler.
<i>sals</i>	(=) stuehus.
<i>luw</i>	(=) hue.
<i>snik</i>	(=) skråt.
<i>ræst</i>	(=) mangle.

## Landbrugsudtryk

<i>æ åwə, æ næjə</i>	(=) den øverste (nærmeste) henholdsvis den nederste (fjerneste) ende af en mark.
<i>le æ mjalk ni'ə</i>	(=) lægge mælken ned. Køns egen forberedelse til malkningen.
<i>ta ow'n å hal'm fræj'</i>	(=) fjerne avner og halm fra tærskemaskinen
<i>qi slont</i>	Afspændingsmoment, når man svinger hammer, økse, le eller plejl.
<i>malk a'tə</i>	(=) malke efter. Malke med hånden efter maskinmalkningen.

<i>slå sko'ə</i>	(=) slå skår. Høste med le rundt om kornmarken, inden selvbinderen kommer til.
<i>ben åp</i>	(=) binde op. Binde det afhøstede i neg.
<i><sup>1</sup>høst<sub>1</sub>man'</i>	(=) "høstmedhjælper". Lavet af strå, kålrabi og gammelt tøj .
<i>kyr måw ugə</i>	(=) køre møg ud på marken.
<i><sup>1</sup>mo'g<sub>1</sub>krassə</i>	(=) møgkradser. Til at kradse (rive) møget fra vognen ned på jorden.
<i>sprej måw</i>	(=) sprede møg (ud på marken).
<i>si'ən</i>	(=) sen. En ko er "sen", når den ikke længere giver mælk før næste kælvning.
<i>sæt te rå'</i>	(=) sætte negene i række. På marken, med 4-8 neg i hver skok (gruppe).
<i>får'k</i>	(=) forke (negene op på vognen i marken).
<i>le po'ə bræt</i>	(=) lægge (neg) på brættet (så de er klar til at blive lagt i tærskemaskinen).
<i>væ'kəl</i>	(=) bål af halm. Med bålstegte kartofler - en lækkerbidsken.
<i>bår'ng</i>	(=) armfuld (f.eks. halm).
<i>vil'</i>	(=) håndfuld (f.eks.hø).
<i>hå'</i>	(=) skærpe (leen).
<i><sup>1</sup>ā'p<sub>1</sub>høst</i>	(=) ophøstet. "Marken er mejet".
<i>bej's</i>	(=) bisse. Om kreaturer, der af angst for bremsler løber uroligt rundt i fennen.
<i><sup>1</sup>in<sub>1</sub>høst</i>	(=) indhøstet. Kornet er kørt i lade.
<i>søj får tæ'kə</i>	(=) sy for tække. Hjælpe tækkemanden, siddende på et bræt inden for taget, hvor der godt kunne være meget langt ned til logulvet - ikke for tøsedrenge.
<i>ā hwær æ hyk</i>	(=) at vende høet (på marken, så det kan tørre).
<i>ā stak hyk</i>	(=) at sætte hø i stakke (til tørring).
<i><sup>1</sup>ā'p<sub>1</sub>skyw'ə</i>	Foreløbig lille fest, når man har ophøstet - med æbleskiver og andet godt.

<i><sup>1</sup>høst,fæst</i>	(=) høstfest. Efter indhøstningen, evt. for hele kommunen - med fællesspisning og bal i forsamlingshuset.
<i>laj'</i>	(=) loft i laden (til hø eller halm).
<i>gwol'</i>	(=) rum i laden (til kornneg eller halm).
<i>gwol' æ ku'ə</i>	(=) lægge kornnegene på plads i rummet.
<i>å ar'bə mæ' æ hæ'n, å ar'bə øw'ə æ hæ'n</i>	(=) at arbejde med/mod hånden. At arbejde, f.eks.skovle, til den behagelige/ ubehagelige side.
<i>ben æ høw'də ugə, ben æ høw'də in'</i>	(=) binde kreaturerne ud (på marken), binde kreaturerne ind.
<i><sup>1</sup>dryw'₁daw's</i>	(=) tiden lige efter middagsøvn.
<i>æ 'ha'lhælə'daw'</i>	(=) halvhelligdagene. Hverdagene mellem jul og helligtrekonger.
<i>dæn næ'mə, dæn fjæ'mə</i>	(=) den hest, der går til venstre, henholdsvis højre i et spand.
<i>spæn fu'ə</i>	(=) spænde hesten(e) for (vognen, ploven ell. lign.).
<i>spæn fræj'</i>	(=) spænde hesten(e) fra, stoppe arbejdet.
<i>æ'l</i>	(=) kort regnbyge.
<i><sup>1</sup>dåw'₁plåw'</i>	(=) dobbeltplow. Pløjer to furer ad gangen.
<i>ska'k</i>	(=) skakke. Harve på kryds og tværs.
<i>hålas te</i>	(=) holdes til. Om en ko, der bedækkes.
<i><sup>1</sup>tjə'gal'</i>	(=) tyregal.
<i>sto i tjə'ə</i>	(=) stå i tøjr. I modsætning til at gå løs i fennen.
<i>star'ə</i>	(=) stædig. Om en hest, der ikke vil "lægge sig i selen".
<i><sup>1</sup>dåw'₁lō'ə</i>	(=) dobbeltlåret. Om en kalv med meget kraftige låre.
<i>tjæn', han kam ugə å tjæn'</i>	(=) arbejde (på en gård), han flyttede hjemmefra for at "tjene" på en gård.
<i>klasə</i>	(=) meget vådt.
<i>tjæl</i>	(=) frossen jordskorpe.
<i><sup>1</sup>pig,tæskə</i>	(=) tromle med pigge, der river kærnerne af stråene.
<i>støw't</i>	(=) møgbør.
<i>ski'p</i>	(=) skæppe.
<i>stæj'l</i>	Nederste, opretstående lag kornneg i en "gwol".
<i><sup>1</sup>poni'vow'n</i>	(=) ponyvogn.

<i><sup>1</sup>fjæ'r<sub>1</sub>vow'n</i>	(=) fjedervogn.
<i><sup>1</sup>fāros<sub>1</sub>ar'bə</i>	De bestemte ting, der skal gøres ude om foråret.
<i><sup>1</sup>a' ə os<sub>1</sub>ar'bə</i>	Bestemte arbejder, der skal udføres ude om efteråret.
<i>hæ'l</i>	Træpløk, som tøjret bindes fast til, og som slås i jorden.
<i>å pas hjem'</i>	Om en karl, der skal passe gård, dyr og mark, mens de andre har fri.
<i>fuw'ə a'ə</i>	Give hestene et ekstra aftenfoder.
<i><sup>1</sup>hār<sub>1</sub>ku'ə</i>	(=) hartkorn. Et jordstykke har en vis værdi, udtrykt ved så og så mange tønder hartkorn, f.eks 4 eller 5.
<i>skraw</i>	(=) udligger (på høstvogn).
<i>tār<sub>1</sub>,<sup>1</sup>tār<sub>1</sub>bileng</i>	(=) tørv, lille tørvestykke.
<i>klāj', hæ'l'mis</i>	(=) unghest, ældre hest.
<i><sup>1</sup>hæj'st<sub>1</sub>gāng'</i>	(=) hestegang. Anordning, der kan få en hest til at trække tærskemaskinen.
<i>traw'</i>	(=) trave (60 neg).
<i>væl'kor</i>	(=) vilkår. Særlige salgsbetingelser, bl.a. for dyr.
<i>ja'ə</i>	(=) jern (til plov).

### Fortrinsvis lange udtryk og talemåder

<i>do væl æn gamməl hæj't, væl do</i>	(=) du vil en gammel hægte, vil du. Nedladende svar på bemærkningen ”jeg vil” (et eller andet).
<i>sko'l, drek æ't mi'ə, in i ka to'l</i>	(=) skål, drik ikke mer', end I kan tåle.
<i>sām skit fræ æn <sup>1</sup>spe<sub>1</sub>kal'</i>	(=) som skidt fra en spædkalv.
<i>hælə læw'n in ræw'n</i>	(=) hellere levne end revne.
<i>de hastə wol æ't mi'ə, in de jawə</i>	(=) det haster vel ikke mere, end det jager.
<i>han æjə æ't kongəns mønt</i>	(=) han ejer/ejede ikke kongens mønt.
<i>han war i kongəns klæj'ə</i>	(=) han var i kongens klæder (som soldat).
<i>skow' mi hæjst, hwæm' ær bæjst, de ær' æ præjst</i>	(=) sko min hest, hvem er bedst, det er præsten. Præsten (og kongen) nyder i almindelighed stor anseelse.
<i>å go te skanə<sup>1</sup>bār'ə</i>	(=) at gå til Skanderborg. At spille ”nolo” hver for sig i whist.

<i>de go øw'ə mi fã'stan' á lånt in' i æ præjstəs</i>	(=) det går over min forstand og langt ind i præstens.
<i>hwa higə æ præjstəs røj' kow'; ta bæjə ve; gi slep ø</i>	(=) hvad hedder præstens røde ko, tag bedre ved, giv slip øre. En barsk leg, hvor spørgsmålet stilles, mens man vrider "offerets" øre. Førstnævnte svar udløser et fornyet og kraftigere ryk, og det hele gentages, indtil offeret benytter den anden svarmulighed eller får øret revet i stykker.
<i>plæj'ə ær døj', mæn hans søn knugə ka stoə ugə</i>	(=) Plejer er død, men hans søn Knud kan "stå det ud". En slags svar på et spørgsmål, der rummer ordet "plejer".
<i>de war æn gu'ə gil', mæn æn reng' nø'ən</i>	(=) det var et godt gilde, men en ringe nøden.
<i>dæ ær åsə bon' i 'fa'ə'fãlk; de ær dæ åsə i vi anə</i>	(=) der er også bund i fattigfolk; det er der også i os andre. Den første bemærkning følger efter et "nej tak" til at tage en portion mere ved et gilde, og den efterfølges af en kommentar fra en anden (velhavende) gæst.
<i>do ka fo nu'ə o di ki'əvə</i>	(=) du kan få nogen på hovedet (kæberne).
<i>kræn næ'e ve æ jow'ə</i>	(=) Kresten nær ved jorden. Øgenavn (efternavn) til en lille mandsperson.
<i>æn gal' bi'ən, æn gal' år'm</i>	(=) et dårligt ben, en dårlig arm
<i>de 'uwr'vijə sə sãm 'mul'ə'brøj' i war'm</i>	(=) det udvider sig som muggent brød i varme.
<i>sæj'l te mås</i>	(=) sejle til Mors. En leg, hvor to drenge eller piger drejer rundt med hinanden på gulvet, med håndfatning og krydsede, strakte arme.
<i>hin å mij'n</i>	(=) min kone. Udtrykket benyttes sjældent modsat: (ham af min); der er trods alt ikke helt ligestilling i "ejendomsforholdet".
<i>å næ'ə sə</i>	(=) at klare sig (i kulden) uden at fryse. Altså ikke "at nære sig".
<i>an'tən tæsk ælə go å' æ lå'</i>	(=) enten tærsk eller gå ud af laden.
<i>hu'ə ær do fræ', a ær fræ skræ', hu'ə al' dæm anə drængə di ær fræ'</i>	(=) hvor er du fra, jeg er fra Skræ, hvor alle de andre drenge er fra.
<i>væl do ha' æn kâp kafə? Ja tak, lij' tåw' dro'və - i æ åwə å æ kâp</i>	(=) vil du have en kop kaffe, ja tak, lige to dråber - i det øverste af koppen.

<i>maw', hwis do ku ta, sikə daw' do ku ha</i>	(=) mave, hvis du ku ta', sikke dage du ku ha'.
<i>di war lij' sta'ə, lisām pe ba'kəs drængə, dæn jæ'n war hal'an'n a'l sta'ə in dæn an'n</i>	(=) de var lige større, ligesom Per Baks drenge, den ene var halvanden alen større end den anden. Vrøvlere mse.
<i>dæ ær al'ti æn kjæl'eng, dæ ska ha æn træw'l ta'ə</i>	(=) der er altid en kælling, der skal have en trævl tørret. Bemærkningen hører hjemme i landbruget i sommervarmen, hvor man ikke var glad for det før i tiden så almindelige tørre vejr, men der var jo altid nogen, der skulle "have en trævl tørret" og altså glædede sig over tørken.
<i>te mǎ'</i>	(=) til måde. Om en ting eller bemærkning, der bliver vel modtaget.
<i>hu'æn hǎ'ə doə? a ær o mi bæjst mǎ', a blywə al'dri bæjə</i>	(=) hvordan har du det, jeg er på min bedste "måde", jeg bliver aldrig bedre.
<i>ærə æn menəsk? nəj, de ær æn mǎsengbo</i>	(=) er det et menneske, nej, det er en morsingbo. Replikskifte, da en sallingbo fik øje på noget mørkt på isen mellem Salling og Mors; sådan lyder historien, men en morsingbo kunne måske nok tænkes at forfalske den ved at bytte om på personerne.
<i>vi ska əsə ha jæn' te dæn an'n bi'æn; så får hsw'læn, dæn gik i dæn sam' bi'æn</i>	(Efter at have drukket en dram) (=) vi skal også have en til det andet ben; så for hulen, dæn gik i det samme ben. Herefter er der naturligvis kun én ting at gøre.
<i>dæ go tǎw' 'mǎseng, bow'ə ə æn knep hal'm te æn sallengbo</i>	(=) der går to morsingboer og et knippe halm på en sallingbo. Udtrykket kan udvides og ændres efter behov.
<i>hwæ'ə sow' təs bæjst əm si əj'n grij's</i>	(=) hver so synes bedst om sine egne grise.
<i>de kam' sām æn lysæn</i>	(=) det kom som et lyn (meget pludseligt).
<i>væl i slǎ's 'hæ' in', så ska i go ugə</i>	(=) vil I slås herinde, så skal I gå ud. Min mors opfordring, som det jo var umuligt at efterkomme.
<i>han taw't bo'də 'fǎr, muw'ə ə 'læj'li, hi'ə</i>	(=) han tabte både formue og lejlighed. Kort sagt: det hele.
<i>sæt je no te' æ skyw'</i>	(=) sæt jer nu til skiven (bordet).

<i>di kam o'ə ko'muw'nə</i>	(=) de kom på kommunen (skulle forsørges af kommunen).
<i>'glow'so'p mə ki'g,bāle</i>	(=) glosuppe med kigboller. Mad til de nysgerrige.
<i>de go'ə te æ 'stjæn'kræj's</i>	(=) det går til (sten)kråsen. Om noget hårdt, man spiser.
<i>ā le dal'ə te jæn', a ska lāw' fu'ə, te han lā dal'ə te ham</i>	(=) at slå hårdt til en, jeg skal love for, at han slog (hårdt) til ham.
<i>mā'ə, de war æ't i smo' mā'e</i>	(=) mængder, det var ikke i små mængder.
<i>stā'n, a sto āp syw' stā'n fa' æ kāk</i>	(=) timer, jeg stod op 7 timer før hanen (kokken).
<i>gi, ta, no mo æ an'tən gi ælə ta</i>	(=) give, tage, nu må det enten give eller tage. Nu må der komme en afgørelse.
<i>løj'n, han war æn løj'n kâ'l</i>	(=) lusket (humoristisk), han var en lusket fyr.
<i>styw', 'stu'ə,sinə, han war mi'ə styw', in han war 'stu'ə,sinə</i>	(=) stiv, storsindet, han var mere stiv, end han var storsindet.
<i>do ær æ't sâ to'lə, sām do rænə awə ām' te</i>	(=) du er ikke så tosset, som du løber avet om til.
<i>il' gik æ, ā wal war'ə</i>	(=) ilde gik det, og vel var det.
<i>sæ'ə, de war æ't sæ'ə</i>	(=) mærkeligt, det kan man godt forestille sig.
<i>pas mə āp, a ær ə wa'ə</i>	(=) pas mig op, jeg er det værd. Almindeligt svar på en (unødvendig) anmodning om hjælp.
<i>sā'mæn', ā lisā mannə kwonə, sā war dæ engən 'æn'kə,mæn'</i>	(=) såmænd, og lige så mange koner, så var der ingen enkemænd. Det første ord udløser hyppigt den sidste del af talemåden.

## Bandeord

En del bandeord svarer ret nøje til de bandeord, som mange RM-talende benytter sig af. Det gælder først og fremmest forbindelser med “Fanden” og “Satan”. Ordet “helvede” bruges derimod næsten ikke i SM. Her lyder “Satan” i øvrigt noget grovere (mere ugudeligt !) end “Fanden”.

Mange ældre anser det for upassende at bruge de to ord som forstærkning, mens de indgår mere naturligt i en del yngre sallingboers ordforråd, jvf. følgende (uoversatte) udtryk:

*aw' fār sa'tən, de war sa'tmə flāt, fan'n ræn'mə, fan'n gā'lmə, fan'n rastmə, hwa fan'n sejə do ā lawə, fan'n ā hans 'pom'p₁stāk, de war sa'təns.*

Når (ældre) sallingboer føler behov for at forstærke ord og vendinger, men viger tilbage fra at bruge udtryk som “Fanden” og “Satan”, klares sagen ved at benytte passende omskrivninger og erstatninger (se nedenfor); desuden benyttes forbindelsen “opadtil” i en del udtryk, d.v.s. ord, der indeholder “Gud”, f.eks. *gu frik vos, gu be'wa'as, squ, gu hjalp je, gu vej'a, hwa di kommā a'tā* (Gud fri os; Gud bevares; Gud hjælpe jer (en tidligere meget benyttet hilsen ved et besøg hos en, der arbejdede); Gud ved, hvad de kommer efter). Disse sidste udtryk kan man naturligvis ikke kalde bandeord eller -udtryk. De svarer i øvrigt stort set til de tilsvarende udtryk i RM.

Det er svært at angive nogen grad af bandeværdi for de enkelte ord. Lad mig som eksempel tage ordet *sgu*, som af de fleste regnes for et bandeord, uden at det er nemt at finde nogen begrundelse for det. Man skulle ikke synes, at der er en større bandeværdi i *sgu* end f.eks. i *gu frik vos*, men det er der. Det er også svært at forstå, at en ændring af *sgu* til *sgi* skulle ændre noget på bandeværdien, men sådan føles det ikke desto mindre. Det er ikke uden en let gysen, at jeg selv en sjældnen gang tager ordet *sgu* i min mund. Det er “sikrest” at sige *sgi*.

Nogle af erstatningsbandeordene er *sgi, huw'lān, pākā, sē'mā, sāmān, fe'tmā, sō'ān*. Nogle eksempler, hvor dog et par udtryk ikke er oversat:

*hwa huw'lān (pākā, sō'en) skā'n gjō ve'ā* (hvad hulen (pokker, søren) skal man gøre ved det); *de ær huw'lān rān'mā fār war'm; de ær sē'mā di æj'n skyl'* (det er sørme din egen skyld); *fār huw'lān ā sāmān* (udbrud, min fars foretrukne “bandeord”); *de hā di fe'tmā gāt ā'* (det har de sørme (?)) godt af; *sā sku da āsā dān be'tā man' sto' igā* (så skulle da også den lille mand (se nedenfor) stå i det).

Afledninger af ordet *dæw'l* og lign. har en fremtrædende plads i bande-repertoiret i SM, f.eks. *dæ'lmā, dæ'lān rān'mā, dæ'len donāmā, hwa dæ'len, dān on'dā lyj'nmā*.

I RM benyttes disse vendinger næsten ikke, og de er derfor ikke nemme at oversætte til RM. Jeg formoder, at endelsen *-mā*, som benyttes meget, betyder “mig”.

Kært barn har som bekendt mange navne, og det har Fanden (eller hvad jeg nu skal kalde hende/ham) også, bl.a. *æ dæw'l, dān be'tā man', dān slēm'* (djævelen, den lille mand, den slemme).

Opfindsomheden er stor, når man vil finde frem til nye udtryk og omskrivninger. Mange af dem ser ret uskyldige ud, som f.eks. *sō'ān, fe'tān, sō'ān spæl'mā, huw'lān rān'mā, pākā*, men ved nærmere overvejelse vil man opdage, at nogen af dem er ret ubehagelige i deres oprindelse, som f.eks. *kraft'e'mā* og *ljō'dā'krēw'l*, (som vel nærmest kan oversættes ved “kræftædemig” og “jødekryb”).

Hovedsagen for mange sallingboer er, at når man benytter disse erstatninger, føler man sig overbevist om, at man ikke bander. Vi brugte dem en del i mit hjem, men kunne ikke finde på at sige *sgu, fan'n* og *sa'tān*, da vi jo ikke bandede! Men man kan jo da godt undre sig over, at en ændring af *sgu* til *sgi* og lignende

ændringer skulle kunne spille en større rolle for, om det, man siger, er ugudeligt eller ikke.

Virksomheden af at bruge bandeord afhænger jo i øvrigt ikke bare af, hvilke ord man bruger, men også af, hvordan de udtales. Da en engelsk digter (vistnok Shelley) engang lejede en robåd i Italien, havde han besvær med at få rorskarlene til at lægge kræfterne i, indtil han begyndte at bande på engelsk, som de ikke forstod, i stedet for på italiensk, selv om det var det sprog, de kendte, men som Shelley ikke var særlig fortrolig med.

Sallingboer, der bander, ikke mindst unge mænd, gør det ofte med stor inderlighed og et kraftigt eftertryk.